

ԱՐՄ

Արևիկ

Կրթական
բնակարան
պրակտ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր ռազմապը.	ԿԻՐԻԵՂ Բ. Պատրիարք Ս. Երուսաղեմի	ԵԵԵ 193
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		
— Պապեսինը՝ երեկ եւ այսօր (Բ).		198
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Հայաստանեայց Եկեղեցին (Վերջ) (11).	Ե. Վ. Տ.	202
— Ժամանակին հետ.	Ե. Վ. Տ.	204
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Դառն աղօթք.	Ն. ԿԱՏԱՐ	207
— Մահուան.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	162
ԱՌՕՐԵԱՅ ՀԱՄՑԵՐ		
— Միտք եւ Սիր.	Յ. ՕՇԱԿԱՆ	208
ՀԻՆ ԵՋԵՐ		
— Գրիգորի Նարեկացւոյ քարոզ.	Հրատ. Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ	213
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
— Կիլիկեան ամրոցներ — Անաւարդա (Վերջ) (4).	ԱՐՏԱՆԱԶԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ	215
ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ		
— Յրամական քննադատութեան երեք սիւները.	Ամփոփեց ՊԱՐԳԵՒՅ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ	220
ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Երաժշտութեան պատմութիւնը (3).	ՕՆՆԻԿ ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ	224
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
— Ականց Անապատ կամ Ակներոյ վանք.	Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ	227
ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Վիպասանական հայերէն.	ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ	230
Սուրբ Տեղեաց հոգաւարութեան խնդիր.		234
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Տրուում եւ արիւնք օրերու պատմութիւն.		236
— Մեր Ե. Սեւոյեմեանը մեր մէջ.		237
— Գեր. Տ. Խորհն Սպա. Բարոյեանը մեր մէջ.		237
— Ամսօրեայ լուրեր.		239

Բ Ա Ժ Ն Ե Պ Ի Ն

ՍԻՈՆԻ Տարեկան քառօրեայ Է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 10

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆՈՒԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION

Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

Մ Ի Ո Ն

ԻՖ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1948

ՅՈՒՆԻՍԿՈՎՍԿԻ

ԹԻՒ 7-8

Մ Ե Ր Տ Ա Գ Ն Ա Պ Ը

ՍԻՈՆ իր Մայիս-Յունիս միացեալ թիւերուն մէջ արցունքոտ ու արիւնոտ էջերով սկսաւ պարզել ողբալի ծալքերը այն դժբախտութիւններուն որոնք նոյն ամիսներուն վիճակեցան Մեր Ս. Աթոռին եւ անոր հօտին՝ իբր արդիւնք Ս. Երկրի ներկայ խղափական տագնապին:

Որքան ալ անխուսափելի Մերձաւոր Արեւելի պատմութեան ուսանողին եւ խղափագէտին համար, որքան ալ իր նկարագրով ու հանգամաններով տարբեր Հայ ժողովուրդի ցարդ կրած աղէտներէն ու արհաւիրքներէն, մեր տագնապը իր ընդարձակ համեմատութիւններով ու իր անմիջական ու հեռաւոր հետեւանքներով՝ անոնց կը հասնի, եւ հետեւաբար բովանդակ հայութեան կարեկցութեան ու անմիջական օժանդակութեան արժանի:

Մայիսէն ի վեր պատահած դէպքերը ու ակերները կը հաստատեն մեր ըսածները, ու որոշ կերպով ցոյց կուտան գալիք ահաւոր վախճանը՝ եթէ տարունակուին կռիւները: Ռուսներու եւ հրազէններու հետ՝ սնտեսական եւ նիւթական այլ եւ այլ դժուարութիւններ բոլորովին պիտի խորհակեն ինչպէս Պաղեստինի ամբողջ ժողովուրդի, նոյնպէս եւ մեր Ս. Աթոռի կենսական տանիքը ու այն անհրաժեշտ պայմաններն ու ազդակները՝ որոնցմով կը գոյատևուի ու կ'երազխաւորուի մեր ամբողջ կեանքն ու գործը:

Կ'ընդունինք թէ՛ Նրուսադէսի Ս. Աթոռը իր 1500 տարիներու կեանքին մէջ տաս անգամներ զսնուած է նմանօրինակ եւ նոյնիսկ ակելի դաժան կացութիւններու առջեւ, բայց պէտք է ընդունիլ նաեւ թէ եթէ վերապրած է ան ու տարունակած իր առաքելութիւնը՝ ասիկա շնորհիւ այն անվերապահ օգնականութեան է զոր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը եւ Հայ ժողովուրդը միասնաբար եւ միահամուռ ջանքերով ընձեռած են Ս. Աթոռին, չընկրկելով ոչ մէկ զոհաբերութեան եւ դժուարութեան առջեւ: Ուրեմն, եթէ պատմութիւնը անխուսափելիօրէն պիտի կրկնուի իր դառնութիւններով, անիկա պէտք է կրկնուի նաեւ իր յաւէտ յիշատակելի քաղցրութիւններով: Անխաթս է մեր հաւաստի Աստուծոյ նախախնամութեան վրայ եւ

հաստատուն է մեր վստահութիւնը Նորին Ս. Օծութիւն Վեհափառ Հայրապետի եւ իր Եկեղեցւոյ բովանդակ կղերականութեան եւ ազգի լուսեան սիրոյն վրայ, հանդէպ Ս. Երուսաղէմի նուիրական Աթոռին ու կը հաւատանք թէ ամոնք պատահած են իրենց նախահայրերուն ոգւով մեզի կրկնելու Տիրոջ հրաւերը «Հայցեցէք եւ զսլիփ, բաղխեցէք եւ բացցի ձեզ»:

Այս վստահութեամբ եւ հաւատով գոհացնուած՝ յանուն մեր նուիրական Աթոռին եւ Միաբանութեան, եւ յանուն մեր սիրելի ժողովուրդին՝ անմիջական օգնութեան կոչ կ'ուղղենք բովանդակ Հայութեան, մէկ կողմէ պաշտօնավելու մեր Ս. Աթոռոյ եւ մեր Սուրբ Տեղեաց, Էկեղեցեաց եւ վանօրէից պահպանութիւնը եւ միւս կողմէ ազատելու մեր սիրելի հօտը իր կրած աղէտի նիրաններէն:

Նորին Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը իր անդամիկ սրբաւառ Կոնդակին մէջ ոսկեղէն բառերով բոլոր ժամանակներու համար արձանագրած է Ս. Երկրի, Ս. Տեղեաց եւ Երուսաղէմի Ս. Աթոռոյ արժէքն ու արժանիքը Հայ ազգին համար. — «Տիրաւանդ ողջոյնս նաեւ Զեզ՝ Ամենապատիւ Տ. Կիրեղ Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի եւ Հայրական Օրհնութիւնս Միաբանական Ուխտիդ: Ս. Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռը իր սրբազան վայրերով, ուր ծնուել է աշխարհի Փրկիչը, որ եղել է Նորա մկրտութեան սրբազան աւազանը, ուր հնչել է Փրկչի աւետարանը, ուր լուսել է Նորա կենդանի ու կենարար Բարոյը՝ Հայ Ազգի պարծանքն է, Հայ Եկեղեցւոյ եւ նորա հօտի Մերութիւն Մերոցը: Դէպի այդ նուիրական վայրերը դարձած է նաեւ համայն Բիւսոնեայ աշխարհի աչքը:

Հայ Եկեղեցւոյ եւ Բիւսոնեայ աշխարհի այդ նուիրական Մերութիւնների պահպանութեան ու պայծառութեան համար է, որ Դուք՝ Ս. Յակոբեանց Միաբանական Ուխտիդ հետ՝ օր ու գիշեր սփնում էք: Աստուծային խնամքն ու հովանին եմ հայցում Ձեր եւ Ուխտիդ վերայ, որպէսզի սրբութեամբ զօրանաք, Բիւսոնեական ջերմեռանդութեամբ անիք եւ կենդանի օրհնակ հանդիսանաք բոլոր այցելու ուխտաւորներին, որպէսզի նոքա պատկառանքով յիշեն Ս. Տեղերն ու Միաբանութիւնը եւ՝ Բիւսոնեական հաւատով զօրացած ու վերածնուած՝ զառնան իրենց վայրերը: Մաղթում եմ Բարձրեային, որ Ս. Յակոբեանց վանքն իր Ժառանգաւորաց դպրոցով Բիւսոնեական կրօնի Բարոյութեան սերմնաբան եւ լուսատու ջան հանդիսանայ Հայ Ժողովրդի համար եւ սերն կայ պահպանէ Ս. Էջմիածնի եւ Մայր Հայրենիքի հետ, ինչպէս ցարդ»:

Կոնդակի Սաղմնական այս հաստատու իր տղերուն մէջ կը յայտարարէ հայ ոգիին եւ հայ սրտին զգացումները մեր սրբութիւններուն հանդէպ: Նորին Ս. Օծութեան եւ ազգին համար Տէրունական սուրբ վայրերը մեր Մերութիւն Մերոցը կազմած են ու կը կազմեն: Այս նշգրիտ բացատրութեան մէջ Նորին Ս. Օծութիւնը Քահանայապետաբար Սուրբ Տեղեաց մէջ կը փոխադրուի ու կ'ըլլայ, ինչպէս իրաւապէս, անոնց գերագոյն պատգամը: Այդ իսկ պատահաւոր միեւնոյն ժամանակ կը հանդիսանայ Աւետեաց Երկրի նորագոյն Սրբազան Հրաւիրակը եւ այդ այն օրերուն երբ ինք պիտի հանդիսանար մեծագոյն Հրաւիրակը Երկրին Հայրենեաց: Ասուգիւ սրբազան զգացում-

ներու զմայլելի զուգորդութիւն եւ ներդաճակութիւն կը տեսնուի Նորին Ս. Օծութեան եւ իր եղանակայեացական նախորդի Նրիմեան Հայրիկի հոգիներուն մէջ: Այս ցոյց կուտայ թէ հաիւր տարիներու անջրպէսը իր հսկայական յեղաշրջումներով բաւական չէ եղած փոխելու տիպարը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հարազատ Քահանայապետներուն, անոնց միտքերուն եկունքը Հայ ժողովուրդի գոյութեան, ապահովութեան եւ բարօրութեան համար գաղափարի եւ զգացումի նոյն եկուրեակը կը ծնի, յանձնառնելու հարազատ տիպարն ու նկարագիրը Հայ Յեղին:

Մեր տուայտանքի այս օրերուն երբ կ'ապրինք միայն Աստուծոյ ողորմութեամբ, մեզի համար իսկապէս մեծ մխիթարութիւն ու քաջալերութիւն է հաւատալ թէ Հայութեան մեծ Քահանայապետը իր Մերութիւն Մերոցի մէջն է, եւ իր հրաւերին անսալով իր շուրջ կը գտնուին ի սփիւռս աշխարհի ցրուած իր զաւակները ի խնդիր փրկագործութեան: Քաղցր է մեզ զգալ թէ անոնք մեզի հետ են ու մենք պիտի չբաժնուին մինչեւ որ փառասին մեր եւ մեր ժողովուրդի գլխուն վերեւ դիզուած սեւ սեւ տմպերը — արուեստական, անիրաւ ու անարդար —, մինչեւ որ ծագի Աստուծոյ խաղաղութեան արեւը Ս. Երկրի երկնակաւարին վրայ: Աւելի քան երբեք հաւաստի, յոյսի եւ սիրոյ այս զգացումներով է որ պիտի ապրինք մենք եւ մեր Միաբանութեան բոլոր անդամները, որպէսզի աւելի քան երբեք արթուն եւ անքառք մնան մեր աչքերը Սիոնի Հայաստանեայց կանթեղին վրայ — որ չմարի: Այո՛ ան պիտի չմարի, այլ պիտի ցոլայ յաւիտեան «Լուսաւոր ջահ հանդիսանալու Հայ ժողովուրդին համար», համաձայն Մրբազան Քահանայապետի վառափառ ու համոզումին: Ինչպէս Արագածի կանթեղը Սուրբ Լուսաւորչի արցունքներովը անժեշտ կը մնայ, այնպէս ալ մեր Սիոնի կանթեղը Հայ ժողովուրդի արցունքներով, ուրիշ խօսով՝ անոր կարեկցութեամբը եւ օգնութեամբը:

Կը վստահեցնենք բոլոր մեր սիրելի ազգակիցները թէ եթէ մեր եւ մեր ժողովուրդի վիճակն ու հոգը սահմանազանցութիւններ քրտն չըլլար, մենք պիտի չուզէինք մեր թեմի սահմաններէն դուրս հանել զանոնք չխաչածելու համար միւս գաղութներու ներքին բարեսիրական, եկեղեցական, ու ազգօգոս ձեռնարկները: Եւ սակայն երբ երեսուցիկի ապահովութեան մասին Հոգեւոր Պետեւուն տեսած բոլոր հաւաստիացումներն ու յոյսերը ի դերեւ ելան աղէտալի դէպքերու հոսանքին առջեւ, ու երբ խորհակուեցան մեր եւ մեր ժողովուրդի ինքնաբաւութեան եւ ինքնապահպանութեան թումբերը, այն ատեն այլեւս մեր սրբազան պարսկանութիւնը նկատեցինք Ազգին հասցնելու մեր դժբախտութեան դաժան լուրը, վառնդի այն ինչ որ մենք եւ մեր Միաբանութիւնը կոչուած էինք պաշտպանել ու պահպանել առանձինն, կը բռնադատուէր ամբողջ գաղութի մը փրկութեան գործը: 10.000էն աւելի էր անոր անգամներուն թիւը, մեծ մասամբ կիլիկեցիներէ բաղկացած եւ կեդրոնացած երեսուցիկի, Յուպլիի եւ Հայկապի մէջ: Շնորհիւ իրենց աշխատասիրութեան՝ տեսական բարեկեցիկ վիճակի մը տիրացած էին ու պատուաւոր դիրք չիմած կառավարական համարային զանազան հաստատութեանց մէջ, ինչպէս նաեւ առեւտրական եւ արհեստներու մարզերուն մէջ: Բացի Ս. Աթոռոյս եկեղեցիներէն ստացուած հոգեւոր սնունդէն, կը վայելէին նաեւ անոր հոգատարութեան եւ ղեկավարու-

քեան սակ կազմակերպուած վարժարաններու տոմային դաստիարակութիւնը եւ ունէին աւելի քան 1500 մանկապարտէզի, նախակրթարանի, երկրորդական վարժարանի եւ նամայսարանի աւակներն եւ ուսանողներ: Մերձաւոր Արեւելիի Հայ գաղութներուն մէջ նախանձելի դարձած էին իրենց ազգասիրական եւ բարեսիրական զոհաբերութիւններով: Յայտ Պաղեստինի կառավարութեան անոնք ամէն տեղ «օրինակելի համայնք» կը կոչուէին եւ կը վայելէին երկրի ազգաբնակչութեան համակրանքն ու վստահութիւնը: Սակայն, դարձեալ բայսի անողոք մէկ հարուածով անոնք եւ անոնց ընտանեկան բոլոր անդամները զրկուեցան իրենց արդար վաստակի արդիւններէն, իրենց տունէն ու ստացուածքներէն, եւ մասնուեցան աստանդական ու անորոշ վիճակի մը: Թէ ինչու՞ այս ամէնը, ասիկա ուրիշ տեղ եւ ուրիշ ժամանակներու մէջ պիտի բացատրուի անուրէշ. մեզի այժմ պարտ է կ'իյնայ միայն յայտարարելու եւ վկայելու թէ անպարտ է մեր ժողովուրդը, մախու՜ իր ձեռները եւ հանգիստ իր խիղճը: Ան՝ ինչպէս ուրիշ տեղ նույնպէս Պաղեստինի շինարար տարրերէն մին էր եւ նպաստած անոր ընդհանուր զարգացման ու յառաջդիմութեան, սիրած էր երկիրը իր նախահայրերու անխառն սիրով: Առանց Արարան մոռնալու՝ ոչ մէկ քաղաքական պահանջ ունեցած էր ցարդ ու կ'ապրէր անկողմնակալ խաղաղութեան մէջ իր դրացիներուն հետ: Մեր այս պատուական ժողովուրդի Ս. Երկրի մէջ մնացորդները Ս. Աթոռոյս վանքերուն մէջ սպասասան գտած են ու կ'ապրին մեր նախագահութեան տակ կազմուած խնամասարական Մարմնի մը հոգածութեան ներքեւ: Երուսաղէմի բնիկ հայութիւնն ալ Հայոց բաղի եւ հին քաղաքի այլեւայլ թաղերուն մէջ, իսկ անոնք որ երկրէն դուրս գաղթած են եւ այժմ մեծ մասամբ կը գտնուին Ամեր-Յորդանանի, Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ, դժբախտաբար չեն կրցած ունենալ իրենց խնամասարական Մարմինները, տեղական դժուարութիւններու պատճառաւ: Անհամբեր կը սպասենք այդ դժուարութիւններու բարձման եւ նեղրիտ տեղեկութիւններու, որպէսզի հնարաւորութիւն ունենանք անոնց համար ալ նպաստակարար կարգադրութիւններ ընելու նպատակ հայթայթման եւ բաւխման համար: Այս կապակցութեամբ եւս մեր խորին երախտագիտութիւնը կը յայտնենք Տանն Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոսին, մեր եղբայրական ամենաջերմ հիացումի եւ մեծարանաց հետ միասին իր 24 Ապրիլ 1948 թուակիր արտառուչ Կոնդակին առթիւ: Անիկա մեզի համար պիտի մնայ ոչ միայն իբրեւ մի ուրիշ գեղեցիկ արտայայտութիւնը իր վեհ արժիւն ու նկարագրին, այլ եւ իր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ միասնականութեան առաջնայի կենդանի վկայութիւնը: Վստահ ենք, թէ այդ Կոնդակը մեծ օրհնութիւն մը պիտի ըլլայ մեր՝ Սուրիոյ եւ Լիբանանի դժբախտ զաւակներուն համար, եւ Ն. Ս. Օծութեան բարձր հովանաւորութիւնը պիտի տարածուի անոնց վրայ ալ:

Շնորհիւ Նորին Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի օրհնութեան եւ բարեհաճ յանձնարարութեանց, մեծ յոյս ունինք որ Սփիւռքի մեր սիրելի ազգակիցները՝ մեր եւ մեր ժողովուրդի ցաւին ու վշտին տեղ պիտի տան իրենց սիրտերուն մէջ, ու պիտի մխիթարեն մեր կարօտել զաւակները իրենց արտաբոլս օժանդակութիւններով: Ասուծոյ օրհնութիւնը եւ իրական երջանկութիւն պիտի վայելեն անոնք, վասնզի պաշտպանած ու պահպանած

պիսի ըլլան 10.000 պաղեսինահայութիւնը, վերահաստատած տեսնելու իրենց տուներուն, իրենց նախկին պատուաբեր դիրքին մէջ, վերակենդանացած տեսնելու մեր Ս. Աթոռի Միաբանութեան հոգեւոր եւ կրթական այն աշխատանքը որ այնչափ բարձր գնահատութեան արժանացած էր անցեալ քառասուն հինգ տարիներու ընթացքին, յաջա մեր ժողովուրդին եւ օտար համայնքներուն:

Մինչ այդ մենք եւ մեր ուխտեալ զաւակները մեր երանելի նախորդներուն մօտ ծունկի եկած մեր կանթեղին շուրջ, կը հսկենք ու կ'աղօթենք մեր Տիրոջ սրբազան պատուէրին համաձայն:

Կ'աղօթենք Նորին Ս. Օծուքիւն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի եւ պանծալի Հայրենիքին ու անոր հաւատարիմ ղեկավարներու երջանիկ արեւաշուքեան եւ յաջողութեանց համար: Նոյնպէս Տանն Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոսի, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան սրբազան անդամներուն եւ կղերական դասուն ու ազգին լրութեան, մեր Ս. Աթոռոյ վեհանձն բարերարներուն եւ Աստուծոյ նախախնամական ձեռքը հանդիսացող՝ Հ. Բ. Ը. Միութեան, ինչպէս նաեւ Ս. Երկրի եւ բովանդակ աշխարհի խաղաղութեան համար:

Կը հաւատամք թէ մեր կանթեղին շուրջ ներկայ են նաեւ հոգիները մեր երանելի նախորդներուն, իրենց զոհաբերուած միաբանակից զաւակներով միասին: Հոն են լուսաւոյ հոգիները Պարոնէրներու եւ Շղթայակիրներու, որոնք կը զօրացնեն մեր հաւասփր Աստուծոյ նախախնամութեան վրայ, ու Ազգին հզօր պատգամութեան վրայ՝ մեզ կը հաւաստիացնեն թէ մեր կոչերն ալ պիտի արդիւնաւորուին ու մեր շրջանները պիտի փերուին ինչպէս իրենցը:

Այս հաւաստով ու յոյսերով, մենք սիրով պիտի շարունակենք մեր նուիրական պատգամն ու պարտականութիւնները մեր Միաբանութեան հետ՝ ի զլուխ մեր սիրելի հօտին:

Տէրը՝ իր ամենազօր Ազով օրհնէ մեր Սուրբ Եկեղեցին ու սիրելի Ազգը, եւ պսակէ անոր բոլոր բարեգործ զաւակները արդիւնաւոր կեանքի եւ յաւիտեանական երանութեան շնորհներով:

ԿԻԻՐԵՂ Բ.

Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի

ԻՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԸ՝ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

(ՀՈԳԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻՅՈՎ)

Բ.

ԱՐԹՈՒՆ ՊԱՀԱԿՆԵՐԸ

Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը և վանքաբնակ ժողովուրդը, Պաղեստինի արիւնոտ այս իրադարձութեանց մէջ հետսամասը մը չէր որ ժղեցին անշուշտ, նկատի ունենալով պարագան իր դասական իմաստով. միւս կողմէն սակայն հերոսամարտներու համազօր կեցուածքի մը մէջ եղանք և ենք ամիսներէ ի վեր, Միաբանութիւն և ժողովուրդ միասնաբար, ի խնդիր և ի պաշտպանութիւն կրօնական և ազգային մեր ժառանգութեան և իրաւանց, ի խնդիր մեր կեանքին և ինչքին, մանաւանդ մեր պատուին, որ դարերէ ի վեր այս Սուրբ Երկրին մէջ եղած է միշտ բարձր և արժանավայել, մանաւանդ այս կարգի իրադարձութեանց ընդմէջէն, որոնք նորութիւններ չեն այս երկրի պատմութեան համար:

. Մութ և արիւնոտ օրերու հեռապատկերին մէջ, բոլորս ալ, նորին Ամենապատուութիւն Սրբազան Պատրիարքէն սկսեալ մինչև յետին միաբանը, մինչև վերջին բեկորը մեր ժողովուրդին, ապաստան գտած Սրբոց Յակոբեանց Մայրավանքի դարաւոր կամարներուն ներքեւ, զգացինք անտարակոյս թէ կրակի և արիւնի մկրտութենէ մըն էր որ պիտի անցնէինք, և յօժարամիտ պատուաւորեցանք դիմաւորելու զայն:

Նոր չէր, ինչպէս ըսինք, որ դարաւոր այս Հաստատութեան Գահակալը իր զինուորեալ Միաբանութեամբ, և ժողովուրդը այս կարգի տազնապններ կը դիմակալէին: Պատմութեան կը պատկանին այլևս սքանչելագործ զոհողութիւններն ու մարտիրոսացումները այս Ուխտին, որուն կոչումն է եղած գերազանցօրէն այս Սուրբ Երկրին մէջ, ի վաղուց անտի, մեր կրօնական ու ազգային իրաւանց պահպանութեան գործը, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ: Իսկ այս օրերուն, որոնք Սուրբ Երկրի պատմութեան ամենէն տխուր էջերէն մին պիտի կազմեն անտարակոյս, սրտառուչ էր տեսնել կրօնական և ազգային այս Հաստատութեան պետը՝ որ կորովի նաւապետի մը պէս կեցած ի զլուխ Միաբանութեան և ժողովուրդին, արցունքոտ աչքերով բայց անսասան, պիտի հրահանգէր, պիտի սփոփէր, պիտի ջանար և նիւթէր իր կաւելին, երբ կրակի, արիւնի, դաւի և մատնութեան ամենի ալիքները գահավէժ

կ'անցնէին այս սուրբ Հաստատութեան վրայէն, ծեծելով իր կողերը, զայն ընկուզելու սպառնալիքով:

Բազմաթիւ գիշերներ Նորին Ամենապատուութիւն Ս. Պատրիարք Հայրը չունեցաւ անկողնոյ հանգիստ և իր աչքերուն չայցելեց քունը: Դրած իր դրասեղանը պատրիարքարանի ներսի մուտքին առջև, ընդունեց բոլորը, հրահանգեց ու խրախուսեց բոլորը, բաժնեց անոնց վիշտը ու անձամբ նախազանեց այն բոլոր յուզարկաւորութիւններուն, որոնք մեր կակձալի կորուստները կազմեցին: Դիմեց բոլոր իրաւասու մարմիններուն, բարեկամութիւնը խնդրեց բոլորին, ի պաշտպանութիւն այս դարաւոր Հաստատութեան և անոր կամարներուն ապաւինած իր տառապեալ հօտին:

Սրտառուչ էր տեսնել նոյնպէս, Միաբանութիւնն ու Ժողովուրդը, իրարու զօրավիգ և իրարու հետ, միասին անցնելու համար արիւնոտ ու չար այն վայրկեանները, որոնք մեր բաժինը եղան և կը շարունակեն ըլլալ:

Սրտառուչ և հերոսական պիտի մնայ մանաւանդ երուսաղէմահայութեան տարեգրութեան մէջ նուիրումի և զոհողութեան զործը Հայ Կարմիր Խաչի երիտաւ սարդ և երիտասարդուհի երկսեռ անդամներուն, վիրաւորները վերցնելու, դարմանելու և ի հարկին հիւանդանոց փոխադրելու իրենց ժիր ու անձնագոհ փութիւն մէջ, երբ ռումբերու և հրազեններու տարափը իր թափին տակ կը պահէր ժամերով մաքող վանքն ու քաղաքը: Նոյնքան սրտառուչ և ամէն զոժասանքէ վեր է զործը մեր պահակներուն և կարգապահ յանձնախումբի անդամներուն, որոնք անքուն գիշերներ անցուցին ներքին ու արտաքին իրենց աշաւուրջ հսկողութիւններով, գեղչելով այս կերպ շատ բան վտանգէն՝ որ կը սպառնար մեր Ժողովուրդին:

Գծիւմ եղած է միշտ մեր ճակատագիրը, պատմութեան իւրաքանչիւր ձախորդ վայրկեանին մենք սոււած ենք մեր տուրքը, և սակայն Աստուծոյ հովանաւոր ալը միշտ անպակաս եղած է մեր վրայէն, ու մեր զոյութեան ուղղուած հարուածը վրիպած իր նպատակէն: Ժողովուրդները իրենց զոյութեան բախտորոշ պահերուն է որ ի յայտ կը բերեն իրենց հոգեկան ինքնութիւնը իրենց ցեղային նկարագիրը բացատրող ուժերուն արժէքը: Մեր ցեղային նկարագրի ամենէն կարկառուն գիծն է զոհողութեան ոգին, եթէ յաճախ մեզի պակասած է իմաստութիւնը, արտաքին իրողութիւնները կշռելու խելքը, բայց երբեք զոհողութիւնը: Ու այդ զգացումը կը ծնի ոգիի միութենէն, առանց այս տիրակաճ-զգացումին, զոյութիւն չունի արեան և ճակատագրի միութիւն: Ու սիրելի է մեզի հոս արձանագրել հոգեկան այդ միութիւնը մեր Ժողովուրդին, սև աղէտի թաթին ներքև և արիւնին դիմաց, հազորդ իրարու ցաւին ու կարիքներուն, հոգեխառնուած ու միաձույլ, միասին տանելու համար վիշտն ու տառապանքը որ բոլորիս հաւասար բաժին կը դառնար այսպէս: Ու անտարակոյս այդ սուրբ զգացումին երաշխիքով էր որ անգամ մը ևս մեր վրայ կը կարկառուէր Աստուծոյ նախախնամող ալը, որպէսզի մարդոց նւթած շարիքին ժանիքները խորտակուէին, առանց հասնելու մեր հոգիին ու մարմնին և անոնց մով պայմանաւոր արժէքներուն:

Սկէտը վերջ չէ գտած սակայն ու կը շարունակուի նոյն թափով: Պահեստինի հորիզոնները կը մնան մույլ ու կարմիր: Կեանքն ու շարժումը դադ-

բաժնի է ամենուրեք: Մեր ժողովուրդին մէկ հոծ մասը կը շարունակէ տակաւին մնալ վանքի պարիսպներէն ներս, իսկ ստուար մաս մը, համեմատօրէն ունեւորներէ կազմուած, իր կեանքը կը քաշքշէ Անդր-Յորդանանի և արտասահմանի բացաստաններուն մէջ, անգործ ու լքուած, սպասելով լաւագոյն օրերու խոստումին՝ սպառելու սարսափին ու մղձաւանջին մէջը իր քանի մը լուսաներուն:

Իսկ վանքաբնակ ժողովուրդի մեծ մասին, ըիշ թիւով քանի մը ունեւորներէն զատ, կը հայթայթուի հաց և օրական մէկ ժուժ միայն կերակուր: Սրտագին նուէրները որոնք զրկուեցան, Սրբազան Պատրիարք Հօր դիմումներով, Նորին Ս. Օծուծիւն Գարեգին Կաթողիկոսի ջանքերով գոյացած և Հ. Բ. Լ. Միութեան սրտագին օժանդակութեամբ հասցուած, արդէն սպառելու մօտ են:

Տազմապի առջև է կեցած Նոյնպէս Սուրբ Աթոռը՝ Պաղեստինի այս աղէտը զրկած է զինքը ամիսներէ ի վեր, կալուածական և եկամտային իր բոլոր միջոցներէն, և ինչ որ կը մնայ այսօր մեր տրամադրութեան տակ, ամենահամեստ և, դնենք բուն բառը, աղքատիկ ապրուստի մը տկար միջոցն է լոկ, հեկառակ այն բոլոր զրկանքներուն՝ որոնց ենթարկած է ինքզինք Միաբանութիւնը կամովին, զեղջելով իր և պաշտօնէութեան ամսականները, անդեղէնի և զգեստեղէնի իր համեստ ծախքերը կէսառկէս համեմատութեամբ:

Իրաց այս կացութեան մէջ, մեր խիղճն ու սիրտ կը հրամային մեզի, որ ձայնակցելով Նորին Ամենապատուութիւն Սրբազան Պատրիարք Հօր, յանուն մերազն ժողովրդեան, կոչ ուղղենք մեր արտասահմանի բոլոր հարազատներուն, որ եղբայրական օգնութեան ձեռք կարկառեն Պաղեստինի աղէտահար հայ ժողովուրդին, ատով ամոքելու իր տաժանքը, և կարելի ընելու Նորին Ամենապատուութիւնն ու Միաբանութիւնը աւելի տանելի պայմաններու տակ կատարելու իրենց պարտքն ու պաշտօնը հանդէպ իրենց շուարած հօտին:

Մեզի ծանօթ են մեր ժողովուրդին զոհողութեան չափն ու կշիռը այս կարգի աղէտներուն դիմաց: Բայց որովհետև աշխարհի ներկայ վիճակին և ազգին այժմեան դրութեան մէջ անկարելի է խորհիլ մեծագումար նպաստներու վրայ, հարկ է գտնել գէթ այնպիսի կերպ մը, որով հնար լինէր և թէ առիթ տար ամէն անձի՝ կատարել իր պարտականութիւնը Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Աթոռին և անոր կամարներուն ներքև պատասպարուած ժողովուրդի նկատմամբ:

Դիտեցէ թէ իւրաքանչիւր ձեռք լուսման, զինը վայելքի մը, կը հարկաւորապատկուի իր արժէքին մէջ, երբ կը փրկէ մանուկ մը, կը յուսադրէ ծեր մը, կը հաղուեցնէ մերկութիւն մը, և ետ կը կանչէ գերեզմանէն ձեռք հարազատներէն մին: Պաղեստինի Հայ հասարակութիւնը հազիւ կազմակերպած իր տրեստութիւնը նորէն մերկ է անօթի և անապաւէն, մանաւանդ յուսալքուած երկրի այս անորոշ կացութեան դիմաց: Քիչեր կան մեր մէջ որ չհասկնան թէ ինչ ըսել է տունին մէջ օրերով հաց չունենալը, և լացող երեխային կաթին տեղ արցունք տալը, չունենալ անհրաժեշտ դեղը մահիճին մէջ զալարուող հիւանդին համար: Դուք բոլորդ որ զաւակներն էք ցեղի մը՝ որուն համար նորութիւններ չեն այս կարգի աղէտներ, զիտեցէ թէ Կղտիկ օժանդակութիւն մը ինչ միութարութեան ազգիւրներ կրնայ կազմել անոնց համար՝ որոնք անհրաժեշտ պէտք ունին անոր, փրկելու համար զիրենք անստոյգ մահերէ:

Բացէք ձեր սիրտերը աներկմիտ և առատ, ողորմութիւն չէ որ կուտաք, այլ ձեր ազգային պարտականութեան տուրքը բախտէն զարնուած ձեր արեւնա-կիցներուն: Մի թողուք զիրենք անօթութեան և մերկութեան սպառնալիքին տակ և իրենց դիակներուն հետ անմխիթար: Գիտցէք թէ արուեստական մահերը և աղէտները չեն կրնար սպաննել ժողովուրդները, եթէ անոնց չէ պակ-սած զոհողութեան ոգին և իրար հետ ըլլալու բարեյօժարութիւնը:

Տուէ՛ք և թող Տէրը վարձահատոյց ըլլայ ձեզի: Տուէ՛ք, կատարելու ձեր պարտականութիւնը երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Աթոռին նկատմամբ, այս անգամ ևս պատեհութիւն տալու համար իրեն, շօշափելի չափով մը վայելել կարենալու համար իր զաւակներէն իրեն ընձեռուած մխիթարութեան մը ար-դիւնքը:

Որ եւ է ժամանակէ աւելի ներկայիս համար արժէք պիտի ունենայ ձեր տուածը այս Հաստատութեան և իր հովանիին ու գութին ապաստանած ժողո-վուրդին համար, որ չար բախտին և ծանօթ պարագաներու բերումով այնպիսի վիճակի մը մատնուած է, որ անհրաժեշտութիւն կայ բովանդակ արտասահմանի հայութիւնը սիրտ սրտի մօտեցուցած և ձեռք ձեռքի խառնելով, անոր օժան-դակութեան համար ընէ իր կարելին:

Յարգ մեզի եղած օժանդակութիւնները նորին Սուրբ Օծութիւն Գարե-զին կաթողիկոսի ջանքերով հայթայթուած և Հ. Բ. Ը. Միութեան կողմէն տրա-մադրուած, սպառած են արդէն, որոնք դոյզն նպաստ կազմեցին մեր մեծ պէտքին՝ որ տակաւ կ'ընդարձակէ իր սահմանները, մանաւանդ ձմեռնամուտի այս օրերուն: Միխուքի հայութիւնը խղճի և արեան մեծ պարտականութիւն մը ունի Պաղեստինի աղէտահար ու շուարած հայ զանգուածին հանդէպ, այդ անյետաձգելի պարտքը սիրով վճարելու երաշխիքը՝ մեր մեծագոյն մխիթարու-թիւնը պիտի ըլլայ այս արիւնոտ ու տրտում օրերու ընդմէջէն:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Հայ գաղթաշխարհը իր ընկերային և որոշ չափով կրթական տարանջատումին հետ ունի նաև կրօնական ներքին ոգեկան անհատություններ։ Մեզի էնն պակսիր տնտեսական գոհացուցիչ պայմաններ, մեր մէջ տկարացած է նաև կրօնական զգացումը, բայց մեզի, երկու պատերազմների միջև ապրող սփիւռքի սերունդին, կը պակսի կրօնական աշխարհայեցքը։

Այդ է պատճառ որ սփիւռքի հայ ժողովուրդը տակաւ կորսնցնէ հայ ոգիի յատկանիշները։ Տարբեր ազգություններու և մշակոյթներու մաշումին ենթակայ, ան կարծես թէ դադարած է դարաւոր մշակութային կենքի տէր ժողովուրդի մը համբաւին հաստատարիւմ ըլլալէ։ Այս հանգամանքին արդիւնքն է գուցէ որ այսօր գէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեք երբ մենք մեր կենքը կը չինէինք գէպքերու ազդեցութենէն վեր իմաստութեամբ մը և մղումներով։

Սփիւռքի հայութիւնը անտարակոյս իբրեւ քրնակ, որակ և կարիւրութիւն արհամարհելի ըլլալով հանգրծ, հանդերձ ուսած է միս միտակ իրացնելու իր կրօնական ճակատագիրը։ Անցողակի է որ գիտել կ'ուզենք տալ որ մեր ժողովուրդը՝ իր կէսէն աւելիովը մեր հայրենիքին մէջ, մեզ կը ծառայէ մեր հայագոյն ապաստան, խրախոյս և օրինակ։

Այսօրուան մեր կենքը սփիւռքի մէջ մանաւանդ, տարբեր է անցեալէն, և շարունակութիւնն է անոր. այսօր նորէն մեր ժողովուրդը կ'ապրի իր մտայն և գծնդակ օրերը, անհայրենիք և անպետական վիճակի մէջ, ու միայն Եկեղեցւոյ գաղափարին մէջ ու հովանիին տակ կրնայ կուռանալ։

Կղերապետութեան մասին է մեր խօսքը, մեր ժողովուրդը բարբախտաբար թոյլատու ոգի մը է նուեցած հանգիշ նման ձգտութեան։ Կ'անկարենք հոգեկան այն հանգիտութեան ուր իրար կը գտնեն հա-

յութեան բազմատեսակ արժէքները գնահատման լայն չափանիշով, անխաբար իրենց իմացական մակարդակի խոշոր տարբերութիւններէն։ Կէս դարէ ի վեր, յանուն նոր՝ մեզի բայց օտար հանգանակներու խօսող մարգարէները սարսեցին, քանգելու աստիճան, մեր գոյութեան մէջ այս դարաւոր հանգիտութիւնը, այս միութիւնը, առանց կարենալ ստեղծելու ուրիշ միութիւն մը՝ որ կուռանը կարենար ըլլալ մեր ժողովուրդի ինքնութեան։ Հայ Եկեղեցին գործն է, կը խորհինք, ինչպէս անցեալին մէջ նոյնպէս և այս օրերուն, ստեղծել այս միութիւնը, այսինքն վերահաստատել ինքզինքը իր երբեմնի առաքելութեան ու գերին մէջ։ Ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, աստեք անշուշտ ազգապահպանման միջոցներ են, բայց ասոնցմէ վեր, և թող ներսի մեզի ըսել միակը՝ Եկեղեցին է։ Կ'ըսենք ասիկա ոչ յանուն նախընտրութեան մը, այլ այն խորունկ հաւատքով թէ թուումէ անցած ազգականները աւելի կամ նուազ չափով կը մնան ենթակայ աղաւաղման, նոյնիսկ նուազման։

Մեր ընտանիքը, հակառակ իր տոհմիկ ու սրբազան աւանդութիւններուն և առաքելութեանց, միջավայրի բերութեանով սկսած է ենթակայ ըլլալ լուրջ քայքայման, և չունի իր երբեմնի նուիրակուն և անխորտակելի միութիւնը։ Օտար կրթութիւնը, օտար մամուլութիւնները, օտար բարքերը, ինչպէս ըսինք, ընտանիքը կազմալուծող ազդակներ են, և մեզի կը պակսին միջոցներ կուրծք տալու այս աւերին։

Լեզուն՝ մեր գոյութեան ոգեղէն անօթներէն մին էր գեւ երէկ, այսօր աւելի քան տալանի ազգակ մըն է։ Մեր դպրոցը կը բաժնէ նոյն ճակատագիրը։ Մեր երբեմնի այս պաշտպան սուրբիքը դժբախտ բերումն էր։ Կարկաղբանքին տակ անդօր կը մնան։ Ազգային յղացք մը, և մեր հոգեկան և իմացական արժէքներու գուրգուրանքը աւելի քան երբեք պէտք է տեսկան մտասեւեռումը ըլլան մեզի համար, գաղթաշխարհի մէջ, ատով արծաթեւու մեր ներսը ցեղային այն ոգին, որ այսօրուան բոլոր մեծ ու փոքր ժողովուրդները այրող տենդն է։ Այս յղացքը որ դժբախտաբար սկսած է աղօտիլ, կը պայծառանայ մի միայն Հայ Եկեղեցիով, որ մեր ազգային գեղեցկագոյն

արժեքներու բերելը ցուցանում է, զանոնք հոգիացնող ու լուսաւորող աննիթական և աստուածային կրակը:

Ինչպէս ըստինք ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, մէջն ըլլալով կուսակցական հատուածները, որոնք իբրեւ պահապան սուրբեր նկատուած են մեր ինքնապաշտպանման և տեսականացման, այսօր մասամբ միայն ի վիճակի են իրենց փրկարար գերին: Անոնցմէ միայն Եկեղեցին է որ տակաւին ենթակայ չէ եղած այն ալլալման և ազգացութիւններու, որ վերոյիշեալներուն ճակատագիրը եղաւ, մանաւանդ այս վերջի երեսնամեակի ընթացքին:

Հայ Եկեղեցին՝ այդ փառաւոր աւանդարանը, ժամանակի մարդը՝ ճնշումին անաղարտ մնաց, և այս՝ անոր համար մանաւանդ, վասնզի իբրեւ պահապան մեր փրօնա-ազգային իտէալին, ամենէն անխոցելի մասն է մեր ժողովուրդի հոգեկան ու բարոյական զօրոյթին, զարեբուս ճնշումով և արիւնիով շինուած ազամանը, որ դիւրին չի փշուրի: Իր պահպանողական ոգին եւ սրբազան աւանդութիւնը, շինուած դարձեալ իր պատմութեան մեծ ռազմա-վայրին մէջ, դիւրութեամբ ենթակայ չեն կրնար ըլլալ ժամանակի ազգացութիւններու. մաքառման դաշտին մէջ կանուած այս ինքնուրոյնութիւնը դիւրին չալլալիքն որ դադարներու և ազգացութիւններու փշուրներէն:

Եթէ ժողովուրդի մը իտէալն ու ինքնուրոյնութիւնը կը շինուի իր պատմութեանը մէջ, և գիմպիծ ու խորք կ'ստանայ համաձայն իր կենսից բերուածներուն: Հայ Եկեղեցին իբրեւ միակ գանձարանը իր ժողովուրդի գարաւոր ապրումներուն, տեղադրին բայց գեղեցիկ ծաղիկն է իր յոյսին ու հաւատքին, ծլած և ուռնացած գերութեան և արիւնի օրերուն: Ո՛րքան նման են մեր օրերը ժամանակին՝ որուն արգասիքը եղաւ մեր Եկեղեցին, բայց որքան հեռու ենք մենք մեզմէ:

Իսկ ցեղային խտրութիւններու այս կրկնսին մէջ ինքզինքնուս հետ կարենալ մնալու միակ մտածողութիւնն ու ապուհէնը Հայ Եկեղեցին է դարձեալ, որուն կոստական հանգամանքը առաւելութիւն մը, անցադիր մըն է այս տեսակետով, ոչ թէ անարժագանգ

անցեալ մը, ինչպէս կը մտածեն շատեր դժբախտաբար: Հակառակ այս բոլոր հանգամանքներուն, Հայ Եկեղեցին կը մնայ տափօրն, այդ իսկ պատճառաւ կը տօգուտնի սփռուքի մեր ժողովուրդը իր հոգեկան բուրն առաքելութիւններու վրայ:

Վստահ ենք թէ այն սրտայոյզ հետաքրքրութիւնը, ոգեբորութիւնը, կենդանի յոյսը զոր տակաւին կը հաստատենք մեր ժողովուրդի իմացական ձեռնարկներու ներսը — մամուլ, դպրոց, զբաղմունքիւն, կուսակցութիւն — պիտի կրնային թերեւս շատ աւելի բեղմնաւոր կերպով մը արժեւորուիլ, եթէ երեք անոնք գործածուէին մեր Եկեղեցւոյ դարաւոր գերը արդիացած սպասով մը վերստին կենազորներու:

Անշուշտ բազմաթիւ պատճառներ կը միջամտեն կազմաւորելու համար այս օտառն անտարբերութիւնը: Արհաւիրքն ու զարհուրանքը զոր մեր արգաւ ժողովուրդը ապրեցաւ, կամ աւելի ճիշդը ապրելու հարկադրեցին զինքը, իր ահաւոր անկարելիութեամբ, տակաւին կը հեզնէ մեր մտքին կարելի սահմանները զանց կարենալ ընդգրկելու: Մեր հողին չէ պողովութեան թափուած արիւններէն: Արդարացում չէ որ կը փորձենք այս տողերով, ո՛չ ալ մեր ժողովուրդի հոգեվիճակը երեսելու ճիշդ, այլ մատնանշելու իրողութիւններ, որոնք մեզմէ չալլուած մէջ կ'ապրին դեռ, և կը մեծնան՝ աղօտելու, անհետելու փոխարէն: Չենք յիշեր տակաւին այն տարագէժ գաղափարները որոնք ժԹ՝ դարու փառքը կազմեցին, մարդոց միտքին մէջ խորտակելով բոլոր տաճարները երբեմնի նուիրականութեանը, թէ մեր Եկեղեցին ինչ լաւաւ այս աւերը զարմանելու ի խնդրաւ սրկալ ցաւ մըն է որ միայն Եկեղեցին չի վերաբերիր անշուշտ:

Ըսինք թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին կրնար ըլլալ այն սրբազան գետինը, որուն շուրջ կանուէին դիմադուին, մեր կատաղի, ալլամբծ ախորժակները, ջլատիչ բնազդները: Ըլլար Եկեղեցին այն վայրը, (ինչպէս էր երբեմն) ուր ժամադրուէին այս ժողովուրդին ամենէն ապնուական յատկութիւնները, ոգեկեն արժեքները, զայս լեւի իր շինարար ընդունակութիւնները, կարճ՝ այնքան անգամներ ինքզինքը իրագործած, այնքան վտանգներէն իր հաւը

ազատագրած խելքը, ողջմտութիւնը, պայմաններու յարմարելու իմաստութիւնը, ինքզինքը աչքէ չկորսնցնելու գեղեցիկ պատեհութիւնը, որոնցմով գինւաւոր է մեր ժողովուրդը, և այս անգամ իր Եկեղեցւոյ կազմակերպութեան շքեղ կերպարանքին մէջ, որով ըրեր ենք մեր պատմութիւնը, և հասեր այս օրերուն:

Հայաստանեայց Եկեղեցին անցեալին մէջ մեր մայրը, այսօր կրկին ի վիճակի է մեր հոգեղէն, մշակութային արժէքները վերստին պատուաբերելու իր ծոցին մէջ, եթէ անոր սպասը ընող նոր եկեղեցակա-նութիւնը հաւատայ այդ գերին:

(ՎԵՐՋ)

Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի կր-նայ մէկգի նետել անտարբերութեան և անխնայագիտակցութեան մաշկեակը, եթէ զիտեայ բանալ ինքզինքը մեր անցեալի հրաշագործ ոգիին: Հայ եկեղեցականու-թիւնը պիտի գտնէ ինքզինքը եթէ առօրեայ մտահոգութիւններէն վեր զգացումով զի-մաւորէ իր պարտականութիւնը, եթէ զիտ-նայ զսնդ ինքզինքը, ոչ թէ յանուն օրը-րագրուած կամ նոր շինուած հանգանակ ներու, գաղափարականներու և տարան-ջատումներու, այլ յանուն այն ոգիին որ ընդհանուր է և հայեցի, որ համայնակա-ն է, և անով գերազանցօրէն քրիստոնեայ:

(11)

Ե. Վ. Տ.

ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՀԵՏ

ԱՌԵՏԵԱՅ ԵՐԿԻՐԸ

Ոչ միայն Իսրայէլի, այլ ամբողջ մարդ-կային պատմութեան մէջ չկայ դէմք մը որ հաւասարի Մովսէսին: Ան որ հրաւիրուե-ցաւ վարելու ժողովուրդի մը ճակատա-գիրը իր բարոյական և վարչական գծուա-րին մարգերուն մէջ, և տուաւ անոր իր հոգիին և իր նկարագրի կերպարոյթը:

Ճշմարիտ է այս մտածումը, թէ ով որ մեծ գործի մը կը լծուի Աստուծոյ կող-տած պէտքէ ըլլայ, ոչ թէ իր անձին փա-փաքներէն մղուած ստանձնէ այդ գործը, և այս պարագան շատ գեղեցիկ կերպով կը յատկանշուի Մովսէսի կեանքին մէջ: Ինք անհամեմատօրէն առաքելի և հայրենասէր մարդ, չէր համարձակած իր ժողովուրդի կեանքի ազատութեանը ձեռնարկել, միշտ տեսակ մը վարանքով ետ քաշուած էր մինչև այն վայրկեանը, երբ Աստուծոյ կամքին յայտնութիւնը կատարուեցաւ իր աչքերուն և հոգւոյն գիմաց:

Եւ մինչ Մովսէս իր ժողովուրդին փըր-կութեան ծրագիրներով էր զբաղած, ծանր փորձանքի մը հանդիպեցաւ, սպաննելով եգիպտացի մը, որ կը սպառնար իր հայրե-

նակիցներէն մէկուն կեանքին, և իր այս արարքին յայտնութենէն սարսափած փա-խաւ Մաթթամու երկիրը, Թէև հեռացաւ եգիպտոսէն և իր աղակիցներէն, բայց չհրաժարեցաւ անոնց մասին իր մտածում-ներէն: Լոն այդ օտար երկրին մէջ ընտա-նիք կազմեց, ամուսնանալով տեղւոյն ըրը-մապետ Յոթորի աղջկանը հետ. բայց եր-բի՛ք չմոռցաւ իր ժողովուրդը, և իր ան-գրանիկ որդւոյն անունը, Գերսամ, պան-դուռն գրաւ իր պանդուխտ հոգիին իրը մխիթարանք և խորհրդանշիչ:

Եւ օր մը երբ իր աներոյ հօտերը կը պահէր, իր հոգիին պէս ամայի այդ օտար սարերուն վրայ, հեռուն, անտառին ծայրը, ուր հորիզոնին վարագորյը կը ձգուէր իր աչքերուն, տեսաւ կրակ մը որ կը բոցաւ վառէր, մօտեցաւ ստրաւովով, և տեսաւ որ մօրենի մըն էր որ կը վառէր բայց չէր այրիր: Եւ բոցին մէջէն կարծեց լսել ձայն մը որ կ'ըսէր, մի՛ մոռնար ժողովուրդդ, մի՛ ուրանար ցեղդ, ինչո՞ւ կը խրաչիս աղ-գիդ առաջնորդ ըլլալէ, կը վախճաւ թէ անոնք կը մոռնան զԱստուած և կը կոր-սուին: Այս կրակին վրայ կարգայ ժողո-վուրդիդ ճակատագիրը, ան պիտի չար-չարուի, պիտի տառապի, բայց պիտի չը կորուսի: Մարգարէն ծնրադրեց այդ հրե-ղէն խորանին առջև, և այդ օրէն սկսեալ ինքզինքը լծուած զգաց իր ժողովուրդի գործին և բարօրութեան:

Այսուհանդերձ Հին Կտակարանը չունի աւելի որոտառու և եղբարկան դէպք քան Մովսէսի մահը: Տարիներով չարչարուելի ի խնդիր իր ժողովուրդին, կրիլ այն բոլոր տուայտանքները, որոնք հանրային զործիչի բաժինը կը կազմեն, հազար տառապանքներէ վերջ գալ ու կենալ իր տարիներու երազի սեմին, և ապա արգիլուել զայն ունենալու բաղձանքէն. զժխեմ ճակատագիր յատուկ բոլոր մեծերուն, հերոսներուն:

Նաբաւ լեւան բարձունքին կեցած, ըզձանքով ու արցունքով ան կը նայի աւետեաց երկրին, որ կը տարածուի իր աչքերուն դիմաց, Գաազադէն մինչև Տան, Երիզովը իր արաւանիկի պարտէզներով, Ներթաղիմ իր հարուստ հողերով, Յուդայի երկիրը իր բարձունքներով: Անապատի ճամբորդութեան երկար գիշերներուն, ան մտածած է այդ բոլորին համար, հոն ուր Աբրահամն ու Իսահակը իրենց վրանները լարեցին, և ուր իրենց գերեզմանները կը սպասեն Իսրայէլին: Ու ինք լեւան բարձունքէն կարօտով կը նայի այդ բոլորին: Յորդանան գետը միայն կը բաժնէ զինք այդ ամենէն, և սակայն իրեն արգիլուած է Ենոփայի կողմէն հոն մտնել: Եւ հարկաւորամիայ ծերունին այժմ միայն կը զգայ խոնջէնքը որ կը ճնշէ իր ոսկորներուն:

Այսպէս է դասաւորուած մարդկային կեանքը: Ամէն մարդ իր աւետեաց երկիրը ունի, և սակայն հազուապէս մարդիկ կըրնան հոն մտնել: Ամէն մահկանացուն տըրուած չէ իր երազը բռնել և զայն հագնել: Հէքեաթ է կեանքը ու անոր հերոսները յաճախ իրենց հետապնդած մտապատկերին հազու հասած, կ'իյնայ անոր շէմքին, կազմելու համար հէքեաթը ուրիշ կեանքերու: Այսպէս է պարագան ընտանիքին հօրը՝ որ հազու իր տնտեսութիւնը կազմակերպած և իր զաւակներու ապագան ապահոված, այսինքն իր ընտանիքին դրախտը ստեղծած, երբ հոն մտնելու կը պատրաստուի կ'իյնայ անոր շէմին. սակայն իր հոգին գոհունակ կը մնայ այդ անուշ պատկերին առջև, որ իր քրտինջովն ու արիւնով է պայմանաւոր:

Այսպէս է կեանքը հերոսին իր ժողովուրդի և երկրի ապագայի նկատմամբ: Տարիներով իր կեանքը պատառ պատառ

բաշխելէ վերջ իր երկրի բարօրութեան, յառաջդիմութեան և մեծ իրադրութեան, կ'իյնայ իր պատրաստած աւետեաց երկրի սեմին, երբեմն անմիջապէս ու պարտուած, երբեմն երջանիկ նման Մովսէսին: Կեանքի կանոնն է տսիկա, նախորդ սերունդը նորին՝ և նորը յաջորդին համար կը պատրաստէ յապագան: Մահ տնկողը քիչ անգամ կը վայելէ անոր պտուղը:

Ու այսպէս է պարագան նոյնպէս կեանքի հոգեւոր մարդին մէջ: Հաւատացեալ ու նախընտրող հոգին կ'ընէ ամէն ինչ այս կեանքին համար, գերագոյն ժառանգութեան մը ի խնդիր, որ ուրիշ բան չէ բայց յաւիտեանական կեանքին առհաւատչեան: Երկրային բարօրութիւնները յաճախ կը խուսափին իր հասողութիւնէն, կեանքի մէջ իր շինելու գաւազնի պարտաւոր յաճախ կը խուսափի իրմէն, բայց հեռուն, սրբազան Յորդանաններէն անդին, իր հոգիի աչքերուն կը պարզուի ուրիշ կեանքի մը տեսիլքը, որ իրենը եղաւ այս երկրի վրայ, որուն համար ինք ջանաց և նիւթեց, սրուն համար տուաւ իր լաւագոյնը:

Յաւիտեանական է այն ճշմարտութիւնը, թէ «մենք մշտապէս կը պահենք լոկ այն ինչ որ կորուսած ենք»: Կեանքի մէջ ուր ամէն ինչ փոփոխութեան է հակամէտ, մենք կը հասնինք անոր միայն զոր կը զոհենք: Անորեան, տեսանելին հետապնդողները և անոր մէջ ընդարմացողները՝ անոր համար կը մեռնին, և իրենց աչքին առջև չեն ունենար հեռաւոր բայց գեղեցիկ տեսիլքը աւետեաց երկրին: Ինչ փոյթ թէ ժամա՞նակի է իրենու դասաւորութիւնը մենք կենու մնացը անկէ, անիկա մեղի կը պատկանի, որովհետեւ համաձայն մեծ ու սրբազան խոստումին, մենք կը պահենք այն ինչ որ կորուսած ենք յաւիտեան:

Յիսուս տեսանելի աշխարհը կը նրկատէր հայելին անտեսանելին. Ան զայն կը տեսնէ իր աչքերուն դիմաց տարածուող գեղեցիկ ցորենին մէջ, իր գլխուն վերեւ հովանոցուած երկնքին վրայ, և իր քովիկը հստող առուակին խորը: Բոլոր ասոնք իրեն կ'իբրեւային իր թափանցիկ պատկերներ մարդկային հոգիին, և իր աստուածային ճակատագրին: Տեսանելի այս իրերուն և երեւոյթներուն մէջ, Ան կը դիտէր անտեսանելին, ինչպէս Մովսէսը Եգիպտոսէն ու

Նաբաւ լիւնէն պիտի տեսնէր ու գիտէր աւետեաց երկիրը:

Մեր դարու նիւթապաշտ մտածութեան ընդ տողորուած մարդը կ'անգիտանայ անստեանելի աշխարհը, այսինքն չունի տեսիլքը աւետեաց երկիրներու ինչպէս այս կեանքին մէջ, այնպէս ալ այս կեանքին համար: Այս է պատճառ անտարակոյս որ մեզի պակտի տեսանողը, հերոսը և մեծ առաջնորդը: Ոչինչ կայ երկրային ու ժամանակաւոր որ չծառայէ ապագայի մը և չունենայ իր տեղը արժէքներու կալուածին մէջ: Ամէն ներկայ իրականութիւնը ապա-գայ կարկիւռութիւն մըն է, շարունակութիւն մը կայ երէկուան և այսօրուան միջև: Ուրքան խեղճ են անոնք որ կը մտածեն թէ այս աշխարհը իր մէջ չունի իր ապագան՝ իր վախճանը, վասնզի օրօրոցն ու զազաղը սկիզբ մը և վերջ մը չեն ինչպէս կը կարծեն տեսանելիով միայն առաջնորդը ու միամիտները, այլ վայրկեան մը կեանքի յաւերժէն: Աշխարհը իր գոյութեամբ անջատ և առանձինն բան մը չէ, այլ յաւիտենութեան և մեծ ապագայի արտաքին և տեսանելի կողմը միայն: Կազմաւորութիւն մասնակը մեծ ամբողջին, շարժուն և փոփոխ ալիքը անշափելի ու վիհա-նին: Ներկային մէջ միայն ներկան տեսնել, պիտի նշանակէր սերմին մէջ սերմը միայն տեսնել, սակայն սերմնացանը կը հաւատայ ցանուած սերմի ապագայ արգիւնքին:

Երբ կը կենեանք Աստուածաշունչի այս պատկերին առջև, Մովսէսով նուիրապոր-ծըւած, մեր միտքը կ'երթայ մեր երանա-չնորհ նախնիքներուն, մեր եկեղեցւոյ մեծ հայրապետներուն և իշխաններուն, որոնք այնքան նուիրումով լծուեցան մեր ժողո-

վուրդի դատին ու ճակատագրին: Անոնք ալ անտարակոյս, իբրև մէկ մէկ Մովսէս-ներ, տեսան հեռաւոր մշտնջերու տակ մեզի սպասող աւետեաց երկիրներ, և այդ տեսիլքով լեցուած տարին իրենց հօտը արհեստներու և կրակի մէջէն դէպի այդ բաղձա-ցուած ապագան: Անոնցմէ իւրաքանչիւրի նայուածքին մէջ յոյս մը և հոգիին մէջ կայծ մը կար ապրելու, յաւերժանալու, և այդ իտէյալով խանդավառ, այդ ողբերգական բայց վսեմ մտածումով վառուած քալեցին մեր ապագային, մեր աւետեաց երկիրին:

Իզուր չէ որ մենք նոր իսրայէլ կոչուած ենք, բոլորը իրենց նայուածքը կը դարձնեն մեզմէ, բայց մենք կը զգանք թէ Աստուած միշտ մեզի հետ եղած է, թէ աներեւոյթ ձեռք մը թոյլ չի տար որ մենք իսպառ ոչնչանանք: Կը չարարուինք, որպէսզի աւելի լաւ ըմբռնենք մեր ճակատագիրը. շատ անգամ մարտիրոսութեան պատկը ուրբաւ են մեր գլխուն շուրջ, բայց չեն կրցած սպաննել մեր մէջ ապրելու վսեմ և անառիկ իղծը:

Ծիշդ է որ պղտիկ ժողովուրդ մը եղած ենք, բայց մեծ զգացումներու հրայր-քը երբեք չէ պակսած մեզի. աւելի ճշը-մարիտ և արդար գտած ենք տառապիլ բա-րոյական մտապատկերի մը առջև, քան թէ ընդարմանալ նախնական գոհացումներու վայելքին մէջ: Դարերով ունեցեր ենք մեր աւետեաց երկիրը, քաղիք ենք անոր, յա-ճախ մոտեցած իր սեմին, և մեր նայուածք-ներովը ընդգրկած իր անուշ հեռապատկե-րը: Մեր դարաւոր կեանքը անտարակոյս գինն է եղած այդ մեծ ու անմեռ երազին:

Ե. Վ. Տ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ**ԴԱՌՆ ԱՂՕԹՔ**

Սրբէ՛ զիս, Տէ՛ր, շնորհիդ ցօղովն անանցական .
 Խնջոյ՜մներուն մեղքին եղայ ես կոչնական .
 Մոլորութեան վարձկանն եղայ ես անվարան .
 Սրբէ՛ զիս, Տէ՛ր, շնորհիդ ցօղո՛վն անանցական :

Պայծառացո՛ւր զիս, Տէ՛ր, լոյսովդ անհրճական .
 Հերի՛ք մութին ես ուլկուրն ըլլամ անջան .
 Հերի՛ք կառչիմ ես կարբերուն սուսին սասան .
 Պայծառացո՛ւր զիս, Տէ՛ր, լոյսովդ անհրճական :

Պարգեւէ, Տէ՛ր, խաղաղութի՛ւնըդ անսասան .
 Շա՛ս է կրծէ զիս կասկածին խոցը դաժան .
 Շա՛ս է խռովքին լինիմ ես որսն անապասան .
 Պարգեւէ, Տէ՛ր, խաղաղութի՛ւնըդ անսասան :

Արժան ըրէ՛ զիս, Տէ՛ր, սիրոյդ անդաւանան .
 Բա՛ւ է ճանջէ անյուսութեան զիս ցաւն այնքան .
 Բա՛ւ է չարին մագիլներուն լինիմ կոխան .
 Արժան ըրէ՛ զիս, Տէ՛ր, սիրոյդ անդաւանան :

Ն. ԿԱՏԱՐ

Մ Ա Հ Ո Ի Ա Ն

Կը մօտենամ քեզի ես քիչ մ'աւելի ամէն օր ,
 Կը մօտենամ քեզի Մահ , խորհուրդիդ մէջ սհաւոր
 Որ կը լուծես ամէն ձեւ , ամէն ձրգճում երկրաւոր :

Կը բերեմ քեզ իբր ընծայ սիրճս Սափոր մը լեցուն
 Երազներով, վիւսերով — նոր գինիով պաղպաջուն —
 Քու միջոցովըդ գուցէ ընծայելու Աստուծոյն :

Ա՛ռ, ըրէ ինչ որ կամիս... գիտցիր ով Մահ դուն սակայն,
 Քէ ըմպելի մը ուրիշ — յաւիտեանէ յաւիտեան —
 Պիտի երբեք չունենայ հիւս ջրածիս հոսն ու համ :

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԱՌՌՈՐԵԱՅ ՀԱՐՑԵՐ

ՍԻՏՔ ԵՒ ՍԻՐՏ

ՍԵՐ ՕՐԵՐՈՒ ՀԱՐՑԵՐՈՒՆ ԱՌՋԵՒ

Ծանօթութիւն. — Երկրամասայ սա պատերազմին չարաչուք մարգարէն, Արեւմուտքի Անկումը անունով իր գիրքին մէջ զոր աւարտած է 1917ին, այսինքն առաջին աշխարհամարտին — գերմաններէն կ'առնեմ բառը Weltkrieg — այն շրջանին երբ գերման ցեղին գերազանցութեան այնքան լաւ խնամուած միջոցը, եւրոպական ճակատամարտներու գաշտներուն երեսին կը թուէր ինքզինքը արդարացուցած ըլլալ, կը գուժէ երրորդ, չորրորդ աշխարհամարտներ, հարկերը անցնող տարիներու թիւի մը վրայ, զանոնք, ինչպէս գիտէք, բնաջնջման պատերազմներ յորհրդէնով, 1939—40ին, երկրորդ աշխարհամարտին ճարտարապետը այդ մարգարէութիւնը վերածեց անաւոր ստուգութեան, բնաջնջումին ասպետութեան մէջ գերազանցելով նոյնիսկ թուրքերը որոնք դեռ կը վարանէին մարտի առաջին աշխարհամարտին ընթացքին իրենց մագիստրոսական փառքը, Բայց վայրագութեան վրայ զոհերու ողբը, զահիճներուն սիրտը հովացնող միամտութիւն մըն է, շատոնց ապացուցուած։ Երրորդ աշխարհամարտի նախամտայն, — ուրիշ բառ չունիմ այսօր որակելու մղձաւանջը, կախուած քաղաքակիրթ աշխարհին գլխուն, խանձարուրին մէջը հիւլէական ռումբին սպառնալիքին, թուրքերու բերանով քանի անգամ պահանջուած երէկուան բարեկամները ըստասպուռս ջնջելու — զոհուելիք ժողովուրդները կը թուին յստակ նշանակուած ըլլալ զահիճներու խղճմտանքի տախտակին։ Մեր տառապանքը, մեր պատրանքներուն մէջ մեր չարաչար, յուսահատագին պարտութիւնը որքան դժոյզակ ծանրութեամբ կը միջամտեն որպէսզի դեռ չարունակենք մեր վարանուումը, մեռնք անկարող հաշտուելու սա բացորձակ ու աւելի քան պայծառ դատաւիճութիւն, աշխարհի նոր կարգիուն «բանիւ» կամ լուսութեամբ արտայայտիչնե-

րուն բերանէն։ Հարկւր յիսուն միլիոնեց հանրապետութեան մը մէջ, գրեթէ ոչ մէկ չչուի՝ հարկւր տարի մարթունդ ժողովուրդի մը հողին, արեան իրաւունքները ճանչնալու։ Այսպէս կը մտածեմ արգելուելով տարածուել ուրիշ ալ դառնութեանց։ Տարիներով մեծ ազգերը մահը ապրեցան միասին աշխարհի բոլոր ռազմադաշտներուն վըրայ, հասարակաց թշնամիին դէմ։ Ու յաղթանակէն վերջ պաշարի ընկերը անիրաւիուն պղտոր, անգութ քաղաքականութիւնն ալ չէ պատճառ որպէսզի աշխարհ վերածուի հակամարտ ճակատներու։ Անցէք պարզուածին անգթութեանէն ու ինչք իրողութեանց արժանիներուն որպէսզի տեսնէք թէ ինչ անուններու տակ այս ամէնը ապրեր են, զարերով։ Տազնապնեղէն վերջ անհուն ընչաքաղցութիւնը, քաղաքակրթութեան խոյնաններէն իւրաքանչիւրին խղճմտանքի քիչիներուն ընդելոյզ...։ Երեք հարկւր տարի ազգ մը — արժանի ամէն յարգանքի, մարդկային քանի մը առաքինութեանց հանդէպ իր հօր հաւատարմութեամբ, հաւաքական իր խղճմտանքին ներքեց սակայն այդ ախորժակը, զայն camouflé ընելով հաւատարմութեամբ քաղաքականութիւն որակումով անբաժանօթ վարպետութեան թանի։ Այսօր տարագրին կ'ընկերացուի զուղափարաբանութեանց փաղափակներուն մը։ Ու «ստիք», այդ ամէնը պարածածկող, այդ ամէնը պերեւելթող, այնքան ճարտարութեամբ գործածելի համաձայն կարիքներու։ Չեն վախնար հին մաշած բառերէն, հերթէ զոր գտնեն ներկը զանոնք նորոգելու, իրեն նոր քշելու։ Այդ բառերէն մէկն է երկաթեայ վարաղոյրը, բաժնող քաղաքակիրթ մարդկութիւնը զոյգ ճակատներու։ Չեմ պաշտպաներ ոչ աս ոչ ալ ան ճակատը։ Աւելի քան ստոյգ է որ երկաթեայ վարագոյրին ետին ինկող մարդկութեանը կ'ապրի, տանուազն նոյնքան տառապագին որքան ասպին ինկած մասին վրայ։ Բայց ահա տարբերութիւն մը։ Երկաթեայ վարագոյրը փոխանակեցէք ռսկիճ վարագոյրով, երկաթէն ասպին մարդերու մարդը պիտակելու ու ըսէք ինձի թէ Բարիկ, Լոնտոնի, Հոտին մէջ աշխատաւորը այդ ռսկի որոնց համար կը գիպէ։ Ահա մեր քաղաքակրթութեան ամենէն ժանգաւար կեղծիքը։ Նոյն ու մէկ զրկամբ, ասպին

ալ անդին ալ, հաւասարապատիւ, համա- տարած ինքէ երկաթեայ վարագոյրին ե- տին սեմաբիմ կը գուշակենք, որ իրաւը, սուտը թան չեն փոխեր տոսմին հակառա- գրէն — ոսկին վարագոյրին հոտին է որ կը բռնանին մարդկութեան անունը առյաւել տարատաւորող սպանդին տխուր, բիւրիցս տխուր կորիւնները, մարգասպան ցեղին ի- րենց մատուցած պողպատ ու ոսկի գուր- գուրանքներով։ Ու տակաւին կրնամ ստեղ- ծել քարուղին ալ կըլքի—Սթրիմները, այս անգամ ցամաքներէն դէպի ծովն . . . Այս ամենէն առաջ ու այս ամենուն հետ ան- մարդկայինը ան՝ որ, գերման գինուորա- պաշտութեան, ծանօթ տարագրով բուսիա- կանութիւն — ինչ արագ թառամեցաւ սա ամենագոր, կախարդական տարազը — տե- առքան Շփէնզլէր որուն իմացական փառքը համազօր կրնայ նկատուիլ չոգեմաւներ ներ- կուլին անհուն փառքին, սա փողոտումնե- բուն համար. հենքերլանտ ունի մարդկու- թեան գերագոյն բարիքը։ Ու պէտք է լռել այսքան լիբր հաւատարիքներու դիմաց։ Ամօթով, ամօթով, ամօթով կ'անդարդառ- նամ 1870 թ տոմարին, նախամուտը սա փողոտումի քաղաքակրթութեան, բարե- բար պատերազմութեան որոնք տպաւորա- պաշտ խորհրդածութեան մշուշոտ դաւառ- ներէն չեն գլխերը որ չար բարտով փոխա- զրուեցան կեանքին գետնիներուն։ Ձեռմ հե- տեւիբ վարդապետութեան սա զարգացու- մին, կուրտած զարծախ չարաշուք գուգա- դիպութիւնը, ինչպէս որ 1939 թ աղէտը դաստիարակեմ է չոգեմաւ ներկողի մը — գլխում թէ որքան շատ ազգայնէր ներկի է դորածել աղէտին պատասխանատուութիւնը ալուձախ բաշխելու, բայց վստահ եմ զր Գուանց Բոյդ աւագ դերակատարին գերման ժողովուրդը պիտի մտածէր իր ընելիքին — 1870 թ աղէտին ալ գլուխ—գոր- ծոցն է նոյնքան հասարակ, անգարմանօրէն բուպիկ ուրիշ միտքի մը, գուհիօրէն, թանձ- բօրէն դիւզացի. դողալացիք ըսին՝ լուրջօ, իմաստին հանգէպ խոր անյաղթանարիւի արհամարհանքի մը մէջ ինքզինքը պահած է քրմապիտ ու վայրագ, մանաւանդ գառ- նագոյն առեւտրութեամբ մը ինքզինքը գիւ- յագ բրած չնդդէմ Ռուսաստան (կրնա՞ք արդեօք ըստ պատշաճի մտապատկերել աս- տիճանը անգլոսթեան «Երկաթեայ» նախա-

րարապետին որ ստեղծեց էր գինուորա- պաշտութիւն, երեք պատերազմ, կայսրու- թիւն, ու կը վարէր Մերոպան, ահաւոր իր բողիկութեամբը, սիրտէ, միտքէ, հոգիէ և կը պարծնար զիրք մը բացած չըլլալու գերագոյն պարծանքը, իմաստին ու ար- ուեստին կորուստներէն) աւագակութիւնը պետականութեան բարձրագոյն գրութիւնը յայտարարող, և օժտուած, աշխարհը ա- ռաջնորդելու նախասահմանուած ցեղին ող- նուծուած կազմող ազգային աւարապաշ- տութիւնը, ազգային ցանկութիւնը դրացիին բերք ու բարիքէն, համազգեստին հմայքը, գինուորական մակարուծութիւնը առաջա- կելով իբր գերագանց առաքելութիւնը նոր քաղաքակրթութեան, յաղթանակներով ե- րիցս նուիրագործուած, երբ իրականին մէջ 1871 թ գերման յաղողութիւնը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ դրացիին միատեսութիւնը, ռո- մանթիկ մը, անհոգութիւնը, պատմապաշ- տութիւնը, բարեբեր երկրէ մը և հեշտ կիւ- մայէ մը պաշտպանուած լաւատեսութիւն մը ու թերեւս քիչիկ մըն ալ . . . սնուպու- րիւնը գրական արժանիքներու արժէքին վրայ շահարկու։ Կիւզացիով մը սկիզբ ը- բած այդ երկաթեայ մշակոյթն է ահա որ, ամէն մեղքիս վրայ անուն է փոխած չեմ հասկնար որմէ ամէնալուսն ու վարնագուն, հագած նոր կերպարանք, աստվածառի- հտպիտներուն շահատակութիւնը յիշեցնող ազատութեամբ մը, հսկայական կռաւնե- բուն վրայ օսկիգիր նոր լողունկներուն, մշուշներու ամէլէն նոր Գուգման կապելու գերով մը, հիւշեական եւսնոր ծիրանի գա- տին աղեղէն, ռաւիկավարութիւն, արգա- ղութիւն, խաղաղութիւն, մարդկային ի- րաւունքներու խնայանքութիւն կ'արտայայ- տէի կողմէն իր երէկի ընկերը հալածելով ա- մէն ճակատի վրայ, միւս կողմէն իր նաւե- րը ծոցնորդելով մահուան, կոտորածի նիւ- թեղէնը փոխադրելու մարգասպան ցեղե- բուն գինուորութիւն, գերապանցապէս մար- գասպանութեան մասնագետ ազգը հօգորե- լու . . . արագան կատակիրգութեան։ Անկիւ—Սաքոնները իբր քաղաքակրթակա- ն խոր, մշակոյթի ինքզինք, վերելածն է, կըը- ուն իմ գործը ըլլալէ առաջ իրենցն է ըլ- լալուէ Երեցի հրկու Բարլումաններուն (մէկը մեծահաշակ Գոնկրէսը Վոլինկիսնի Հան- րապետութեան) շքեղ լուսութիւնը, կը ըս-

պատահմամբ որ Բաղրամյաններուն պատանձումը գիտաւորին ուրիշ հաստատութիւնները ուրիշ մարդկութեան սրբազան յոյսերուն գերագոյն ապաստարանը կը ձիան մինչեւ այսօր, Անկլո-Սաքսոն մտաւորականութեան իրական արիւնքազօրը, այսինքն փաշտող մարդոց որոնք իրական մշակոյթին ակոյտանները եղան, այնքան կանուխէն ազատ մտածողութեան, ազատ արդարութեան, ազատ ժողովուրդներու դատը որդիներին ու մարդերէ մարդոց լուսահատութիւնը յաջողեցան սրբազորել, կարելի ազատութեան խորհրդանիշները դառնալով ուրիշ ժողովուրդներու մտայնապաշտ աւանդամուտութեանց գիմաց, ի վերջոյ, Անկլո-Սաքսոնները միայն անհոգի գիտնադէտներ, շահախնդիր հրապատոսներ, քարուրդի փոկեր չեն, արտադրելու իրենց ծառայուն մշակոյթին արգանքներէն։ Կան, — չեն կրնար չկենալ — ուրիշները, իրաւները եթէ կ'ուզէք, հարազատ միտքին, մերկ արդարութեան սրբազան գինուորները։ Մի ընդհանրացնէք այսօրուան անոնց անկարողութիւնը — արդիւնք Չարիքին ուժերուն գերաճումին — յղացքին իսկ թշուառութեան խեցիվճիռովը։ Նայեցէք պատմութեան անկէ սորվելու համար ոչ իմաստասիրութիւն, այլ իրողութիւններու իմաստ, որ կը կազմէ մեր մշակոյթին ամենէն ազնուական հպարտութիւնը, աւելի քիչ անասուն ըլլալու մեր պատեհութեանց բազմապիւլը։ Ու ինչպէս ամէն դարու եղած է ձայնը այդ իմաստին մեծ նուիրեալներուն, այսօր ալ կը սպասենք որ երեւան գան անոնք Լոնտոն, Նիւ Յորք, հակառակ փաստերու հերքումին։ Հարկւր միլիոն մարդ գոհեցաւ ոչ անոր համար որ managerներու իմաստասիրութեան մը գերինները դառնան ժողովուրդները։ Ըստ կը յիշեմ պատմութեան մէջ իբր հսկայ արեանութիւն առյաւէտ արձանագրուած իրողութիւն մը, ամերիկեան իմաստասիրութեան գլուխգործոց մէկ զառաժուժով ծագում առած։ Նախագահ մը (Հանրապետութեան) տապալելու համար քանի մը չնաշխարհիկ աստղերու ամերիկեան Քոնկրեսին 1930ին Եւրոպայէ լքելու քաղաքականութեան մը պրոպագանտը ըրին, որ աւելի քան ստոյգ էր այդ Եւրոպային բախտը, քանի որ յաշտանակը գնուած էր այնքան սուղ և դա-

րաւոր մրցակցութիւն, նախանձ, փոխադարձ անվստահութիւն, ստեղծութիւն, մանաւանդ չհաւաքալտ անքանդելի հոգեբանութիւն չէին կրնար կրկէս չիջնել յաղթանակը վերածելու համար ամենէն անարգ պարտութեան։ Եւ որոնց կողմէ։ — Մարդոց որոնք, պէտք է անդադար կրկնել սա ամօթալուռ ողորդութիւնը, չոգնեալ ներկելու կամ յեղափոխական թերթերու խմբադրութիւնն ընկու, և կամ պարզ մարդ մորթելու արհեստը հպարտութեամբ պիտի բերէին մարդկութիւնը վաղելու սկզբունքներուն։ . . . Քոստոս տարին բաւ, ցոյց տալու համար, աւաղ, ընտրական յաղթանակի մը համար մարդկութիւնը բախտին ձգել, (որ կը նշանակէր գազաններուն յանձնել) ու ողկէտնուէն անդին քաշուիլը ինչ հետեւանքներ պիտի ունենար։ Այդ օրերուն կէս հարիւր միլիոն էր գինը սա դաւաճանութեան։ Քոստոս տարի վերջ, կրկին պատերազմ, որ, եղէք վստահ մինակ ներկարարէն չէ ճարտարագիտուած այլ ծեփապատկան ամերիկացիներէն։ Ու ձեզի կը ձգեմ մտապառնելու աւերածը Մանչեսթրին։ Վոյլա և մինչեւ Էբրուիմա, աշխարհի հինգ մեծ ցամաքներուն ու նոյնքան մեծ ջուրերուն երեսին, թափուած արիւնին հեղեղը, մանաւանդ պարզուած հոգեկան անկումին անլմբունելի դժոխքը, գերութեան, կեդրոնացման քէմբերէն, աւաթութեան և հրաւորութեան մագիւններէն։ . . . Եղծմատանքի սա անդաման կոտորածը որ կը շարունակէ իր աւերը, ժահրը պահել տակաւին նոյնքան հզօր որքան էր թունածէտ այդ ազդեցութիւնը պանդին բորբոքման օրերուն։ Քանի որ մարդիկ կը վախնան իսկազուական սեղանին իսկ մերձենալու։ Եւ սպասարկու ջնջումը դարբերու քաղաքակրթութեանց արդիւնքներուն, որ 1950ի մարդոց մօտ կը փոխարինէ ինչ որ հին մշակոյթներուն կարելի չափն էր համարուած։ . . . Ու կը մտածեմ, ծեփապատկան պորաններուն, լոճերուն յիմարութիւնը, ոճրամտութիւնը ոճր կը զատուի արդեօք այն միւսէն որ ան երկու տարի կայ, կը յաւակնի խաղաղութիւն պարտագրել, Վաշինկթըններու, Վիլսոններու, Ռուզվելթներու հզօր հանրապետութիւնը գլուխն է անցած տրտում, անփառունակ

խաչակրութեան մը, շահագործելով երէկ-
ուան փառաբանութիւնը, այսօր հակառակորդ
յայտարարութեամբ կուզին ընկերով մը ներքին
գծաւարութիւնները, անճշտելով իրենց ի-
րական իրաւաստէն շատ անդին թիրեւո իրաւ
խառութիւններ, քրտութիւններ, բայց մոռ-
նալով թէ այդ խտտութիւնները որքան
մեղմ, սրբազան բաներու կը վերածուին
երբ համեմատուին միակտուր, անխառն,
բացարձակ գաղափարներ, այն գաղափար-
ներն որ դարերով փողոտներու արարքը
ազգային մեծաշնորհի էր վերածած եւ տա-
կաւին այսօր փողով, թմբուկով կը սպառ-
նայ անմեղ մարդեր սուրէ անցնել... Այդ
մեր պապերը անխելք էին բայց կ'ըսէին
բաներ որոնց իմաստութիւնը չէր քսպառած
հարիւրաւոր տարիներէ ստղին։ Մեծ ժո-
ղովուրդներն ալ կը պատժուին։ Աստուած
ծինը կուտայ նայելով լերան հասակին։
Շփեկներէ Նման բնաշնչման դարեր չեմ
գուշակիր եւ մարդկութեան իբրեւ ճակա-
տագիր, աշխարհը մաքրելու համար ուրիշ
ժողովուրդներէ ե զայն յանձնելու գերման
վայելուքին։ Իմ մտքին մէջ պայծառ է
ուրուականը թերեւս փոքր ժողովուրդի մը
որուն մէկ զաւակը, անակնկալ կամ կազ-
մակերպուած ջանքի արդիւնք գիտով մը,
հիւլէին հանքերէն, տեղուներէն ե կամ
միջոցին մէջ ճամբար ուղիմուր ճառա-
գայիներէն քանի մը հատի առանձնացու-
մով ե ընդելացումով, պիտի միջամտէ,
այս անգամ ոչ թէ թուղթի վրայ, այլ եր-
կրագունտի վրան մակերեսին, վճռապէս
ջնջելու համար Արեւմուտքի որ գաս չառ-
ներ, չի կրնար, երէկ գերմաներէն, այսօր
եանգիներէն, վաղը ո՞վ գիտէ որոնցմէ։ Մի
ըսէք թէ սեւ են այս տողերը։ Խորհցէք
գծոթքին որ հողին է զանոնք մտայլ կա-
րողութեամբ մը հոս ներդրին։ Մեր պա-
պերը այդ գծոթքը բնագանցորէն օգտա-
գործեցին։ Մենք անոնց թողները երկու
գծոթքներ պարտաւոր ենք ապրիլ, մար-
տին ու հոգիին գծոթքները։ Մի ալ աճա-
պարէք իմացական ուրով ե անկշիռ յոռե-
տեւութիւն մը անուանել սա մտայլեճակը։
Իմ ժողովուրդը մշտնջերու չէ սպաւար-
կած։ Իր նիւթեղէն գծոթքը անիկա յաղո-
ղած էր փոխակերպել աւելուալէն հեռու
գրախտի մը։ Հիմա, երբ երկինքը փլած է
հիմնայատակ, ու մարդոց որդիները հազար

կտոր կ'ըլլան երկիրը գրախտակերպելու,
հիմա իմ ժողովուրդը, գէթ անոր մերձա-
ւոր կէտը երազ կը վաճառէ, ապրիլ կա-
րենալու համար։ Ու այս աշխարհի վրայ
սպանդէ, կրակէ ու անասնութենէ զուրս
որեւէ դեր չարձանագրած հորդաններ կը
կանչուին այդ գրախտին ճարտարագետե-
թեան։ Ու լման աշխարհ այս անգթութիւ-
նը անտեսելու քաղաքականութիւնը կը
գործածէ մի ըսէք՝ ուրիշ բանի անկարող
ըլլալուն, այլ ըսէք գաւաճան մեղսակցու-
թեամբը իմացակամութեամբ։ Ու երբ իմ
մտքին կը բռնանայ աշխարհադէտը, աւելի
քան ստոյգ, կը բռնանայ Բանէն պարպուած
կիանքին անիմաստութիւնէն պարտադիր։
Սա աղէտին դիմաց Միտքին, մշտն բա-
ռով մը՝ Բարոյականին, աւելի փնջած
ուրիշ բառով մը Մշակոյթին նահանջը,
պարտութիւնը, անձնատուութիւնը ուրիշ
ողբերգութիւն։ Ու մտածել որ այսօրուան
յաղթականները ոչ մէկ յանձնառութեան
տակ էին յաղթութիւնը սա հուշին բերելու։
Ու մտածել որ այսօրուան յաղթականները
հանգիստաւորապէս պարտքեր էին ստանձ-
նած, մարդկութեան խղճի բեմին առջեւ
արտասանութեամբ, անբաւարար ազգերու ի-
րաւունքները վերադարձնելու։ աղատու-
թիւն շնորհելու ստոր արժանաւոր ժողո-
վուրդներու։ աւելի՛ իրենք իրենց մէջ ի-
րարու հանդէպ արգար մտաւու։ Մտքով
պտտեցէք մայրաքաղաքէ մայրաքաղաք
թափառող վարչապետներուն ետեւէն, ս-
րոնք իրար խաբելու, իրարու բաժինները
խորելու, իրարու սահմանները փշաթելելու
պաշտօն մը կը հետապնդեն, այս հրապա-
րակային դերասանութեան մէջ վատնելով
թերեւս գերազանց շնորհներ։ Իմացակա-
նութեան սա դիտապատկերածանութեան
եւ անոր դիւանին վրայ Միջակապաշտութեան
ոս խաղբրան մեր հազուցած պարտաւ-
ներուն թշուառութիւնն ալ ուրիշ ողբեր-
գութիւն։ Ըսի թէ յաղթական ժողովուրդ-
ներու ոչ Խորհրդարաններէն, ոչ օրկանե-
րէն ոչ ալ յանձնաժողովներուն որեւէ մէ-
կէն ոչ մէկ ակնարկութիւն, անդրադարձ
իմ ժողովուրդի տաւմային օրուն առաջին
վարագոյրը վերցած է երեք քառորդ դար
առաջ։ Ձուներմ պատմելիք անուր ջար-
գերգութիւնը ոչ անոր համար որ 1940-45ի
եղեւոր գերմաններով գործադրուած, կը

գերազանցէ թուրքերուն հերոսապատումը: այլ անոր համար որ իմ աչքիս առջեւ յազ-
թականներու ծովային, ցամաքային, օդա-
յին փօրութիւնները հեղեղօրէն կը հոսին
գէպի անյազուրդ արգանդները Գազանա-
տանին: Թէ յազթանակին սա գառածուժը
գրիթէ հառարակաց է բոլոր յազթանակնե-
րուն, ոչինչով կը մնայ ընդունելի: Պա-
տերազմները կը մղուին բազուկով և խել-
քով: Ոչ բազուկը և ոչ խելքը չեն տկա-
րացած, տեղի տալու համար ստուերնե-
րու սպառնալիքին որ մղծաւանջի մը նման
կը ծառանայ ընդմէջ երէկուան գինկից-
ներուն: Վսեմ էին երբ եղան գազաններու
գազակին դէմ, տարինորով տրիւնեցան,
այրիցան, ի վերջոյ յաշողիցան զգեստնել
անոր ահարկու նկատուած ուժերը: Նսեմ
են, աննկարագրելի աստիճանով մը երբ կը
մոռնան ու կը դաւեն իրարու: Գազանը
գազան է միշտ: Ու սա է արդի մշակութիւնը,
հարկուր միլիոն գոհերու ասկերոտիկն վրայ
ամբարձած: Ահա մշակութիւնը ուր աշխատանքը
կապալի է առնուած, լման երկրագունտի
երեսին, կէս հազարը հազիւ անցնող փեր-
զաստաններու յղփացումին (մէկը, ինծի
պէս միզողիս մը, 1945ին տպուած գիրքի
մը մէջ ընկեղազոյն հասարակութիւնը, իր
արտադրութեան բոլոր միջոցներով և առ-
գինքներով սեպականութիւնը կը յայտա-
բարէր վաթսու ընտանիքներու: Երբ գի-
տէինք որ Ֆրանսան սեպականութիւն էր
200 էն քիչ աւելի ընտանիքներու: Այս
հաստատումները Ֆանքսքիթ թող չերե-
ւին ձեզի: Պատմութեան բոլոր մեծ կայս-
րութիւնները նման սեպականութիւններ
էին, յօրացումին: Նման մարդկութեան մը
կեանքը: Ի՞նչ հարկ հիւլէի, բուժքի, երկ-
նային մարմիններէ clashի մը, մահուան
անծանօթ ճառագայթներու սպասել, նա-
խատեսելու համար ընա՞նջումներ: Հին
բառ մըն է արդարութիւնը, աւելի մաշած
քան մուրացկանի գրգիսակը: Կ'ընդունիմ:
Անոր եղբրական գործածումը սա տողե-
րուն վրայ, անիրաւուած, հիմնովին ան-
արդարուած ժողովուրդի մը գաւկին կողմէ
աւելի քան աններելի միատնութիւն: Կ'ըն-
դունիմ: Բայց պարտաւոր եմ յիշեցնել
դէպքեր, եթէ ոչ վճիռներ, բոլորն ալ
յազթանակներու արահետով ինկած պատ-
մութեան գիւաններուն: Ու պատմութիւնը

եթէ չի կրկնուիր, չեն կրկնուիր անոր հեր-
քումներն ալ: Կ'ամէնանք բողոքէն: Կա-
մընանք խօսք, խոստում յարգելու աւա-
տապետական հոգեբանութենէն: Կ'ամըն-
նանք՝ կարճ՝ արդար ըլլալու, արդարու-
թիւն գործադրելու հնամտութենէն: Ու
այս ամիսուն մէջ նորը արդարութեան ան-
տեսումը, արհամարհումը չի կազմեր սա-
կայն: Պէտք է համաձայն ըլլալ: Բայց
ինչպէս հաշտուիլ, մեր կարգերուն մէջ
նորոգ մուտք գործող երեւոյթներու, երբ
կը մերկացնենք աստիճ մատուցումին կեղ-
ծիքէն ու կը նայինք պարզ աչքերով...:
Առոնցովէ պահանջարար փառարանումը,
քաջակերը, վարձատրումը մերկայաբանաց
անարգարութեան: Պարպեցէք հողէ մը իր
տէրերը վայրագ սպանդով մը և յետոյ այդ
հողերուն վրայ տէրերու չգոյութիւնը պա-
տըրուակ ընդունելով բաշխեցէք այդ հո-
ղերը աւազակներուն...: Մէկ հատիկ չէ
սա օրինակը: Տարիներով անանացէք. յե-
տոյ լուսացուած ձեռքերով ներկայացէք
դատարան, մեղադրելով ձեր զոհերը որ
ձեզ մղած են անանացուումին ու անցէք
իրբ ամիսէն աշխուական ժողովուրդը...:
Աստիճ քանի մը հարկուր տարի առաջ պարզ
իրողութիւններ էին, այսինքն գիշուած
անանութիւններ: Մեր օրերուն անոնց
զգեցած սա կեղծիքն է որ կը մղէ մեզ
յուսահաստութեան: Օ՜, ահաւոր թշուառու-
թիւնը, սա իրողութիւնները գունաւորող
պատրուակներուն: Բազմազան սադրանք-
ները որոնք ձերակուտականներու, նախա-
բարներու, վարչապետներու, նախագահ-
ներու ծանր վարկերով վարչամակուած Կը
գրուին գործօնութեան բեմերուն...: Մե-
ծատարած, անգնելի կեղծիքը քաղաքա-
կրթութեան մունետիկներուն, բոլոր ժողո-
վուրդներէն, իրարու նմանակ: 1915ին
թուրքերը իրենց հերոսակամ ձեռքերով
մորթուած հայ կիներուն մարմինները Ֆե-
րահհներու մէջ փաթթելէ վերջ, կը բերէին
ցուցադրելու մկրթներու հրապարակնե-
րուն իրբ մորթուած թրքուհիներ: Ու
էմմանուէլ Քանդի, Վանէլի արեանակից
սպանները այդ պատկերներուն լուսանկար-
ները իրբ անհրաքելի ճօգիւմեհներ, կը զըր-
կէին գերման տեղեկութեանց գիւնդին:
Գերման ժողովուրդը իր անսխալ, անկա-
շառ սպաններուն կողմէ մատուցուած սա

Է Ծ Ն Ե Ա Յ Ե Ր

ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՅ

ՔԱՐԱՌՁ

ԱՍՍԵՍԵԱԼ Ի ՓԻՍՈՒՄՆ ԱՍԵՆՈՐԼՆԵԱԼ ՍԲ. ԱՍԱՄԼԻՆ

Այս խորագրին ասի Ս. Արտուրյա Թ. 265 մագաղաթեայ Ձևագրին մեջ ունիմք հետևեալ Գանձը, որ հարազատ կը թուի, դասելով Ս. Գր. Նարեկացիի ժանօր երեք Գանձերուն հետ ունեցած թագմաթիւ նմանութիւններէն:

Ձևագիրս ունի կարեւոր յիշատակարան մըն ալ զոր առագրելով կը ներկայացնենք հոս:

Փառք ամենասուրբ երրորդութեան յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

Ի թուականիս Հայոց 247 [= 1314] ի թագաւորութեան Հայոց Օշնի եւ ի կաթողիկոսութեան կոստանդեայի հղեւ կատարումն գրեցաւ Յերեսս անգեալ աղայեմ, որք հանդիպիք սուրբ գրոցս՝ յիշեցէք ի բարին զարժանին յիշման զտամ Այիծն զսինէլալէան կիպրոսի որ է դուստր Պաւարոն Հնթմոյ որ էր տէր Համպրուներն որոյ աղորմացի նմա Տէր ԱՅ ամէն: Եւ վերոյ գրեալ սինէլալէան էր Հայոց թագաւորին վերոյ գրելոյն մօրքոյր, որ հրամայեաց ինձ մեղաւոր եւ անարժան գրչիս՝ այս:

հրէշային եղեանագործութիւնները անշուշտ մարանց խորունկ յագումով: 1853ին Համայնագրութեան խորտելալը, Կոստանդնուքէր գոյութիւն: Բայց անկէ֊Փրանզ նաւատորմն ու բանակներն էին որ աղբլււակիան ժողովուրդին մայրաքաղաքը — Պոլիսը — պաշտպանելու համար, անցան Սեւ ծովը եւ գրաւեցին Սեաստաբուլը: Օ, մեռելներ, մեռելներ, չէք կրնար փախչալ ու չփաթթուիլ ձեր արիւնէն ձեր իսկ զահեմներու կոկորդիս: Սեւ մարգարէն որքան նորոյթ է ինկած կը թուի, նման թշուառութիւններ որքալու եւ նման մարդկութեան մը յետախաղաղ ջնջումը գուսեալ:

Թ. ՕՇԱԿԱՆ

(Շարունակելի՝ 3)

պիսի յեղանակաւ շարայարել զերգս Սաղմոսաց եւ զայլս ըստ կարգի, որոյ Տէր ԱՅ վայելել տացէ զսա վերոյ գրեալ տաացոյնն ընդ երկայն աւուրս: Եւ յետ աստեացս զանանց բարիսն եւ զանճառելի հրանուծութիւն ուր սուրբք ամենայն հաւաքեալ կան: Եւ որք յիշէք զվերոյ գրեալ տամ Այիծն ձեռդիւք իւրովք եւ ամենայն զարմիւք, եւ դուք յիշալ քիցիք յողորմութիւն ԱՅ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Գրեցաւ յընտիր օրինակէ արեւա կատարեալ յարուեստ գրչութեան ի կիպրոս կղզի ի քաղաք Մաղուսայ ի վանքս Հայոց ընդ հովանեաւ սր. ԱՅածնիս եւ սրբոյն Յոհն. աւետարանչի, ձեռամբ մեղաւոր հողոյ եւ անարժանի, Սեփանուսի Գոյնեհիլցանց(*), որոյ ողորմեսցի Քս. ԱՅ ամէն:

Գանձ անապական ծածկեալ սրբութեամբ, գերահրաշ եւ անարատ զարդարեալ ժաքութեամբ, սրբուհի եւ միշտ կոյս օր. ԱՅածին Մարիամ, տաճար տիրակիր խորան ԱՅարեակ երկնակառոյց եւ լուսաւարդ, յորում հանցեալ փառաբանիչ սր. երրորդութիւնն, զովառանձան հերթողիւք զեռարաշ սրբասացութիւնան անլուելի ծայրիւ երգել քեզ ամէնօրհնեալ ի կանայս. ահա ընկալցիս զաղերսս եւ զպաղատանքս մեր մատուցանել որդւոյ քոյ եւ Այգ. մերոյ, աղայեմք:

Բախճան ցանկալի ընդունակ զգլխատի մեծարեալ սրբութեամբ, զօր տէրն տեւանց նայեցեալ ի բարձանց յօրինեաց տեղի անգատարանի, որ ի ձեռն ԱՅախնաւ գթութեանցը նորոգեաց ըզքեզ դարաստան փոխանակ ԱՅատունկի գրախտին Աղենայ. ծառն կենաց եւ անմահութեան ի միջի քում տնկեալ, ունեւով ի քեզ զպառուղին կենդանութեան որով նորոգեցան տիեզերք ամենայն. վերա գրեալ սրբութեամբ եւ արդարութեամբ ամէնօրհնեալ ի կանայս. . .

Ի քեզ կատարեցան տաք ԱՅախսս եւ ընտրեալ նախագուշակ մարգարէիցն, որ փոխանակ Եւայի զոլ ըզքեզ մայր կենդանույ բանին Այ. որով նորոգեցան ա-

(*) Գրչին անունը անապին մէջ գիծակէտ ծածկաբով է հասկանալի:

բարածք յառաջին հնութենէ մեղաց, ուստի նախամօրն անիծից երկունք յօրհնութիւնըս փոխարկեցան. զիր դատապարտութեան յանցանացըն պատառեցաւ. քե ճոխանայ նախահայրն Ադամ դստերդք եւ կուսիւրդ ծնանելով ի քէն զբարձօղըն մեղաց. պարէ եւ եւս դստերօք իւրօք ուրախութեամբ զարդարեալ, պարակից եղեալ հրեշտակաց ի ձեռքն քո մայր եւ կոյս ամէնօրհնեալդ ի կանայս. . . .

Գովեալ միշտ եւ երկըրպագեալ սրբուհի անարատ, ապաւնէ փրկութեան նորոգման աշխարհի, օրինակեալ զքեզ նահապետին Նոյի տապանակ կենդանի, տախտակ փրկութեան մածեալ սրբութեամբ, յորում արուեստաւոր սբ. Հոգին եկաւորէ ի քեզ աւետեօքըն հրեշտակապետին, սբ. ողջունիւն ի քեզ մածուցեալ բեւեռապինդ Ածաղամ հեղուսիւք, միաւորեաց զքեզ ընդ բանին Այ. անանջըրպետ բաժանմամբ ի ծովու աշխարհի, անախկոծ նաւարկութեամբ ժամանեալ թեօք միածնիդ որ ի քեզ կանգուցեալ արմնով, բարձրացոյց զլքեզ ի կառքս քերովբէական առ հայր եւ որդի եւ սբ. Հոգին, ամէնօրհնեալդ ի կանայս. . . .

Ով տիրուհի անարատուհի եւ միշտ կոյս, որ եղբր տապանակ սրբութեան բանին Այ. ունելով ի քեզ կենդանադիր կտակ օրինացն գրեալ մատամբ էին Այ. սափոր ոսկի զամանայն քաղցրութեան ի քեզ կրիւով, գաւազան ծաղկեալ յարմատոյն Յեսեայ, բերելով պտուղ արքայական, բուրուառ բարձեալ երկք ունելեօք, հոգւով՝ մտօք եւ մարմնով միացեալ, խուսէլ անուշութեան կազմեալ օրով լցան ամենայն տիեզերք, խորան կանգնեալ Յի. եւ ամպ հովանի ի լոյս գիշերի, տեղի դատաստանի նոր Իլի, որ ի քեզ եւ ընդ քեզ եւ զկնի քո հետեւելոցս լիցիս պահապան ի ձեռքն հայցմամբ մաղթանաց, միաւորեալ զմեզ ի մի հոտ քո ընդ սրտց առաքելոցն որ այսօր ճողովեցան յանփոփումըն տիրամօրդ եւ Ածածնիդ, զոր եւ մեք հայցեմք պարգեւել մեզ ըզտուրըս բարեաց սրբութեան եւ արգարութեան ամէնօրհնեալդ ի կանայս. . . .

Բարուն իմաստից լոյս գերազանց արեգական արգարութեան արեւելք, առաւօտ խաղաղութեան լուսին լըբեցալ, արուս-

եալ պայծառ ի կամարըս սրբութեան, լեռուն վիմաժին ըստ տեսեան մեծին Դանիէլի, ցօղ ի Հերմոնէ իջեալ ի Սիոն, գեղմն քաղցրութեան զօր ետես Գեդէոն, դուռն փակեալ եւ աղբիւր կնքեալ, կնք ժրագլուխ պսակ պարծանաց, պարակից սերովբէից եւ հանգիստ բազմաշնայ քեւորբէից ամէնօրհնեալդ ի կանայս. . . .

Ի քեզ ապաւինիմք ամենասուրբ Ածածին, բարեխօսեա անդապար հաստատել սբ. զեկեղեցի, պահել անարատ մինչեւ յապագայի աւուրըն մեծի, զհովուապետըն խաշանց քոց բանաւորաց զհայրապետն մեր զվարդապետըս զօրացուցես ուղղափառութեամբ ուսուցանել զգաւանեալս ի քեզ հանդերձ զպրօք եւ սարկաւագօք. ըզգասս քահանայութեամբ բաշխամք սբ. մարմնիդ եւ արեան միածնիդ քոյ արժանաւորեալ, եւ զամենայն հաւատացեալքս ի քեզ նորդեա հաւատով յուսով եւ սիրով ամէնօրհնեալդ ի կանայս. . . .

Եւ եւս առաւել զյորդորուումն սիրոյ. . . . Բոտել ըզմարմնըս մեր խնկանւելի մաղթանօք ի յիշատակ տիրամօրդ եւ Ածածնիդ զանձնըն մեր.

Գովեմք ըզքեզ տիրուհի անարատ մայր Տեառն եւ կոյս Մարիամ, պարկեշտակորն պարգեւ հաւատոյ, ի բարձրելոյ հօրէ դերացեալ եւ ի սրբոյ Հոգւոյն հովանաւորեալ, բնութեամբ որդւոյ զարդարեալ եւ տաղանքեալ, Հօր միածնի եւ քեզ անկրանիկ, որ ի քէն ծնեալ եւ Տէր աւարչութեան, տունկ կենաց եւ պտուղ օրհնութեան, խոստովանելով ըզքեզ մայր կենդանոյ բանին Այ. ի քէն հայցեմք բարեխօսեա անգաղարք առ օրդիդ քո եւ Ածմեր, հանդերձ մեծին ի ծնունդոյ կանանց Կարապետին եւ Մկրիւն Յովհաննու, նախավկայ չարչարանաց միածնիդ յառաջարկաւազին սրբոյն Ստեփանոսի, պաղատանօք թագաւորելոց օծմամբ առ հաղելոցըն սրազգեստից, եւ որ մերն է Հուսաւորիչ հանդերձ միանձամբք ճշգնաւորօք, զի դու ես օրհնեալ եւ բարեբանեալ եւ քեզ երանեն ամենայն զինդ ուրորութիւնք հրեշտակաց ամէնօրհնեալդ ի կանայս. եւ այժմ ողորմեա. . . .

Հրատ. Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԳՈՏՄԵԿԱՆ

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԱՄՐՈՑՆԵՐ

ԱՆԱՒԱՐՁԱ

Ժ. — Գատմութիւնը. — Գատմութեան հնագոյն շրջաններուն անձանք մնացած այդ անուանի քաղաքը սկսեալ ծաղկել ու յիշելու Հռոմէականաց տիրապետութեան սկիզբը՝ երբ հռոմէական զօտաւոր Իլիսան մը կը նստէր և որոնցմէ մէկուն հրամանով Տարագոսեան վկաները նահատակուեցան քրիստոնեաներու դէմ սարքուած հալածանքներու ժամանակ:

Անաւարդա երբեմն կիլիկիոյ գլխաւոր քաղաքներէն մէկն էր: Ըստ Ստեփանոս Բիւզանդացիի, քաղաքը հիմնած է Ալարպաս անունով մէկը, մինչդեռ իր քննադատը կ'ըսէ որ այդ անունը յատկապէս տրուած է քաղաքին՝ զեղնագոյն ա'յն ժայռին պատճառաւ՝ որուն մօտը կառուցուած է քաղաքը: Արդարեւ սեմական լեզուներու մէջ ܩܕܝܣ կը նշանակէ flavescere: Սուրիաց, համաձայն Ստեփանոս Բիւզանդացիի, Անաւարդայի հիմնադիրը կը կոչէ Զարգաս: Ըստ այս հեղինակին, այս հնագոյն քաղաքը նախ ստացած է Դիոկենսարիա անունը, բայց երկրաշարժէ մը աւերուած ըլլալով ներքեւ կայսեր ժամանակ վերակառուցուած է յիշեալ իշխանի ձեռնտուութեամբ Անազարպոս անուն ծերակուտականի մը կողմէ: Եւ սակայն այս հաստատումը կը հերքելի Գլիքիոսի վկայութեամբ՝ որմէ կը հետեւի որ Անազարպոս անունը աւելի հին է Դիոկենսարիա անունէն:

Օգոստոս կայսր, Արեւելքը շրջագայելու ընթացքին, չափազանց զբաւուեցաւ քաղաքին ունեցած առաւելութիւններէն, որուն վրայ հրամայեց ընդարձակել զայն, անոր տալով «Քայսարէիա Բոս Անազարպոս» անունը, կոչում մը՝ զոր կը գտնենք այս հին քաղաքին կայսերական մետալոններու վրայ: Քրիստոսէ 19 տարի առաջ տեղի ունեցած այս կոշտութիւնն է որ կը սկսի Անազարպայի կամ Անաւարդայի առաջին դարաշրջանը:

Կայսերական շնորհին արժանացած Անազարպոս քաղաքը արագօրէն կը սկսի մեծապէս ծաղկել ու կը ստանայ բազմաթիւ առանձնաշնորհումներ, մինչև իսկ անկախութիւն վայելելով կոմսոյի տիրութեան իսկ Գարգալլայի օրով կը դառնայ մայրաքաղաք, Մաքրէնի ժամանակ *ἐνδοχείο* տիտղոսը կը ստանայ և Փիլիպպոս Արաբացիի ժամանակ ալ ազատ կը հռչակուի:

Առաջին և երկրորդ կիլիկիոյ բաժանման շրջանին, Անաւարդա երկրորդ կիլիկիոյ քաղաքացուի հռչակուած, կառաւ վարուեցաւ *ἡγεμὼν* կամ praeses տիտղոսը կողմ անձէ մը: Յուստինոսի օրով երրորդ երկրաշարժէ մը չափազանց քնատուեցաւ. այս իշխանը երրորդ անգամ ըլլալով քաղաքը վերաշինեց և իր անունով կոչեց Յուսթինուպոլիս: Ի վերջոյ, Յուստինոս կայսր օրով նախորդներէն շատ աւելի սոսկալի երկրաշարժ մը զրեթէ մթնոլորտին քաղաքը կործանեց: Այս վեհագեղ իր նախորդներուն օրինակին հետեւելով զայն վերականգնեց և իր անունով քաղաքը այս անգամ ալ կոչուեցաւ Յուսթինիանուպոլիս:

Անաւարդա քաղաքը, ինչպէս տեսնենք, իր շրջականերով քանիցս անգամներ կրեց բուռն երկրաշարժներու բուռն հետեւեալները և վերջին հարուածը ա'յնքան սոսկալի եղաւ որ անկանգնելի կործանեցաւ: Առաջին աղէտը կրեց Բ. զարուհ (Ք. յ.) ու վերականգնեցաւ Ներուպոս կայսր օրով: Երկրորդ անգամուն կործանեցաւ Յուստինոս կայսր օրով՝ 525ին. և իր անունով կոչուեցաւ Յուսթինուպոլիս ու ասկէ քիչ յետոյ Յուստինոս կայսր զայն վերստին կառուցեց և իր անունով կոչեց Յուսթինուպոլիս: Անաւարդայի կրած յաջորդական այս երեք վերակառուումները ինքնին բաւական են հաստատելու թէ բնական որպիսի նպաստաւոր դիրքի մը վրայ կը գտնուէր քաղաքը հինէն ի վեր և թէ որքան կարեւոր էր անոր ռազմական դիրքը ըլլալով ամրաշին, պարսպապատ քաղաք մը բովանդակ կիլիկիոյ մէջ՝ ուր բիւզանդական բանակը իր հարաւային սահմաններուն վրայ գետեղած էր իր լուսազոյն պահակազուհը: Երբ յետագային խուժ մը քաղաքի հայ զօրականներ, Ռուբեն իշխանի գլխաւորութեամբ, Տաւրոսեան լեռնաշղթաներէն անցնելով կիլիկիա մտան կոր-

սըւած Մեծն Հայաստանի տեղ փոքր՝ բայց զօրաւոր նոր հայրենիք ու պետութիւն մը կերտելու ու զինուորապէս ու անտեսապէս հետզհետէ տկարացած Յուններուն ձեռքէն կիլիկիան գաւառները իրենց մարոցներով յաջողաբար գրաւելու և փոխաստակոյն յոյն զինուոր և սպաններու տեղ նորասաց երկրին ամէն կողմը հայկական-ազգային պահակազուեղեր պնդու, ամրացնել առաջին քաղաքը որ սկիզբէն իսկ Հայոց Զեւքը պիտի անցնէր, Անաւարդաւ էր, որ Ռուբինեան երիտասարդ իշխանապետութեան մայրաքաղաքը պիտի դառնար 1095էն մինչև 1182, որ մինչև Հեռն Բ. յաջորդաբար պիտի նստէին Ռուբինեան առաջին զաքուն Անաւարդաւ նշանաւոր եղաւ իբր ձեռնդավարը Դիոսկորոս մեծ բռնիկին, թէև իր ձեռնդեան տարին ճշգրտած չլլալ: Բ. դարուն հոս ծնաւ Ուպիանոս քերթող: Դ. դարու սկիզբին Անաւարդաւ արդէն մայրաքաղաք է, ինչպէս որ յայտնի է Վաղեւրիանոս կայսեր ժամանակ (253-260) կոխուած պղինձէ գրամներէն՝ որոնց մէջ երեսին վրայ կ'երեւայ Վաղեւրիանոսի պատկերը:

Երբ Մեծն Կոստանդինոս կայսր իր ընդարձակած աւել կայսրութեան կցեց հաւրաւորեւելիան նահանգները, քաղաքական նոր օրէնքներ և սահմաններ կարգաւորելով, կիլիկիան բաժնեց երեք նահանգներու: Առաջին Կիլիկիա՝ մայրաքաղաք ունենալով Տարսոն, իբր հիւպատոսական փեզրոն (Consularis): Երկրորդ Կիլիկիա՝ մայրաքաղաք ունենալով Անաւարդաւ՝ ուր կարգեց իշխան նահապետ (Praeses) մը և երրորդը՝ Իսաւրիա կամ Քարուս, Կիլիկիա, Սելեւկիոս զինուոր քաղաքով՝ ուր նիւտապէս կարգեց իշխան նահապետ մը: Սելեւկեցական տեսակէտով այս նորոտաց նահանգներն ալ օժտուեցան եպիսկոպոսական թեմերով: Առաջինը բաժնուեցաւ հինգ թեմերու (diocèse), երկրորդը՝ ինը և երրորդը՝ Սելեւկիոյ անունով՝ քսանըւոր թեմերու: արուած ըլլալով Անտիոքի պատրիարքական թեմի կեդրոնական հանգամանքը և քրիստոնեաներով բազմամարդ չըլնալով, Տարսոն և Անաւարդաւ քաղաքական, զինուորական և առեւտրական կեդրոններ էին, իսկ Սելեւկիոս՝ Անտիոքով՝ կրօնական մայրաքաղաք էր և, Պարսէն յետոյ:

Յեղոս Փոքր կայսեր օրով ալ (444) Անաւարդաւ զինաւոր քաղաք հռչակուեցաւ Երկրորդ Կիլիկիոյ, ինչպէս որ կը հաստատէ Մովսէս Խորենացին ալ «Ա. և Բ. Կիլիկիայը են . . . որոց մայրաքաղաքը են Տարսոն և Անաւարդաւ, ընդ որովք և աշխարհք բազումք և բերդք»^(*):

Համարոնացի եւս իր ժամանակին կը գրէր. «Անարդաւա և Սիւս և որ ընդ նոքոք աշխարհք», պատմելով այնքան երկար դարերու քաղաքին բարգաւաճ և համբաւելանքն ալ: Բնութեան արուարքները որքան կը տապալէին այս անուանի բերդաքաղաքը, այնքան մարդկային ճարտարութիւնն ու ստրպողութիւնը կը նորոգէին ու կը վերաշինէին զայն, հակառակ աշխարհակալներու և ընչաքաղցներու յափշտակութեանց նշուակ դառնալուն: Վիլհալմ Բարաթ Արարներն ու Յոյներն էին որոնք ստեղծ կը յռնաբարէին Կիլիկիոյ այս և այլ ծաղկելալ քաղաքները:

Արար պատմիչներու համաձայն նախ Հարուն էլ-Լաշիտն էր որ Ը. դարուն վերջերս Անաւարդաւ գրաւեց և ամրացնեց յետոյ քաղաքը հոն բնակեցուց պարսիկ և հնդիկ զաղթականներու թ. դարու առաջին կիսուն Միւթաստէմ ամիրապետ կը գրաւէր բերդաքաղաքը: Իրմէ յետոյ, 860ին, Միւթէվաքթիլ գահձեւալ կը նստանէ քաղաքը՝ ուրկէ 880ին սակայն, Յունաց Վասիլ Ա. կայսր հալածելով Արարլու զօրովարը, կը տիրէ քաղաքին ու կը քանդէ չըլեկայքին քանի մը բերդերը, ինչպէս Կայստոս և Կառպատմնոս, Կաստման, Կարաաթ, Արքալա կամ Արաքաւա, Հոսամ, Ենգելեխալ կամ Երիմոսիւկէ՝ հաւանաբար Անաւարդաւ-Անտիոք ուղղութեան վրայ: Ժ. դարու կիսուն այս կողմերուն կը տիրէին արպէի Եգիպտոսի ամիրապետները՝ որոնցմէ կը խլին ասկայն Արարները: Մատթէոս Ուսնայեցի կը պատմէ որ 962ին Արարները Եգիպտոսի թագաւորէն գրաւեցին Անաւարդաւ և Հաւէպ քաղաքները և կոտորեցին քաղաքի քրիստոնեաները^(**): Երկու տարի յետոյ, սակայն, Յունաց Նիկիփոր Փոռաս կայսրը կրեւէ կղզին գրաւելով խորտակած եղաւ այսպէս արար ծովահէններու ուրջը՝

(*) Պատմութիւն Հայոց, Վերստիկ, 1843, էջ 603:

(**) Մատթէոս Ուսնայեցի, Երեսնամեմ, էջ 61:

Թորոս այս առթիւ օգնութիւն գտած էր բոլոր Կիլիկեցիներէն՝ որոնք Յունաց բռնաւթիւններէն զգուած, յանկարծ ոտք ելած էին զինուած վճակով և ամէն կողմէն Յրինկոյ մտառած։ Ամբէն վերջ Անա-

(*) A. A. Vasiliev: Histoire de l'Empire Byzantin, Paris, *Levan* 1932, t. 409.

ուր և ամփոփեցին: Իր որդին և յաջորդը՝ Մանուէլ կայսր, որ հօրը հետ կը գտնուէր որսի, հօրը մահուան տեղուդ վրայ վանք մը հիմնեց իբր յուշարձան և Կ. Պոլիս գտնաւորով, բաշխեցաւ հօրը գահուն վրայ: Քանի մը տարի յետոյ, սակայն, Թորոս Բ. ազատելով Բիւզանդիոնի իր արգելարանէն, դարձաւ Կիլիկիա և շուտով գրաւեց Անաւարդան, որմէ վերջ կրկին դարձաւ Հայոց մեծ Պարոնին մայրաքաղաքը և որ անկէ յետոյ անգամ մըն ալ անցաւ Մանուէլ կայսեր ձեռքը, Մամիստիայի հետ:

Երբ 1182ին Լեւոն Բ. Թազաւոր պըսակուեցաւ, Սիսը ըրաւ իրեն մայրաքաղաք ու Անաւարդաւ ամուրը, երբեմն ա՛յնքան ճոխ իբր զինուորական, առեւտրական և մշակութային կեդրոն, կարճ ատենուան մէջ կորսնցուց իր կարեւորութիւնը, ա՛յն աստիճան որ ԺԳ. դարու առաջին տարիներու. քաղաքը պահ մը գրեթէ ամայաւցաւ:

Անաւարդայի մերձակայ գաշտերէն մէկուն, Pratum Palliorumի վրայ էր որ 1180ին տեղի ունեցաւ մեծ ճակատամարտ մը՝ ուր Անտիոքի իշխան Պիմոնէզ Հալէպի և Դաւասկոսի սելջուք իշխան Ռէտփանի հրամաձեռատարութեան տակ կողոտղ Սարակինոսներու վրայ տարած յաղթութեան մը ընթացքին մեռաւ (*):

Թէեւ Սիս չբեղուեցաւ և ամրութեան տեսակէտով գերազանցեց Անաւարդան և այնուհետեւ դարձաւ Կիլիկիոյ մայրաքաղաքը, բայց սա մնաց ու կը մնայ մինչև այսօր ալ պատմական Կիլիկիոյ ամենէն աւուր բերդաքաղաքը, որ ո՛չ միայն ներսի պահակազօրքը կրնար պաշտպանել, այլև թշնամի ասպատակութեանց վտանգին առջև հրով նշան կուտար շրջակայ բերդերու պահակներուն:

Կիլիկիոյ արքեւնական աթոռին Սիս փոխադրութիւնէն յետոյ, այլեւս պատմութեան մէջ քիչ անգամ կը յիշուի Անաւարդաւ և ա՛յն ալ շատ տխուր պարագաներու մէջ միայն: Այսպէս, ԺԳ. դարու ըսկիզբը, 1307 Նոյեմբեր 17ին, երբ նորապսակ Լեւոն Թազաւոր խնջոյքի աստած էր իր մեծ Թազաւորահօր և հօրեղբոր՝ Հե-

թում Բ.ի հետ, Թաթարներու Պիւրղուխանը դաւաճանօրէն կը սպաննէ Հեթումը, իբր թէ սա արգելած ըլլար Սիսի մէջ մըջ կիթի իր կառուցումը և կամ յօտարած չըլլալուն իրեն կնութեան տալ Հեթումի արքայական ընտանիքէն իշխանուհի մը: Ասկէ յետոյ է որ Անաւարդաւ գղեակին կամ աւանին ստորոտը տեղի կ'ունենայ անազուրոյն կոտորած մը Արարներու Բուզա ոստիկանին կողմէ՝ որ իր սաստիկութեամբ կը յիշեցնէ Նախընտանի կամ Որիմի կոտորածները, և ուր գրեթէ ամբողջութեամբ կը նահատակուի Նախարարաց տունը և ուր քառասունէ աւելի աւագորներ կը կոտորուին և որոնց անունները միառմի կը յիշատակէ Օշին Սենեկալ և Գուշգասապլ: Եւ սակայն քանի մը տարի յետոյ, 1314ին, այնքան աւերածութիւններէ վերջ, զա՛րձեալ կը յիշատակուի Անաւարդայի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, Յովհաննէս եպիսկոպոսի առաջնորդութեան օրով և իրեն հետ կը յիշուին եկեղեցւոյն քահանաներն ու ուպասաւորներն ալ՝ Կոստանդին և միւս Կոստանդին, Անդրոնիկոս և երկու Բարսեղներ և Ստեփանոս, ինչպէս նաև Վասիլ, Թէոդորոս, Յակոբ և Վարդան Սեււոնցի սարկաւազները և հանգուցեալ Թորոս երէց և Նիկողայոս քահանայ: Չենք գիտեր թէ այս անառիկ ամրոցը ինչ գեր խաղաք և որքան ինքրինքը արժեցեց նոյն ԺԳ. դարու վերջին քառորդին մէջ, Կիլիկիոյ ամենէն վճռական տարիներուն, բայց յայտնի է որ 1375ի աղէտէն յետոյ, Անաւարդաւ պահեց գրեթէ դար մը ևս իր գոյութիւնը իբր հայկական կեդրոն և Առաջնորդական աթոռ և թերեւս առեւտրական և արդիւն նաբերական քաղաք, վասնզի 1466ին, ըստ վաւերական յիշատակագրութեան մը, հոն տակաւին կանգուն կը գտնենք Ս. Անտուածածին Նշանաւոր Ուխտատեղի եկեղեցին, չի մօտուր Անաւարդաւ, ընդ հովանեալ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ և այլ սուրբ նշանաց որ աստ կան, և որուն հովանիին տակ Անաւարդայի թեմակալ եպիսկոպոս, 1466ին կը գրէ թղթեայ հաստափոր Ճաշոց մը, այսժ՝ Հալէպի հաւաքմանց մէջը (*):

(*) Մայր Յուգակ Հալէպի Ձեռագրաց, Արաւազ Արքեպիս, Երեսօպէս, Ա. Հատոր, 1935, էջ 233-35:

(*) Victor Langlois: Voyage dans la Cilicie, էջ 434:

Պատմական այս կարեւոր վաւերագրէն դժուար պիտի չլըլար հետեւցնել որ Անաւարդա, մինչեւ ի վերջ ժՅ. դարու, պահած է իր գոյութիւնը և բերդաքաղաքին բնակչութիւնը շարունակած է իր գոյութիւնը մինչև որ նոր աւերածութիւններ ցրուած են անոր փոքրաթիւ վերջին մնացորդները:

Անաւարդա կիլիկիոյ այլ քաղաքներու նման Փոքր Ասիոյ մասնէն բանուկ քաղաքներու հետ յարաբերող ճամբաներուն վրայ չգտնուելուն, շատ քիչ թիւով ուղեւոր այցելուներ ընդունած է: Վիւպրանդ է որ առաջին անգամ տուած է քաղաքին նկարագրականը: Օլաէնպուրկի կանոնիկոսը Սիսի մէջ Լեւոն Բ. ի թագադրութեան հանդէսներուն ներկայ գտնուելէ յետոյ երբ Անաւարդա ևս այնցելոց, այսպէս կը նկարագրէր զայն իր Ուղեգրութեան մէջ. «Սիսէն ութը մղոն հեռւորութեամբ ամուր բերդաքաղաք մը, կանգնած դաշտագտնէն բարձրացող լեռան մը վրայ»: Ինչպէս կանխեցինք յիշելու, Միլին դարուն Անաւարդայի զինուորական դիրքը շատ նպատաւոր էր, անտարափայտ առաւել չընորհիւ իր բնական անմատչելի դիրքին իբր արծիւներու բոյն և Կիլիկեան միւր իշխանները շատ լաւ գնահատած էին անոր ռազմական կարեւորութիւնը և զայն յաճախ անուանած իրենց signumը, ըստ նոյն Վիւպրանդի՝ որ շարունակելով Անաւարդայի նկարագրականը կ'ըսէ որ նոյն այդ բերդանման լեռան ստորոտը կը տեսնուէին կարեւոր ու բարդաւան քաղաքին աւերականները^(*): Խաչակիրներէն Anazarbas յորջորջուող, Հարուն էլ-Րաշիտէն վերաշինուած և ամրացուած Անաւարդան արաբ պահամազիր Իսթախրին ալ կը իշէ ու քաղաքը ցոյց կուտայ զաւորի մը մէջ՝ ուր արմաւենիներ կ'անէին, չըջկայ դաշտերը շատ բարեբեր էին, մինչ քաղաքը գեղեցիկ պարիսպներ ունէր և Ժ. դարուն կը ներկայա-

ցնէր շատ բարգաւաճ վիճակ մը, այնքան որ ան իր բացառիկ կարեւորութեանը պատճառաւ շատ անգամներ յաջորդաբար կ'անցնէր Ռոյններուն կամ Մանսուկաններուն ձեռքը, մինչև որ Խաչակիրները գրաւելով զայն աւերակ վիճակի մէջ թողուցին, մինչև որ մաս կազմեց Կիլիկեան թագաւորութեան: Ապու 'լ-Ֆիտա ևս կ'ըսէ թէ քաղաքը կը գտնուի ստորոտը բլուրի մը՝ ուրուն գագաթը գղեակ մը կայ ու կը կանգնի Սիսի հարաւակողմը, մէկ օրուան հեռաւորութեամբ ու կ'աւելցնէ որ քաղաքին հարաւակողմը ձայհան գետը կայ^(*):

Երբեմն այնքան մեծ ու չքեղ Անաւարդայէն ոչինչ կը մնայ ո՛չ միայն այսօր, բացի իր ամրակուռ բերդի պարիսպներէն, այլև դարերէ ի վեր, երբ ժՅ. դարէն յետոյ իսպառ անհետացած էր անոր անցեալ, մանաւանդ հայկական շրջանի չքեղ փառքը՝ Քաղաքին լեռան ստորոտը կառուցուած Անաւարդան աւերակներու դաշտ մըն է այսօր՝ ուր հազիւ ըստ Վ. Հանկուայի, քանի մը մնացորդ հետքեր կը վկայեն անոր անցեալ փառքին: Վ. Հանկուայէն աւելի քան ութսուն տարիներ յետոյ, 1936ին, Բրիտանական կառավարութեան մասնաւոր յանձնարարութեամբ, հայասէր Eric H. King անդղիացի պատմագէտը, Կիլիկիա այցելեց, քննելու և երեւան հանելու փափաքով Կիլիկիոյ մեր հայկական վանքերու և ամրոցներու իսկական աեղերը ու իր գիտական խուզարկութեանց արդիւնքը հրատարակեց Asiatic Reviewի մէջ Travels in the ancient Province of Armenia Minor խորագրի տակ, ապա առանձին հատորով, որմէ Անաւարդայի բերդին նկարագրականը տուի սակէ առաջ (Ազգարար, չարաթաթերթ, Պէյրութ, 1943, թիւ 16):

Փարիզ ԱՐՏԱՒԱԶԴ ԱՐԳԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
(4) ՎԵՐԸ

(*) Guy le Strange: The Lands of Eastern, Cambridge, 1905, էջ 129, ևաև Ritter' Erdkunde, XIX, 56.

(*) Victor Langlois՝ անդ, էջ 436.

ՔՆՆԱԴԱՏԱՆԿԱՆ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ

Ներածութիւն. — Գրականութեան գոյնին տակ ինչ որ կ'երեւի գրատուներու մէջ, միշտ արժանի չէ այդ անուան. անհրաժեշտ է ուրեմն որ քննադատութիւնը հսկէ որպէսզի թարի սերմը չի խեղդուի որումէն, որպէսզի աշխարհ չի յօշոտուի շարւթաթաններէն ու խաբէրանիներէն: Ուրեմն իրերու իսկ բնութեան արդիւնքն է քննադատութեան հարկաւորութիւնը:

Մարդկային բարոյական ժառանգութեան մէջ պահպանուելու արժանի գործերուն մէջէն ընտրութիւն մը կատարելու հարկին տակ կը գտնուինք անխուսափելիօրէն, և ի մի հաւաքելու գլուխ-գործոցներ. անհրաժեշտ է որ քննադատութիւնը մատնանչէ զանոնք, ցոյց տայ թէ ինչմանոնք կը նկատուին գլուխ-գործոցներ, բացատրէ զանոնք, ծանօթացնէ: Ուրեմն՝ մարդկային միտքի անկործան մէկ պահանջքին վրայ հիմնուած է քննադատութեան հարկաւորութիւնը:

Ըստ Brunetiere-ի որ Տարվինականութիւնը ներմուծեց գրականութեան մէջ, և ըստ. կա՛յ գոյութեան պայքար գրական սեռերու միջև, քննադատութիւնը՝ վիպադրութեան քնարերգութեան և թատրոնին հետ՝ յաղթական ելաւ այդ պայքարէն: Կարելի չէ վաւերական կերպով ժխտել քննադատութեան կարեւորութիւնը երէկուան և այսօրուան գրականութեան մէջ: Շնորհիւ այլազանութեան և հետազօտութեան իր կերպերուն նրբութեան, շնորհիւ իր արտայայտութեան թիւին և բազմազանութեան, շնորհիւ վերջապէս հեղինակներու ումանց՝ որոնք զայն գործադրեցին կամ կը գործադրեն, քննադատութիւնը գրագէտներուն և հանրութեան ուշադրութիւնը հրաւիրեց և գրաւեց: Մարդիկ, այսօր, կը կարգան քննադատութեան գիրք մը ինչպէս կը կարդային, էր երբեմն, վէպ մը չահագրգռու-

թեամբ, հետաքրքրութեամբ և ջանադրութեամբ: Կը կարդան՝ տեղեկանալու համար. կը կարդան՝ ճշգրտութեամբ դատել սորվելու համար, կը կարգան, վերջապէս, ծանօթանալու համար հեղինակին գաղափարներուն և կարծիքներուն:

Ճրանսական գրականութեան պատմութեան մէջ, քննադատութիւնը՝ հարստացած փորձառութեան բոլոր բերուածներով և ներկայացուած Brunetiere-ի, Faguet-ի, Lemaître-ի և ANATOLE FRANCE-ի հասակով գրագէտներով, կը հասնի ծագման, կատարելութեան, վայելելով, Նոյն աստին, աննախնիաց համարաւ մը:

Խճէ և Բճնադատութիւնը. — Բննադատութիւնը սահմանելու համար առաջարկելու բանաձեւներէն ամենէն նշանաւորն է հետեւեալը՝ օգրագէտի գործին նկատմամբ առնուած բանաւոր դատում մը կը կոչուի քննադատութիւն:

Այս սահմանումը, ամենէն նշանաւորն ըլլալով հանգերծ, չէ՛ կատարելու: Տարամբժ և կամայական իսկ կրնանք որակել զայն, որովհետեւ, այս տարազին եւամասին, միայն անոնք կրնան քննադատել որոնք, ունենալով հաստատու և վերջնական չափանիշներ՝ կ'արտասանեն դատումներ հիմնուած առին չափանիշներուն վրայ: Այս բանաձեւը կը վտարէ քննադատութեան ասպարեղէն բոլոր անոնք որ, առաւել կամ նուազ բացայայտօրէն, չեն յաւանիր գնել օրանաւորութիւն գրական գործերու իրենց ըմբռնումին մէջ, ոչ ալ զգատում մ'իրենց զգացածն արտայայտելու կերպին մէջ:

Բոլոր դարերու ամենէն նուրբ, ամենէն բարեացակամ, ամենէն քաղցրօրէն հեղեղ քննադատը՝ A. France կ'ըսէ՝ «Ես քննադատ մը չեմ. ես անձնատուր կ'ըլլամ ընտանեկան խօսակցութեան մը միայն, ըստ իմ ճաշակիւ, իմ ֆանթեզիի, իմ քմահաճոյքիս Նոյն իսկ, առանց յաւանութեան աւելն բան գիտնալու և բացատրելու»:

Այս բանաձեւն ալ հաւասարապէս կը վտարէ քննադատութեան ասպարեղէն անոնք որ, ունենալով հանդիմատ հետախուզումի բանաւոր մեթոտ, չեն առաջադրեր դատումներ, վճիռներ, բայց, աւելի խոնարհամիտ թրեւս, կը բաւականանան տալով բացատրութիւններ:

Մեծագոյն քննադատներու ամենէն պայծառ տրամաբանին՝ E. FAGUET-ին համաձայն քննադատը մարդ մըն է որ կը դատարարէ գեղեցիկ բաները. կը բացատրէ եւ սիրելի հուստայ զանոնք, նաեւ որուն գրուածքները մեզի խորհիլ կուտան, կ'օգտեն մեզի խորհելու. Ըստ նոյն նորաճաշակ քննադատին՝ քննադատ մը հասկնալու է եւ հասկնցնելու է, անշուշտ, յստակ կերպով: Թանդանութիւն պիտի ըլլար առաջարկել ոճ է սահմանում քննադատութեան. այս արարքը՝ ճկուն, շարժուն եւ բազմաբնուի չի թուիր ունենալ ընդթը պարփակութեւն. ոճէ ատարակ խտապահ չըլնաւ. կին մէջ: Որոշ սահմանումի մը տեղ նախամեծար է տալ նկարագրութիւնը քննադատելու զանազան կերպերուն: Շատ հետաքրքրական նիւթ մը՝ արդարեւ. ընտրել տրկար քննադատներ (Brunetiere, Faguet, Lemaître, France) և տալ անոնց քննադատութեան մերձենալու և զայն գործադրելու եղանակները: Պիտի ընենք այդ յաջորդաբար:

I. ՏՕԿՄԱԹԻՔ ՔՆՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Տօկմաթիք քննադատութեան տիպարն է FERDINAND BRUNETIÈRE որ, 1875ին, երբ սկսած պայքարիլ ֆրանսական բնագաղտութեան դէմ՝ գրեպայքարողի տըպաւորութիւն թողուց աւելի քան՝ քննադատի: Արդարեւ իր "Roman Naturaliste", երկը, հաղմաշուէ և բարկահայթ քննադատութիւն մը, բրուած է խածնող աւխնող և նխասաստ խոստումներով: Նորեկին մէջ մարդիկ տեսան միայն տխուր հակաճառող մը, թէ եւ որոշ տաղանդով, բայց ցած տեսակէն, նկատի առած ահար գործածութեան կերպը և ստացուած արդիւնքը: Այս առաջին տպաւորութիւնը հետզհետէ փոխուեցաւ երբ յօգուածները իրարու յաջորդեցին: Մարդիկ վարժուեցան այս քննադատութեան խտապահ և կոպտութեան, աւելին՝ մարդիկ գտան, հրամայական ժխտաւորութեւն ետին, դրական սկզբունքներ, և սեւացրէր երկնութեան կողմնակցութեան մէջ, հաստատուեւ կորիզները բանաւոր չափանիշի մը: Բնագաղտներու չափանցութիւնները եւ զգուանքը՝ զոր զգաց հանրութիւնը անոնցմէ՝ քիչ գեր չի

կտարեցին նաև քննադատին այս լուսգոյն գնահատութեանց մէջ: Բայց ինչ որ աւելին նպաստեց, այն էր որ մարդիկ տեսան թէ մէկէ աւելի լար ունէր ան իր աղեղին վրայ, և մէկէ աւելի գրական ատելութիւն՝ իր հոգիին մէջ:

Աղագրեւ, մինչեւ 1889, բարի կողմը կը մղէ, իր հակառակորդներուն դէմ, զորս յետագային, պիտի կոչէր ֆրանսական հոգիին թշնամիները: Նախ բանդէտներուն (ERUDITS) դէմ որոնք հատուկները ինքնանպատակ գարծուցեր էին փոխանակ իրարեւ միջոց գործածելու զայն: Յետոյ, ուշացած վիպականներուն դէմ, որոնք իրենց սեւորը կը փռէին, կամ կարեւորութիւն կուտային ուելի արտայայտութեան քան գաղափարին, ոճին՝ քան խորքի ընտրյալ տակութեան: Եւ տակաւին սրքան ուրիշներուն դէմ: R. Doumic՝ նենգաժող հանդիքով՝ կը հանէ ցանկը՝ պատկառելի իր երկայնութեամբ և զանազանութեամբ՝ վարպետին հակառակորդներուն:

Ճանրութիւնը որ հատկական կը տեսնէ իրերը, հասկցաւ թէ պարսաւտորին կողմ կեղեւին տակ կար քննադատ մը որուն վարիչ գաղափարները միայն էին, հակառակ անոնց կերպարութեան այլազանութեան. թէ այդ գաղափարները կը ներկայացնէին ազգականական երեւոյթ եւ կը թուէին ծագում առած երկու կամ երեք հիմնական ձգտումներ: որոնք անսասան ստուգուած էին. մէկ բառով՝ թէ մարդիկ կը գտնուէին ներկայութեանը վարդապետականի մը որուն կարծիքները, գնահատումները, գաղափարները և պարսաւները կը բխէին միեւնոյն ակէն:

Դրական մտահոգութիւնները չեն կրաւներ իր ողջ գործունէութիւնը. չեն թուիր նոյն իսկ ըլլալ առաջին plan-ի. զուտ պատմական յօդուածներ կ'ընդմիջեն գործան յօդուածները: Ասկէ հետեւցնել թէ քննադատը իր ուղղութեան մէջ անորոշ էր և թէ հաւատարմ հանդիպատարութեամբ կը նայէր գրականութեան և պատմութեան, չափապահութեան պիտի ըլլար: Դիտելի տարածուն իր հետաքրքրութիւնն է զոր կը վկայեն իր ուսումնասիրութիւնները որոնք ապացոյցն են իր գիտութեան հաստատունութեան և զանազանութեան: Մարդ չի համարձակիր լրացնել կամ ստուգաւորել

Taine-ի հաստիով գրազէտ մը, ինչպէս կ'ընէ Brunetière, մարդ չի յարձակիր Պրիւնզվիթի Մանիֆէսթոյին պէս հարցի մը վրայ առանց երկայն և լուրջ պատրաստութեան:

Ժամանակակից գրականութիւնը զինք կը շահագրգռէ անցեալի արտագրութիւններուն չափ: Ուսման նոյն կերպն է իր կիրարկածը օրուան գիրքերուն ինչպէս գտական գործերուն: Զգատելով քննադատութիւնը գրական պատմութենէն, նոյն մտահոգութիւններով և նոյն պահանջներով տարուած է: Իր տեսական ուսումնասիրութիւնները կը նպաստեն զինք ամբացնելու dogmatique գիրքաւորումին մէջ որ իրը հեղած է միշտ, որ կը լուսարանէ նաև իր վարդապետութեան որոշ գիծերը:

Իր գործունէութեան այս առաջին շրջանէն սկսեալ, Brunetière եղած է ամբողջական: Ունի գեղադատութիւն մը և քերթողականութիւն մը. տէրն է կերպի մը, եթէ ոչ տակաւին գրութեան մը. և մանրամասնութեան հարցեր կան որոնց վրայ կարծիքը կրնայ փոխել յետագային. նոյն իսկ՝ էականներուն վրայ:

Իծենք Brunetière-ին վարդապետութեան շրջագիծը, ուսումնասիրելով իր մաքին գլխաւոր ձգտումները:

Իբրեւ ուսուցիչ ECOLLE NORMALE-ի, առաջագործեցաւ քննել մեթոտի հարցերը և ի յայտ բերել այն որ իրեն կը թուէր ըլլալ լաւագոյնը, զայն ճշգրտութեամբ տարազել, ոչ միայն ծագանչելու համար իրեն՝ այլ նաեւ անոնց որոնց գրական կրթութիւնը իրեն կ'իյնար: Իր դասախօսութիւնները ամփոփուած են գիրքի մը մէջ՝ «Սիոներու եղափոխութիւնը գրականութեան պատմութեան մէջ»:

Սեոներու եղափոխութեան իր տեսութիւնը հակառակ առաւելութիւններ ներկայացնելուն, մեծապէս փաստեց իրեն, թէ՛ իր ողջութեան և թէ՛ իր մահէն ետք. իր ողջութեան՝ բազմաթիւ հակառակորդներ հանդէս իրեն դէմ: Իր մահէն ետք՝ իր բերումը քննադատութեան, իր ամբողջ գործունէութիւնը նկատուեցաւ միայն եղափոխութիւնը, ինչ որ սխալ է:

ECOLE NORMALE-ի մէջ իր ուսուցումը ըլլալով տեսական ցուցադրութիւն մը՝ էր նաև կիրառութիւն սեռի մը եղափոխութեան՝ գրական քննադատութեան:

Ուսուցիչին մտադրութիւնն էր նկատել այս աշխատութիւնը որպէս ներածական մը լայն նածաւալ գործի մը, որուն մէջ, մեկնելով միեւնոյն ներշնչումէն, բոլոր գրական սեռերը պիտի ուսումնասիրուէին նոյն մեթոտին համաձայն: Իկյ լայնածաւալ աշխատութենէն զոր չամբողջացուց Brunetière, կտորներ միայն ունինք, որոնք, ճիշդն ըսած, բաւական շատ են և իւրաքանչիւրը՝ վերջնական:

Գնահատութեան պէս թատերական սեռն ալ ուսումնասիրեց իր ամենէն յատկանշական երկերուն մէջ, սկսեալ CID-էն մինչև MUSSET-ի կատակերգութիւնները: Իկյ ուղղութեամբ շատ շահեկան է կարգալ իր «Les époques du théâtre français-ն», ժամանակակից քնարերգութեան կազմութիւնն ալ կը բացատրէ մեզի ուրիշ գործով մը՝ «L'EVOLUTION DE LA POESIE LYRIQUE EN FRANCE, AU XIXe SIECLE», Հոն ցոյց կուտայ մեզի թէ՛ որպիսի՝ յաջորդական փոփոխութիւններով՝ այս քնարերգութիւնը, անգամ մը ծնած, կ'անցնի հազնելու համար կերպարանքը վիպականութեան, բնագաղափարութեան և խորհրդապաշտութեան: Եւ կը պատահի, այսպէս, որ մենք ակնատես կ'ըլլանք ո՛չ միայն XIX դարու ֆրանսական քնարերգութեան եղափոխութեան, այլ՝ այդ ժամանակի ամբողջ գրականութեան որուն մէկ արտայայտութիւնն է քնարերգութիւնը, և ամենէն կայրեւորը: Բայց նկատի առնելով սեռի մը այս մեծածաւալ աճը մարդիկ պիտի զարմանան տեսողութենէն գրեթէ կորսնցուցած ըլլալու նուն այն բանը, որ կուտայ յատուկ գեղեցկութիւն և մասնաւոր հրապույր քերթութեան, դժեղ ողջմտութեան, է՛ր ամենէն աւելի յարմար անձը լուծելու այս խտրը որուն չի բաւեր երկրաչափական իտքը, և որուն պէտք է, կ'երեւի, որոշ թաքթ և նրբութիւն, և թրթուռ, փափուկ զգայնութիւն: Ներելի է կասկածիլ:

Իր ETUDES CRITIQUES SUR L'HISTOIRE DE LA LITTERATURE FRANÇAISE-ը

կը կազմէ ստուերագիր մը վէպի եղափոխութեան XVIII^{րդ} դարուն:

Իր այլազան և ծովածաւալ գործին մէջ դիւրաւ զատորոշելի է կարևորութիւնը դր կուտայ բարոյական որոշ հարցերու: Յաճախ բարոյագիտական այս նկատողութիւններն առնչութիւն ունին կրօնին հետ, առնոր կը սահմանակցին, անոր կը յանդիմանականորեն և հազիւ կը նշմարես վայրկեանը ուր թողած հողը՝ իմաստասէրներու հաստատած սահմանը, կը քալես ապահով քայլերով այն հողին վրայ ուր գործերը հետեւանքն են dogme-ին: Այս առնչութեամբ շատ շահեկան են «la casuistique dans le roman, Une apologie de la casuistique, La critique de Bayle յօդուածները:

Pascal, Bossuet, Fénelon, Bourdaloue, Fléchier բազմաթիւ անդամներ զինք կը գրաւեն և կը զբաղեցնեն ամբողջութեամբ: անոնց մասին կը խօսի ինչ շեշտով, ինչ եռանդով: Այս հեղինակներուն յարուցած հարցերը խորունկ արմատներ ունին իր հոգիին մէջ, և անկարելի է անոնց զպիւ տուած որ իր հոգին չի թրթռայ ամբողջովին:

Իր վերջին տարիներուն՝ յատուկ կրօնական բորբականտին հետ շարունակեց գրական քննադատութեան գործը: Նշանաւոր են «L'histoire de la littérature française classique» և Balzac վրայ ուսումնասիրութիւնը: Առաջինը այս երկու երկերէն՝ պիտի ըլլար հեղինակին գրական կտակը ուր Brunetière կ'ուզէ ներկայացնել, իր մեծ գործերուն մէջ, նկարը՝ կազմութեան և ծաղկումին՝ Փրանսական դասականութեան: Գործը անաւարտ մնաց իր մահով, բայց՝ մեծ արժէքով, որ կը կայանայ հեղինակին որդեգրած կերպին՝ նաև ընդհանրացնելու իր կարողութեան մէջ:

Արդարեւ, ինչ որ Brunetière կ'ուզէ ներկայացնել չէ՝ միայն յաջորդականութիւնը երկերու որոնք կը կազմեն թեզանը Փրանսական գրականութեան, վերածնունդէն մինչև դասականութեան շիջումը, չէ՝ միայն նկարագնդէս մը այն գրագետներուն որոնք կառուցին դասականութիւնը և անոնց որ յետոյ անոր ներկայացուցիչները եղան, ո՛չ ալ միայն կցորդութիւնը գաղափարներու որոնք առանց որդեգրելի հեղինակները, կամ, որոնք կը յայտնուին անոնց երկերէն: Այս ամէնը զինք զբաղեցուցեր

են անտարակոյս, և քիչ բան չէ այդ և Բայց գրական պատմութեան մասին ան կը շինէր աւելի ընդարձակ, աւելի՝ բարձր գաղափար մը: Կենդանի կը զգար անցեալի երկերը: Ան կը տեսնէր ինչ որ ամէն գործ, իր երբեման պահուն, կը պարտէր զինք նախորդողներուն, կը հասկնար ինչ որ կար իրապէս հորը և ինքնատիպ իւրաքանչիւր գրագէտի նպատակին (apport-ին) մէջ, և թափանցողութեամբ կը զտար տարբեր՝ ոչ միայն տեսականները այլ նորգործականները՝ գլուխ-գործոցներու, անոնք լակ որ պիտի դառնային պատմաոճներ՝ մօտաւոր եղափոխութեանց, և ոչ թիւ՝ զորս հաշուի պիտի առնէր ապագան:

Այս ըմբռնումով պատմաբանին գործը կը գտնայ դժուարին: Brunetière-ի Histoire de la littérature française classique-ը է տապէս կենդանի և զօրութեան կան:

Բայց Brunetière իր կեանքին վերջին տարիներուն մեծ մասը յատկացուց կրօնական առաքելութեան և բորբականտին:

Եղափոխութիւնը որ զինք տարած կրօնական խնդիրներու դիմաց անտարբերութեան առաքելով մը զիրքին, շատ հետաքրքրական է և մանաւանդ յայտարար իր մտքին էական հակումներէն մէկուն՝ հրաշէկ ծաբարւ ստուգութեան: Այս ծաբարւ քաջատրութիւնն է իր dogmatismen, dogmatismen ըլլալով ապաստան մը անհատական ճաշակի խտորաններուն դէմ և ուղեցոյց մը՝ աւելի ապահով քան շարժականութիւնը սխալանքի տէր՝ ենթոկայական տպաւորութիւններու, նոյն այդ ցանկութիւնն է որ մեզի կը բացատրէ այն խանդավառութիւնը որով Brunetière յարեցաւ եղափոխութեան և զայն ներածեց գրական քննադատութեան մէջ: Եղափոխական վարդապետութիւնը պիտի տար վերջապէս այն ստուգութիւնը, որուն մարդը պէտք ունի ապրելու համար, եղափոխական վարդապետութիւնը՝ որ կը թուէր ըլլալ վերջին խօսքը փիլիսոփայութեան և գիտութեան: և միշտ նոյն թափ է: դէպի ճշմարտութիւն որ կը խուսափի հրը կը խորհի հասած ըլլալ իրեն — որ — թերացումով մարկկային ստուգութեանց — զինք մղեց, հաւատարիմ ինքն իրեն՝ հակառակ փոփոխութիւններու ողորմածութեան և յոյսի Աստուծոյ ոտքերուն:

Երկու բան գիտելի է Brunetièreի պառագային՝ ա) իր գործունեությունն ամենէն յստակը հրապարակազրկան հրեւոյթ կը զգենու։ Այն ճառերը՝ որոնցմով Brunetière կը փորձէր ցուցնել կարեւորութիւնը կամ այժմէութիւնը իր վիճած կարգերուն, ինչպէս այն միւս ճառերը՝ ուր ան կ'ուզէր ապացուցանել իր ճիշտ դատած լուծումներուն կարեւորութիւնը, մեծ զօրութեան և բարձր գատողութեան երկեր են ուր հանդիսակը կը պարզէ տրամաբանութեան, խանդի և տրամայաստական կորովի իր բուրր կարողութիւնները։

բ) Քրիստոնէութեան իր յարուիրն ուրոշիչ գրգիլը բարոյական տեսակէն է։ Քրիստոնէութիւնը ոչ միայն կը մատուցանէ իր հետեւորդներուն պատասխան մը այն բոլոր կարգերուն զորս մարդիկ կ'առաջադրեն, ոչ միայն է՝ վարդապետական մարմին մը որ կը պարունակէ լուծումներ բոլոր խնդիրներուն համար մտաւորական կամ զգացական դասակարգէն, այլ նաև է՝ համոյթ մը սկզբունքներու որոնք կրնան ծառայել իրեն ուղեցոյց հանապազօրեայ մեր արարքներուն մէջ։ Այս անկիւնէն դիտած, ընկերային իր առաջնութիւնը անբաղաւտելի է։ Եւ Brunetière, միշտ կապուած գերական գործերուն որոնք կը ծառայեն պահպանման և կատարելագործման ընկերային հիմնարկութեանց, մանաւանդ հրապուրուեցան քրիստոնէութենէն որովհետեւ այս վերջինը կը ներկայացնէր ազդու միջոցներ համայնական կեանքի բարւոքման համար։

Այս կողմէն կը շօշափենք իր մտքին (կամ սրտին) ուրիշ մէկ հակումը՝ քննադատութեան բարոյական հանգամանքը։ Վասնզի քրիստոնէան ստուգութեանց սիրահար, առարկայականութեան կապուած վարդապետական, ընդհանուր գաղափարներուն բարեկամ իմաստասէր, անցեալի գրեթէ պաշտամունքն և սերն ունեցող պատմաբան մարդու մը քով կա՛յ F. Brunetière-ի մէջ բարոյագէտ մը անհունորէն հոգածու աշխատելու, խօսքով կամ գրիչով, պահպանման և բարգաւաճման այն ամէն բանի որ կրնայ ամրապնդել ընկերային հիմնարկութիւնները։

ԱՄՓՈՓԵՑ

ՊԱՐԳԵԻ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ,
(Շարունակելի)

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊՍՍՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

Polyphonique արուեստը. — Եկեղեցական երաժշտութիւնը հակայաջաղ կը յառաջանայ, շնորհիւ մեծ վարպետներու Այդ մեծ վարպետները՝ մեծ մասամբ ֆլուանսացիներ, diaphonie-ն, déchant-ը և իրենց հանճարը իրար խառնելով ծնունդ կուտան polyphonique մեծ արուեստին։ Հասնախ քանի մը խօսք պէտք է ըսել Փրանսական երաժշտութեան մասին։ Փրանսական երաժշտութեան պատմութիւնը երեք մեծ շրջաններու կը բաժնուի։ Առաջին շրջանը, որ կը տեսէ ժ. գարէն մինչև ժ. դար՝ կը յատկանշուի հարազատ Փրանսականութեամբ։ Մանաւանդ ժ. գարէն մինչև չես ժ. դար, Փրանսական աշխարհի երաժշտութեան օրրանն է և անկէ ծնունդ կ'առնեն մեծ հանճարներ։ Երկրորդ շրջանին՝ ժ. — ժ. Գար, Փրանսական երաժշտութիւնը կորսնցնելով իր ինքնատպուստութիւնը՝ կ'ենթարկուի եւրապակեան ազդեցութեան։ Այս շրջանին Փրանսացի երաժիշտները միջկուսութիւններ են։ Իսկ երկրորդ շրջանը՝ որ Պէոլիոզով կը սկսի, ֆլուանսական երաժշտութիւնը նոր, առողջ և մանաւանդ հարազատ ուզի մը մէջ կը դնէ։ Հիմա, կը գտնուինք Փրանսական երաժշտութեան պատմութեան առաջին շրջանին մէջ։

Ժ. Գարուն կը տեսնենք թէ արդէն բազմաթիւ երաժշտական զպրօցներ կան Փրանսայի զանազան քաղաքներուն մէջ (Բարիզ, Լիոն, Պորժօ և այլն), որոնցմէ՝ կ'ենեն մեծ տեսաբաններ։ Ժ. Գարուն՝ արդէն Միլիւր-տը-Վիգրի, Կիւլամ-տը Մաչօ, Ժան-տը-Միւրիս, վերջնականապէս կը հիմնեն նոր արուեստը՝ և կը տարածեն ուրիշ երկիրներ։ Իտալիոյ մէջ ալ կը սկսի ծաղկիլ նոր արուեստը՝ Փրանսէաքօ Լանտինով։ Աւելի վերջ, Կիւլամ-Տիւֆէյ (fugue-ի առաջին հնարողներէն մէկը), Պրապար, Կիյ-Պենչուա, աւելի ևս կը յստա-

լացան են կրօնական երաժշտութիւնը, և երաժշտական գիտութիւնը։ Այս բոլոր երաժիշտները սակայն, ժառանգորդներն են ժՔ. -ԺԲ. դարերու աշուկներուն, որոնց շատ անգամ հսկակէտի սխալ գործածութենէն է որ ծնունդ կ'առնեն Canon-ը, fugue-ը, և ևն. որոնք մինչև այսօր իսկ երաժշտական գիտութեան հիմն են։

ԺԵ. դարը մեզի կը ներկայացնէ մեծ երաժիշտ մը՝ Ժան-Օքէկէմ։ Մենուզոլ պլեյնթըացի, իսկ մշակութիւնը Ֆրանսացի այս երաժիշտը, հսկակէտի, fugue-ի և canon-ի զարգացման և տարածման համար մեծ ջանքեր կ'ընէ։ Ան ուսուցիչն է բազմաթիւ մեծ երաժիշտներու՝ որոնց հետ երաժշտական գրպոց մը կը ներկայացնէ (ոճի անսովեհող)։ Իր գործերն են, նշաւաւոր Kyrie մը, չորս ձայնի համար, canon մը երեք ձայնի համար, և վեց հատ պատարագ։

Ժան-Օքէկէմի աշակերտներէն ամենէն նշանաւորն է՝ Ժոզֆէն-Տէրրէ (ԺԵ. դար) որ իր ժամանակին շահած մեծ համբաւին համար, կ'անուանուի «Երաժիշտներու իշխանը», Ժոզֆէն գրած է 32 հատ պատարագ, ընդհանրապէս չորս, և վեց ձայներու համար։ Բայց անոնցմէ մէկը, բաղկացած է 24 մասերէ։

Այս շրջանի մեծ երաժիշտներու կարգին պէտք է յիշել նաև Արքուէթ, Ժան-Մուրիս, Վերալը, որոնց պատարագները նշանաւոր են։

Երաժշտական վերածնունդը Ֆրանսայի մէջ կը կատարուի, և անկէ կը տարածուի իտալիա, Անգլիա, և Սպանիա ժՁ. դարու մեծ երաժիշտներն են Քլոտ-Կուտիմէլ (Ֆրանսացի), Բալէսթրինա (իտալացի), Օրլանտո-Լասո (պլեյնթըացի), Վիթթորիա (սպանացի), Թոմաս Թալես, և իր աշակերտը (անգլիացի)։ Քլոտ-Կուտիմէլ Ֆրանսայի և իր ժամանակին ամենէն մեծ երաժիշտներէն մէկն է։ Ան Հռոմի մէջ կը հիմնէ երաժշտանոց մը՝ ուր Բալէսթրինա իրեն կ'աշակերտի։ Ֆրանսէ տասն աւելի պատարագներ։ Օրլանտո-Լասո պլեյնթըացի երաժիշտը ռուսմը կ'առնէ Հռոմի մէջ, և կը գրէ 2000 աւելի եկեղեցական եղանակներ, և բազմաթիւ պատարագներ։ Իր գործերը ցատկահալկան են անոյ որ կը ներկայացնեն շատ մաքուր part-writing մը։

Թոմաս Թալես՝ անգլիացիներուն ամենէն հին երաժիշտն է։ Ան մեզի կը ներկայանայ ոչ միայն իբրև Անգլիոյ մեծ երաժիշտներէն մէկը, այլ նաև իբրև Ժանաւորի ամենէն մեծ օրկանիւտներէն մէկը։ Իր cantional sacrae կրօնական երգերը՝ ժամանակին զուլս-գործոցներէն կը նկատուին։ Ան իր եկեղեցական մէկ cantate-ը, կ'ըսեն, դաշնաւորած է քառասուն անշատ մասեր նկատի ունենալով։

Աւելիք մը Պլըսո՝ որ Թոմաս Թալեսի աշակերտն է, իր ուսուցիչին չափ նշանաւոր է իր երեք պատարագներով, և բազմաթիւ եկեղեցական երգերով։ Ան իր ուսուցիչին պէս օրկանիւտ մը՝ իր գործերին համար գրած է 70 հատ կրօնական ներշնչում ունեցող կտորներ՝ որոնք ամփոփուած են «The Viryinal Book», անուն գիրքին մէջ։

Սպանացիներէն էսքոպէրօ և Վիթթորիա (ԺՁ. դար) իրենց պատուաւոր տեղը ունին երաժշտութեան պատմութեան մէջ։

Պէտք է շեշտել թէ, polyphonie այս շրջանին, եկեղեցական երգերը կ'երգուին առանց գործիական աքոմանքմանի, իսկ forme-ի իսկական կատարելութեան կը հասնին մասնաւորաբար երկու սեռերը՝ motete-ը և madrigale-ը։ Բայց՝ վերոյիշեալ սեռերուն վարպետի վերջին հպումը կուտայ և երաժշտութեան մէջ իսպաղէս կրօնական ոճը (style) կը ստեղծէ բոլոր ժամանակներու ամենէն մեծ երաժիշտներէն մէկը՝ Բալէսթրինա։ Եթէ միայն polyphonique շրջանը նկատի առնենք, ան անվիճելիօրէն անժառկոյն հանճարն է իր ժամանակին։ Բալէսթրինայի գործերուն մէջ չկան այլևս complique և ևն. որոնք իր նախորդներուն յատկանիշն են։ Ան այն միակ հեղինակներէն է որոնց գործերը հիմա իսկ հաճոյքով մտիկ կ'ընենք։ Անոր գործերուն մէջ այլևս ամեն մէկ մաս, իրեն համար ունի միասնորէն անկախ, զեղեցիկ և շահեկան բան մը երգելիք։ Անոր հսկայական գործը կը պարունակէ 93 հատ պատարագ, 4, 5, 6 և 8 ձայնի համար, 139 հատ madrigale 4, 5-6-8 և 12 ձայնի համար և բազմաթիւ եկեղեցական երգեր։

Դերմանիւս՝ ամսաւոյ շմաց հին դա-

(*) Motet-ի կրօնական, իսկ madrigale-ը աշխարհիկ տեսիլ են։

րերէն մինչև վերածնունդ տեւող երաժշտական այս ընդհանուր զարգացման մէջ: Քրիստոսէ առաջ գերմանացոց մէջ երգըւած երգերը մեծ մասամբ պատերազմական, հերոսական երգեր էին, որոնք "Bar-dit" կը կոչուէին: Անշուշտ վերոյիշեալ իրողութիւնը հաստատելու ստեն պէտք է նկատի առնենք այն աստիճանն Գերմանիան, որ Յրթեք միասնական չէր, այլ իրարու դէմ կռուող զանազան ռազմիկ ցեղախումբերէ կը բաղկանար: Ուրիշն ռազմիկ ժողովուրդ մը առաւելարար ռազմական երգեր պիտի երգէր:

Միջին դարուն, (կամ Դ. Ե. Զ. է. դարերուն ընթացքին) քրիստոնէական plainchant-ը մուտք գործեց նաև Գերմանիա, շնորհիւ Մեծն Գրիգոր Ա. պապին ջանքերուն, և կամաց կամաց եղաւ Գերմանիոյ կրօնական պաշտօնական երգը: Մինչև է. դար գոյութիւն ունեցող գերմանական երաժշտութեան մասին դժբախտաբար այսօր տեղեկութիւն միայն ունինք: Իսկ մինչև է. դար գոյութիւն ունեցող գերմանական ժողովուրդական և աշխարհիկ երաժշտութեան մասին ընտա ծանօթութիւն չունինք: Միայն սա յայտնի է թէ կրօնաւորներ արգիլած են աշխարհիկ, սիրային երգեր գրել և երգել:

Է. դարուն, Գերմանիոյ մէջ սկսաւ ծաղկել նոր արուեստ մը, այն է Minnesinger-ներու աշխարհիկ արուեստը: Ասոնք քանաւորեղ ծներ և երգահաններ էին միանգամայն, և շատ կը նմանէին Փրանսացի troubadour-ներուն, կամ մեր իսկ, հայ աշուղներուն: Անոնք նախ, կ'երգէին Ս. Կոյսին և Աստուծոյ ուղղուած գովասանքներ: յետոյ կամաց կամաց աւելի աշխարհիկ նիւթ ունեցող կտորներ՝ սրբային երգեր, ազգային աւանդութիւններ, զիւցազներգութիւններ: Minnesinger-ներու մէջ կային աղնուականներ, բարձր դասու մարդիկ, պալատականներ ալ: Անոնք շատ կը քաջաւերուէին, իշխաններէ, կայսրերէ, կը պաշտպանուէին անոնց կողմէ, լաւ ընդունելութիւն կը գտնէին ամեն տեղ: Ամենէն հին (է. և Ը. դարերու ընթացքին ապրած) գերմանացի աշուղներէն եղած են Hänsen, Weldeck, ամենէն նշանաւորներէն՝ Hermann, Klingsor և Tannhäuser, որուն կեանքը, ապագային R. Wagner-ի կողմէ պիտի վե-

րածուի մեծ opéra-ի մը: Minnesinger-ներու նշանաւոր գործերէն պէտք է յիշենք Tristan et Yseult, Parsival, Lohengrin, որոնք երգուած են Ստրասպուրկցի Gottfried անունան տու ծանօթ մեծ minnesinger-ի մը կողմէ: (Այս բոլոր գործերը գերմանական ազգային աւանդութիւններ են, զորս ապագային R. Wagner մէյմէյ իսկական գլուխ-գործոցներու պիտի վերածէ: Ասոնցմէ, ազգային աւանդութիւններէն շատ եւ շատ աւելի են թիւով Աստուծոյ և Ս. Կոյսին ուղղուած երգերը, որոնց անունները յիշել հոս, երկար պիտի ըլլար: Պէտք է ըսենք թէ գերմանացի այս աշուղները քանաւորեղութեան շատ աւելի կարեւորութիւն կուտան, խնամք կը տանին անոր չափին հատածներուն, յանգերուն, քան թէ երաժշտութեան: Իրենց համար երկրորդական է երաժշտութեան կարեւորութիւնը, երաժշտական rythme-ը: Անոնց նօթագրութիւնը, plain-chant-ի նօթագրութեան պէս էր: Minnesinger-ներու գործերը հաւաքուած են ԺԴ. դարուն: Եթէ քննական աշխարհի մը նիտենք minnesinger-ներու ամբողջ գործին վրայ, պիտի տեսնենք թէ անոնց ամբողջ գործին մէջ կան հին դարերէն մնացած հեթանոսական երգերու, Զըրանսայի troubadour-ներու, քրիստոնէական երգերու, և խաչակրաց արշաւանքներուն շնորհիւ արեւելքէն արեւմուտք եկած արեւելեան մեղեդիներու ազդեցութիւնը միանգամայն:

Minnesinger-ներու անմիջապէս կը յաջորդեն meistersinger-ները: (Les maitres-chanteurs որ նորէն R. Wagner-ի գլուխ գործոցներէն մէկը պիտի ըլլայ ապագային): Այս վերլինները ծաղկեցան ԺԴ. դարուն և անկէ սկսեալ ու իրենց փայլուն գործունէութեան շրջանը տեսնեք երկու դար: անկէ յետոյ իրենց անկման շրջանը սկսաւ: Meistersinger-ները կը յատկանշուին անով որ, անոնք կը ժողովրդականացնեն արուեստը (minnesinger-ները աւելի աղնական աշուղներ էին), աւելի վարպետօրէն կը վարուին քանաստեղծութեանց հետ, երաժշտութեան տալով աւելի կարեւորութիւն և խնամք քան իրենց նախորդները: Անոնք երգին rythme-ին ալ կարեւորութիւն կուտան. բան մը որ անտեսուած էր իրենց նախորդներուն կողմէ: Frankenlob անուն մեծ meistersinger մը

ԺԻ. դարուն սկիզբը առաջին անգամ ըլլալով Մայանս քաղաքին մէջ կը հիմնէ meistersinger-ներուն միութիւնը: Աւելի վերջ, Nuremberg-ի մէջ ալ կը հիմնուի միութիւն մը, այս վերջինիս կը յաջորդէ Augsburg, իսկ Augsburg-ի՝ Ulm, Nuremberg վերջը կ'ըլլայ Meistersinger-ներուն ամենէն կարեւոր կեդրոնը (250 անդամով): Այս միութիւնները իրարու հետ կապուած են: Անոնք ունին իրենց երաժշտական կանոնները: Meistersinger-ները ունին երգելու և եղանակ գրելու չորս ձեւեր, ուղղութիւններ, որոնք ստեղծուած են Franenlob-ի Marnier-ի, Müglin-ի կողմէ: Ասոնց միւս թեան մէջ ամէն մարդ չի կրնար մտնել: Զափաւանց դժուար քննութիւններ կան, որոնք պարտաւոր է անցնիլ մէկը իրենց միութեան մէջ մտնելու համար: Meistersinger-ները կ'երգեն գործիքներու ընկերակցութեամբ, ինչպէս քնար, կիթառ, և ջութակներ: (Նկատելի է որ troubadour-ներու գործիքները աւելի ճոխ էին, քան meistersinger-ներունը): Նշանաւոր meistersinger-ներէն եղած են Puschmann, Hans Rosenblutt, Hans Folz, և Hans Sachs: Ասոնց գործունէութեան մասին գաղափար մը տալու համար, ըսենք թէ Hans Sachs գրած է 6.018 կտոր (թէ բանաստեղծութիւն և թէ եղանակը հեղինակին կողմէ), որոնցմէ 4, 275 հատը կոչուած են «meister-lieder» յաջող կտորներ եղած ըլլալուն համար: Meistersinger-ներու փայլուն շրջանը կը տեսէ ԺԻ.-ԺԷ. դարուն սկիզբը, կամ երկու դար, իսկ անկէ վերջ կը սկսի անկման շրջանը, և իրենց վերջին միութիւնը՝ Ulm քաղաքի ընկերակցութիւնը, վերջ կը գտնէ 1830ին:

Բայց մինչ մէկ կողմէն ժողովրդական տալանդներուն արուեստը կը ծաղկի, միւս կողմէ, ԺԶ. դարուն, Յրաւաստի, և Պելլիքայի ազդեցութեան տակ, կը տեսնենք ծաղկիլը, ուռճանալը, տեսարան սերունդի մը, որ քաջ ծանօթ է diaphonie-ի, organum-ի, déchant-ի, contrepont-ի և canon-ի օրէնքներուն: Ասոնցմէ են Agricola, Hofheimer, և հակակէտի առաջին ստեղծողներէն մէկը, նշանաւոր Trongsott Engenins, աւելի վերջ, գերմանական երաժշտութեան հայրերէն մէկը, Henri Finck: Այս բոլոր երաժիշտներուն գործերը, կրօնական են:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱԿԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ ԿԱՄ ԱԿՆԵՐՈՅ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Ականց Անապատ կը գտնուէր լեռնային Կիլիկիոյ Յախուտ գաւառին մէջ, Բարձրբերդի ստորոտը: Ունէր երկու եկեղեցիներ Ս. Աստուածածին և Ս. Առաքեալք անուանեցով (Ալիշան, Սիսուան, էջ 153):

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ակնիոյ վանքը շինած կամ կարգաւորած է Լեւոն Ա. Թաղաւոր (1186 — 1219): Իր ամենէն աւելի սիրած վանքն է եղած այն, այդ պատճառաւ հոն է Թաղուած իր սիրտը:

Հեթում Ա. Թագաւորն ալ շատ կը սիրէր այդ վանքը և իր կեանքին վերջաւորութեան հոն քաղուեցաւ և կրօնաւորական սքեմ ընդունեց, ստանալով Մակար անունը, և հոն ալ վախճանեցաւ 1270 Հոկտեմբեր 25ին:

Ակնիոյ վանքը Թաղուած է նոյնպէս,

Մասնաւորաբար յիշատակութեան արժանի է Henri Finck-ի միակ պատարագը:

Իսկ գերմանական ազգային երաժշտութեան — որ կազմուելու վրայ էր շնորհիւ վերոյիշեալ վարպետներուն — իր վերջնական ձեւը կուտայ կրօնաւոր մը, փիլիսոփայ մը, սատուածարան մը, զորդէտ մը, և երաժիշտ մը միանգամայն՝ Մարթին Լուտէր (ԺԶ. դար): Ան արգէն իր ժամանակին կը փոխուի ամբողջ Եւրոպան, յառաջ բերելով բողոքական շարժումը: Ան վերջնականապէս կը ժողովրդականացնէ գերմանական երաժշտութիւնը, կրօնական երգերու համար նոյնիսկ գործածելով աշխարհիկ եղանակներ: Լուտերի կ'օգնեն աւելորդ ժամանակակից երաժիշտներէն Walter, իսկ ժամանակակից meistersinger-ներէն Hans Folz, և Hans Sachs: (Պէտք է նկատի առնել թէ Լուտերէ առաջ նոյնը ընել կը փորձէ նաև Ժան-Հէս):

ՕՆՆԻԿ ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ

(Ծարուակիւի՝ 8)

Բերիոյ բանտին մէջ նահատակուած Պաղ-տին մարտաշատ 1336 թուին (Սիւս. էջ 154):

Կրիկիկոյ իշխանութեան անկման հետ ինկած է նաեւ թագաւորներու սիրելին Ակ-նեբ, և ժէ. գարու կիսուն կրիկեան ժա-մանակագիր մը կը գրէ թէ աւերակ է վան-քը և վարուց ի վեր ոչ ոք չկայ հոն (Սիւս. էջ 535):

Ակների վանահայրերու թերի ցանկ մը կարելի է կազմել, քաղելով քանազան յե-շատակարաններէ, այսպէս.

1. — Թառոս Վանանայր (1215). որ Ե-րինակէի տուած է Արեւիքանոսի Ճառերը:

2. — Դրիգոր Մաքրակոն Քանանայ (1261), որուն օրով Դաւիթ Բջնեցի կը յի-շէ՝ Տէր Բարսեղ, Վարդան Վրդ., Սիմէոն Փակակալ, Հայրապետ, Ներսէս, Յովհան-նէս, Թորոս Միակեաց, Գրիգոր, Սարգիս Մերունի, Կարապետ Միրունի (Ագաթ. Տփղիս, 1909, Յտուշ. իր.) և Վահրամ Միայնակեաց (Ագաթ. Յառայ. իր.):

3. — Սեւփանոս Վանանայր (1271), Ակների վանքին համար ընդօրինակել տուած է Արքակաղին վանքին մէջ, Պօղոս կրօ-նաւորին, Թէոփիլոսի գրած Ներբողեանը Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վրայ:

4. — Սարգիս Վարդապետ (1307), մառ-նակցած է Սիսի մէջ Գրիգոր Անաւարդեցիի գումարած ժողովին:

5. — Գրիգոր Վարդ. Վանանայր (1313), օրինակած է Ճառքնտիր մը:

6. — Վարդան Վարդապետ (1325), իր մասին պիտի գրենք քիչ մը վարը, գրիչ-ներու կարգին:

7. — Յովնանէս Վարդապետ (1342), որ մասնակցած է Սիսի մէջ Մխիթար Գրո-նեցիի կաթողիկոսի գումարած ժողովին:

ՄԵԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Ակների վանքը ժ.Գ. դարու սկիզբէն մինչև ժ.Գ. դարու կէսը եղած է գրական աշխատութեան ոչ աննշան կեդրոններէն մին իլիկիկոյ մէջ: Մեզի ծանօթ մշակներու անունները կը ներկայացնենք ստորեւ, հանդերձ իրենց գործերով, ըստ ժամանակագրական կարգի:

Ա. — Պետրոս Գրիչ (1215). — Եղբայր Սիմեոնի: Սա ընդօրինակած է Սեբեթիա-նոսի Ճառերը, Ակներոյ վանքին մէջ, հը-րամանաւ Թորոս վանահօր և այլ միարան եղբայրներու (Կար. Թ. 899. Շողակաթ, էջ 199, Զարբ. թրգմ. էջ 688):

Բ. — Ռուբէն Կազմող (1215), որ կա-մած է վերոյիշեալ Պետրոս Գրիչի օրինա-կած ճառերու մատենանը (Զարբ. թրգմ. էջ 688):

Գ. — Դաւիթ Բջնեցի, Գրիչ (1261). — Ակների վանքին մէջ ընդօրինակած է

1. — Ագաթանկելոս, գաղափար ունե-նալով շատ հին օրինակ մը, որ դժուար-ընթեռնի դարձած էր և վանականները ժամատեղուոյ կամ սեղանատան մէջ հա-մարձակ չէին կրնար կարդալ, ուստի ուխ-տին առաջնորդները կը յանձնարարեն իրեն որ ուրիշ վերի փախարկէ վայն, և ինքն ալ կ'ընդօրինակէ խոշոր բոլորգիրով (Ագաթ. իր.-իր., Կար. 1614):

2. — Ներբող ի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, գրուած Յ. Ոսկերեանէ և թարգմանուած հայերէնի Արարամ Ղրամատիկոսի ձեռ-քով, 1141ին (Ագաթ. իր., Կար. 1614):

Դ. — Թորոս Միակեաց (1261), թըղ-թարար, որ Դաւիթ Բջնեցիի օրինակած Ագաթանկելոսին թուղթը կոկելու աշխա-տած է (Ագաթ. իր.):

Ե. — Գրիգոր Թղթարար (1261), որ նոյն գործին մէջ աշխատակցած է նախոր-դին հետ (Ագաթ. իր.):

Զ. — Գրիգոր Կրօնաւոր Գրիչ (1271-3). ընդօրինակած է Ակներոյ անապատին մէջ

1. — Մաղաֆիա Աբեղայի Պատմութիւնը, 1271ին, հրամանով վանահօր Ստեփանոսի և կամակցութեամբ Վարդան Փակակալի և ամենայն եղբայրութեան սուրբ Անա-պատին (Պատմ. Թաթարաց, Երուսաղէմ, 1870, էջ 71):

2. — Միխայէլ Ասորիի Պատմութիւնը, նոյնպէս, Ստեփանոս վանահօր հրամանով, 1273ին (Ժամ. Միխ. Ասորուոյ, Երուսա-ղէմ, 1871, էջ Ժ.):

Է. — Կոստանդ Բահանայ (1273) թըղ-թարար. — Գրիգոր Կրօնաւորի Միխ. Ասո-րիի պատմութեան թուղթը կոկելու աշ-խատած է (Միխ. Շար. էջ 45):

Ը. — Սիոն Բահանայ (1273) թըղթա-րար. — Նոյն աշխատանքին մասնակցած է:

Թ. — Յովնանէս Բահանայ Գրիչ (1273). — Միխ. Ասորիի պատմութեան վերջին տետրը գրած է Գրիգորի այսօ-սկային ըլլալուն պատճառով (Միխ. Շար. էջ 45):

Ժ. — Յովնանէս Նպս. Արքայեղբայր,

(+1289), որդի Կոստանդին Պալլի: Իր մասին երկար պիտի գրուի երբ գտնվի Գլուհերի վանքին, որուն առաջնորդն էր: Ան Ակների վանքին մէջ օրինակած է Աւետարան մը, մագաղաթի վրայ, բուրբաղի, զարդարուած չքնաղ պատկերներով, այժմ չէջմիւսածին (Կար. Թ. 227):

ԺԱ.— Գրիգոր Քահանայ Գրիչ (1311-1329), որդի Վահրամի, և հոգևոր որդի Կոստանդինի, Ակների մէջ ընդօրինակած է

1.— Աւետարան, բուրբաղի, 1311ին:

2.— Մեկն. Թղթոցն Պողոսի, առ Տիմոթեոս եւ Տիմոս, 1325ին (Կար. 1379, Սիւս. 535):

ԺԲ.— Գրիգոր Վրդ. Վանահայր (1313).— որդի չէ թէ նոյնն է նախորդին հետ կամ տարբեր անձ մըն է: Ակների մէջ օրինակած է Ճառերտի մը, որ կը պարունակէ զանազան ճառեր, Եփեսոսէն, Ոսկերեքանէն եւ ուրիշներէ (Կար. Թ. 902):

ԺԳ.— Մինաս Գրող (1322).— Ակներ Անապատին մէջ օրինակած է Առաւել Սողոմոնի և Դիրք Յորայի, Գրիգորի Նիւսապետի քարոզք և Մեկնութիւն Ժողովողի (Թորոս Աղաբար, Բ. էջ 389):

ԺԴ.— Վարդան Վարդապետ (1261-1325).— Հաւանաբար միևնոյն անձն է այս թուականներու միջև Ակների մէջ գտնուող Վարդանը, որ նախ կը տեսնուի իբրեւ վարդապետ 1261ին, յետոյ փակակալ 1271ին, ապա անգամ Սիսի ժողովին 1307ին, և վերջապէս ծերունի վանահայր 1325ին: Ունի եղբայր մը Բարսեղ անուանով: Վարդան Վրդ. Ակների Անապատին մէջ օրինակած է Աւետարան մը, 1323ին (Տաշ. Մ. Յուսեպ, Թ. 342):

ԺԵ.— Բարսեղ Քահանայ Կազմող (1325).— Սա կազմած է վերև յիշուած Գրիգոր Գրիչ օրինակած Պողոսի Թղթոց մեկնութիւնը:

ԺԶ.— Գրիգոր Կուսակոյն Քահանայ (1325), Թղթարար.— վերոյիշեալ գրքի բաժնակետային թուղթը կոկիւռ աշխատանքին տեսնակցած է:

ԺԷ.— Սերովք Կուսակոյն Քահանայ (1325) Թղթարար.— նախընթաց քահանային աշխատակցած է նոյն գործին մէջ:

ԺԸ.— Կարապետ Քահանայ Մաղկող (1325-1329).— Գրիգոր Քահանայի օրինա-

կած վերաշինեալ մեկնութեան գիրքը ծագած է Ակների մէջ 1325ին:

ԺԹ.— Յովհաննէս Երաժիշտ (1342?).— Կիլիկեցի երաժիշտներու կարգին Աիւշան կը յիշէ Յովհաննէս Փակակալ Ակներոյ վանուոց (Սիւս. էջ 517), առանց ոսկու ուրիշ տեղեկութեան: Ակների վանքին իբր վանահայր կը տեսնենք Յովհաննէս անուանով վարդապետ մը 1342ին: Թերևս այս անձն է որ նախապէս կը վարէր փակակալութեան պաշտօնը և ապա հղաւ վանահայր, նման իր նախորդին, Վարդան վարդապետի:

Ի.— Պողոս Վարդ. Ակներցի (1313-1334), գրիչ և ծաղկող, աշակերտ Սոսի Վրդ. Նիւցցիի, կոչուած է «Բաշ Գրչապետ»: Իր գործերէն ծանօթ են երեք հատ

1.— Աւետարան, բուրբաղի օրինակուած Գլածոր վանքին մէջ, 1313ին, և նկարազարդուած կիլիկեան ոճով (Գ. Արք. Յովսէփեան, Սաղարակաւք, Հատոր Գ. էջ 166, և Հատոր Բ. էջ 219):

2.— Աւետարան, Բուրբաղի, օրինակուած նոյն տեղ, 1314ին, Տարայիճ-Ստեփանոս Օրբէշեանի համար (Սաղար. Բ. 41):

3.— Աւետարան, օրինակուած Գլածոր, 1334ին, Գրիգոր անուանով քահանայի մը համար (Լոյս, 1905, էջ 367):

ԻԱ.— Գրիգոր Ակներցի Գծող (1386). Սա Ձեռագիր Աւետարանի մը մէջ (Ս. Թ. 89) ունի յիշատակարան մը, գրուած Երուսաղէմ. ուր ինքզինքը կը ներկայացնէ իբրեւ «անարհեստ գծող, որոյ անուն Գրիգոր Ակներցի յորջորջի» (Միտար. և Այցեւուք, Մ. Ե. Աղանուհի, էջ 70):

Նման ձևով «Գրիգոր Ակներցի» յորջորջուով երկու փոքր յիշատակարաններ ունի այն գրիչը, որ ընդօրինակած է Ներսէսի կամ Ճառ Սաղի (Յուսեպ Ձեռագրաց Հալէպի, Սիւրմէեան, էջ 244): Հետեւաբար մենք աւելի հաւանական կը գտնենք որ 1380ական թուականներուն ապրող այս Ակներցի Գրիգորին գործն ըլլայ այդ Ձեռագրի, քան թէ միւս Գրիգոր քահանային որ նոյն դարուն առաջին քառորդին կ'ապրէր ու կը գործէր Ակների վանքին մէջ:

Ն. Վ. ԵՈՎԱԿԱՆ

ԼԵՋՈՒՆԳԻՏԵԿԱՆ

ՎԵՊԱՍԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ(*)

Այն բոլոր ազգեցեությունները՝ որ նկարագրեցինք մինչև այստեղ, առհասարակ սկսել են գործել նախ քան մեր գրականությունն սկզբնաւորութիւնը։ Ոմանք այստեղ էլ վերջացել են, ինչպէս Փոքր Ասիական, ասորական, խաղեան, եւ Հայաստանի մանր ազգերի եւ Հոռոմէական ազգեցությունը։ Միւսները մեր գրականութեան հիմնադրութիւնից յետոյ էլ շարունակում են, ինչպէս են իրանական, ասորական, յունական եւ երրայական ազգեցությունները, ոմանք աւելի, ոմանք նուազ չափով։ Ապագային սկսելու են ուրիշ ազգեցություններ, այն է արաբական, վրացական, թուրք-թաթարական, եւրոպական ու ռուսական, որոնց վրայ խօսելու ենք ժամանակագրական կարգով։

Նախ քան եւ. դարը հայերը գրաւոր գրականութիւն չեն ունեցել։ Մինչև այդ ժամանակ հայերէն լեզուով, ո՛չ մի տող, ո՛չ մի տեսակ գրականութեամբ կամ այբուբենով գրի չէ առնուած(**)։ Նշածը միայն բանաւոր գրականութիւն էր, որ բազմազան էր ժողովրդական երգերից, զրոյցներից ու առասպելներից, որոնք երգում ու պատմում էին բերնէ բերան աւանդաբար։ Այս շրջանը կոչւում է Վիպասանական օրգան, յանուն այն երգիչների կամ վիպասանների, որոնք (յառկապէս Կողթն գաւառից) շրջում էին Հայաստանի այլ եւ այլ կողմերը եւ ժողովրդի մէջ երկում բանդիւր վրայ այն վիպական երգերը, որ իրենք էին հնարում գիւցազների, քաջ թագաւորների եւ նշանաւոր հերոսների վրայ։ Այս երգերից ամենամեծը մի մեծ գիւցազ-ներգութիւն էր, որ պատմում էր հայոց Արտաշէն Ա. թագաւորի, Մեծն Տիգրանի, Արտաւազդ Ա.ի, Արտաշէն Բ.ի, ինչպէս

եւ Մհերդատի, Հրադամիդդի եւ Տրդատ Ա.ի պատմութիւնը, ընդգրկելով Արտաշատի հիմնարկութիւնից (180 Ն. Ք.) մինչև Ալաշաք արշաւանքը (72 թ.), այն է բաժրող 252 տարւայ մի շրջան(†)։ Ձեռք յիշում մնացեալ մեծ ու փոքր զանազան երգերը, որոնցով հարուստ էր այդ ժամանակի բանաւոր գրականութիւնը։

Երբ քրիստոնէութիւնը մտաւ Հայաստան, մեր սուրբ հայրերը հակառակ կանգնեցան այդ հեթանոսական երգերին, ժողովուրդը բնականաբար չէր լսում նրանց եւ իր զուարթ օրերին, խնձոյքների եւ ուրախութեանց ժամանակ զուարճանում էր նրանցով։ Փաւստոսը պատմում է թէ ինչպէս իշխան եւ ժողովուրդ արհամարհում էին կրօնաւորների քարոզները եւ սերով ու հաճոյքով լսում միշտ իրենց այդ հեթանոսական երգերը։ Օգի ի վաղնջուց, յորմէ հետէ առին Նոքա զանուն քրիստոնէութեան, լոկ միայն իբրեւ զկրօն իմն մարդկութեան յանձինս իւրեանց եւ ոչ ջերմեռանդն ինչ հաւատովք ընկալան . . . խառնադանձ բազմութիւն մարդկան ժողովրդոց նախադարացն եւ կամ շինականութեանն, եթէ զցալդ եւ զցերեկ նստեալ վարդապետացն եւ ըստ նմանութեան ամպոցն իբրեւ զյորդանեղեղ ինչ անձրեաց ցաստկութեան զվարդապետութիւնն ի վերայ հասէին, ոչ ոք ի նոցանէն եւ ոչ մի ոչ, եւ ոչ մի բան, եւ ոչ կէս բանի, եւ ոչ զոյգն յիշատակ ինչ, եւ ոչ նշմարանս ինչ զոր լսէինն, եւ ոչ կարէին ինչ ունել ի մտի։ Վասն զի միտք իւրեանց ընդ անպիտանս ընդ անօգուտս եւ հիթ զքօսեալ էին . . . ընդ չքոտի մտացն ի հնութիւն հեթանոսութեանց սովորութեանց, բարբարոս խուժաղութ միտս ունելով, եւ վարեանց երգս առասպելաց զվիպասանութեանն սիրեցեալք ի փոյթ կըրթութեանցն, եւ նմին հաւատացեալք, եւ ի նոյն հանապազօրեալք» (Քուզ, Կ. ԺԻՎ.)։ Երգերի հետքերը գտնուած ենք զեռ ԺԱ. դարուն. բայց ինքնին հսկայանալի է որ օչ ոք մինչև այդ ժամանակ չպիտի հետաքրքրուէր նրանց հաւաքմամբ կամ ուսումնասիրութեամբ։ Հետեւաբար եւ այդ բոլորը մեզ համար անգարձ կորած է։

(*) Վերջում՝ մեծամուն հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործէն (ԺԻՎ. Կիւլիս)։

(**) Ընդարձակ անհ Անահան, Հայոց Գրեր, էջ 106 - 129.

(*) Տե՛ս Աբեղեան, Հայ Ժող. Առասպելներ, էջ 195 - 6։

Մեր պատմահայր խորհնացիքն եղաւ՝ որ առաջին տեղամ ուշադրութիւն դարձրեց այդ երգերի վրայ: Յանկանալով գրել Հայոց ամբողջական պատմութիւնը և օգտուելով ամէն տեսակի աղբիւրներից, իրեն լուսամիտ մարդ՝ նա ձեռք առաւ նաև վիպասանական երգերը եւ վերակազմեց նրանցից Հայոց պատմութեան զանազան մասերը: Այս առթիւ նա մէջ է բերում ի մէջ այլոց 12 վիպասանական հատուած, 2ից մինչև 9 տող, բոլորն էլ բառացի: Ձեռք հաշոււմ այն վիպասանական հատուածները, որոնց նիւթը կամ բովանդակութիւնն է միայն յիշուի: Եթէ չլինէր ին-

քննացու այդ լուսամիտ մտածողութիւնը, մինք այսօր գաղափար չէինք ունենալու գողթան երգիչների և վիպասանական արուեստի գոյութեան մասին:

Խորհնացուց գուրս կայ նաև երկու յիշատակութիւն. մէկը Տրդատի մասին մի կարճ հատուած է, որ աւանդում է մեզ Ագաթանգեղոսը. երկրորդը՝ Նաւասարդի երգից մի կտոր, որ աւանդում է մեզ Մագիստրոս (ԺԼ. դարից):

Այստեղ հաւաքուի ենք վերոյիշեալ բոլոր 14 հատուածները, այսինքն վիպասանական զբաղանթեան ամբողջ հատկութիւնը:

1. — 1. Երկներ երկին, երկներ երկիր,
2. Երկներ եւ ծովն ծիրանի.
3. Երկն ի ծովուն ուներ եւ զկարմրիկն եղեգնիկ
4. Ընդ եղեգան փող ծուխ ելաներ.
5. Ընդ եղեգան փող բոց ելաներ
6. Եւ ի բոցոյն վազէր խառնաւ պաստեկիկ.
7. Նա հուր հեր ուներ.
8. Բոց ուներ մօռուս,
9. Եւ աշկուհին էին արեգակունք:

ԽՈՐ. Ա. լա.

2. — 10. Հասուած գնացեալ Վարդգէս մամուկն
11. Ի Տուհաց գաւառէն, զՔասաղ գետով,
12. Եկեալ նստաւ զԵրեւ բլրով,
13. զԱրթիւկէ քաղաքաւ զՔասաղ գետով,
14. Կուել կոփել զուռնն Յուսեղայ արայի:

ԽՈՐ. Բ. կե.

3. — 15. Քեզ ասեմ, այր քաջ Արաւես,
16. Որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց,
17. Սկ հաւանեաց բանից աշագեղոյ դստեւ Ալանաց՝
18. Տալ զպատանիդ.
19. Զի վասն միոյ բնու ժ՛հ օրէն դիւցազանց՝
20. Զայլոց դիւցազանց զարմից Բառնալ զկենդանութիւն,
21. Կամ ծառայեցուցանել(ով) եւ ի սերկաց կարգի պահել.
22. Եւ բեմամութիւն յաւիտեանակամ
23. Ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց հաստատել:

ԽՈՐ. Բ. ծ.

4. — 24. Եւ ուսի՞ քացի քաջն Արաւես,
25. Հազարս ի հազարաց եւ բիւրս ի բիւրուց,
26. Ընդ քաջազգւոյ կոյս օրորդիս Ալանաց:

ԽՈՐ. Բ. ծ.

5. — 27. Հեծաւ արի արեայն Արաւես ի սեւաւն գեղեցիկ,
28. Եւ հանեալ զոսկեօղ տիկափոկ պարանն,

29. Եւ անցեալ որպէս զարծուի սրաքել ընդ գեճն,
 30. Եւ ձգեալ զոսկեօղ շիկափոկ պարանն՝
 31. Ընկեց ի մեջք օրիորդին Ալանաց,
 32. Եւ ռաօ ցաւեցոյց զմեջք փափուկ օրիորդին,
 33. Արագ հասուցանելով ի բանակ իւր:

ԽՈՐ. Բ. ծ.

6. — 34. Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեանն Արաւիսի,
 35. Տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեանն Սարիկեանն:

ԽՈՐ. Բ. ծ.

7. — 36. Տենչայ Սաքենիկ շիկին տենչանս՝
 37. Զարախուր խաւարս եւ զփց խաւարծի
 38. Ի բարձիցն Արգաւանայ:

ԽՈՐ. Ա. Լ.

8. — 39. Վիճապագունք գողացան զմանուկն Արաւազդ,
 40. Եւ դեւ փոխանակ եղին:

ԽՈՐ. Բ. կա.

9. — 41. Ճառ գործեալ Արգաւանայ ի պաթիւ Արաւիսի,
 42. Խարդաւանակ լեալ նմին ի տաճարին վիճապաց:

ԽՈՐ. Ա. Լ.

10. — 43. Արաւազդայ ոչ գտեալ, քաջի որդւոյն Արաւիսի,
 44. Տեղեկիկ ապարանից՝ ի հիմնանալն Արաւաւոսու,
 45. Նա անց գնաց եւ շինեաց ի մեջ Մարաց զՄարակեթս:

ԽՈՐ. Ա. Լ.

11. — 46. Մինչ դու գնացեր
 47. Եւ զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարաւ,
 48. Ես աւերակացս ո՛ւմ քաղաւորեմ:

ԽՈՐ. Բ. կա.

12. — 49. Դու յորս հեծցիս յազանս ի վեր ի Մասիս,
 50. Զքեզ կայցին քաջ,
 51. Տարցին յազանս ի վեր ի Մասիս,
 52. Անդ կայցես եւ զլոյս՝ մի տեսցես:

ԽՈՐ. Բ. կա.

13. — 53. Ո տայր ինձ զծուխ ծխանի
 54. Եւ զառաւօսն Նաւասարդի.
 55. Զվազելն եզանց եւ զվազելն եղջերուաց.
 56. Մեկ փող հարուստ եւ քմեկի հարկանեալ:

ՄԱԳ. Լ. գ.

14. — 57. Իբրեւ զտեգն Տրդատ, որ սիգալովն
 58. Աւերեաց զքումբս գետոց եւ ցամաքեցոյց
 59. Իսկ ի սիգալն իւրում զյորձանս ծովուց:

ԱԳԱԹ, 123

Այս երգերի նվաճի մասին աւելորդ չենք համարում տալ մի քանի կարճ բացատրութիւններ:

1. Վահագնի երգն է, որ ներկայացնում է այս աստուածացեալ դիցազնի ծնունդը՝ այլաբանական պատկերից: Վահագնը իրանական Եթեճրաշնէն է (Թալթուն թեան աստուածութիւն) որ իրանեաններից փոխառութեամբ անցել է մեզ:

2. Վարդգէսի երգն է, որ իորենացին համարում է Հայկազանց Տիգրան Ա. թագաւորի հօր՝ Նրուանդի ժամանակակից: Թւում է թէ այդ Վարդգէս պատանին սիրահարուել է Նրուանդ թագաւորի քրոջ վրայ և եկել է խնդրելու նրա ձեռքը. և նրա հետ էլ ամուսնացել է:

3-13. Արտաշէսի մեծ երգից հատուածներ են. Ալեանց պատերազմի ժամանակ Արտաշէսը գերի է բռնում թագաւորի որդուն, նրա քորը Սաթենիկ բարձրանում է Կուրի ափին՝ մի ժայռի վրայ և խնդրում որ իր սիրու համար արձակէ եղբորը (3): Արտաշէսը լսելով Սաթենիկի խօսքերը և հաւանելով նրան՝ Սմբատի միջոցով խընդրում է նրա ձեռքը: Հայրը պարտւում է, որովհետեւ Արտաշէսը չպիտի կարողանար վճարել արքայազուտեր համար պահանջուած օժիտը (4): Դրա վրայ Արտաշէսը հեծնում է իր սեռաւ ձին, անցնում է Կուրը և գերելով օրիորդին՝ փախցնում է իր բանակը (5): Կատարում է հարսանիք, օրի ժամանակ ոսկի ու մարգարիտ են շաղ տալիս՝ արեւելեան թագաւորների ստղորութեամբ (6): Արտաշէսի ընտանեկան կեանքը բախտաւոր չի լինում. նախ Սաթենիկը անհաւատարմ է Արտաշէսին և ապօրինի ունի տածում գէպի Արգաւան իւխտնը (7): Որդին Արտաւազդ լինում է չար և ըստահակ. այնքան որ երգիչները պատմում են հետեւեալը իրր թէ սկզբում Արտաւազդը լինում է շատ գեղեցիկ մանուկ, որին սասանեանքը նախանձելով գողանում են օրորոցից և փոխարէն մի գեւի ճուռ են գնում, գեւը մեծանում է և դառնում Արտաւազդ (8): Արգաւանը որին սիրում էր Սաթենիկ թագուհին, ուզում է դաւաճանել թագաւորին և դրա համար սարքում է մի խնդոյ (9): Արտաւազդը ըմբոստանում է հօր գէմ և վտարանջելով՝ գնում է իր համար չինում Արարկետը քաղաքը

(10): Արտաշէսի մահուան ժամանակ, երբ շատեր իրենց սիրելի թագաւորից չբաժանուելու համար, ողջ ողջ թաղում էին նրա հետ, Արտաւազդը նախանձելով՝ գանգատուեց նրա դէմ (11): Հայրը դադարից աւերածեց նրան. որ քաղքերը տանին նրան Մասիս իաւար անդունդները բանտարկեն (12), որ և ըստ առասպելին իրօք կատարուեց: Որսի ժամանակ քաղքերը տարին նրան անդունդը և շղթայի զարկին. հաւատարիմ չնիրը հետեւեցին նրան և սկսեցին կրծել շղթաները, որպէսզի կոտորին ու Արտաւազդը գուրս գայ՝ կործանելու աշխարհը: Բայց այդ շղթաները չեն կոտորուում, որովհետեւ դարբինները զարկում են սալին և մաշուած շղթաները նորից զօրանում են: Այս վերջի մասը իորենացին պատմում է քաղելով առասպելից, բայց բառացի չի գնում: Վերջին հատուածը ներկայացնում է Արտաշէսի կարօտ իղձը հայրենի նաւասարդը տեսնելու (13):

14. Տրդատի երգը տալիս է Տրդատի քաղութիւնը ներկայացնող ժողովրդական մի ասացուած:

Ձխօսենք այս երգերի տաղաչափական արուեստի մասին, որովհետեւ դա բանահիւսութեան պատմութեան գործն է, և ուղղակի անցնենք լեզուին:

Արդեօք այս հատուածները հարազատ են, այսինքն ներկայացնում են իրօք այն ժամանակի լեզուն, երբ գրուել են, թէ՛ կազմուած են իորենացու գրչով: Անշուշտ պէտք է կասկածել թէ այս գրուածքները իորենացու գրչից գուրս եկած լինին. ուրովհետեւ մեծ է տարբերութիւնը իորենացու յետոսկեդարեան լեզուի և յիշեալ հատուածների մաքուր հայերէնի միջև: Մենք այդ տարբերութիւնը աւելի լաւ պիտի ըմբռնենք յետոյ, երբ յետոսկեդարեան հայերէնի յատկութիւնների մասին խօսենք: Բայց թէ այդ հատուածները իորենացու գրչից չեն, դրա համար աւելի զօրեղ ապացոյց է նրանց տաղաչափական արուեստը: իորենացին արձակ է գրում իր պատմութիւնը, ուստի և տաղաչափեալ հատուածները իրը չեն:

Բայց երբ ասում ենք թէ այդ հատուածների լեզուն հարազատ է, պէտք է անեն լաւք իր բացարձակ իմաստով: Հատուածների լեզուն ճշտու նոյն է ե. գարի

հայերէնի հետ. բայց Ե. զարի հայերէնը չէր կարող ճշտութեամբ լինել Ն. Ք. 180 թուի, այսինքն 5-6 դար առաջուայ հայերէնի հետ: Արդ՝ վիպասանական երգերի հնագոյն կտորները անշուշտ այդ ժամանակից են և հետեւաբար պէտք չէր որ նոյն լինէին Ե. զարի հայերէնի հետ: Այս անելից դուրս գալու համար մենք պէտք է ընդունենք ուրեմն հետեւեալը. — վիպասանական երգերը գրուած էին իրենց ժամանակի հայերէնով. բայց ըստ որում ապրում էին նրանք ժողովրդի մէջ, ուստի դարուց զար հետզհետէ ենթարկուեցին այն ձեւափոխութեանց, որոնք մտել էին հայերէն լեզուի մէջ: Օրինակի համար եթէ վահագնի երգի մէջ հուր հեռ բառերը այն հընադոյն ժամանակ *pur per* ձեւի ունէին, հետեւեալ անցան այն բոլոր ձեւերից՝ որ կրեց իս բազմապէս վերջապէս հասնելու համար ի ձեւին: Ճիշտ այնպէս, ինչպէս նոյն երգի յաջորդ տողի մէջ մենք այսօր կարգում ենք մօռուս, առանց նոյն իսկ իմանալու թէ հին ձեւը մաւրո՞ւս էր թէ մուրուս, բայց հաստատ իմանալով հանգեր թէ անշուշտ մօռուս էր:

Վերջապէս կարելի է նոյն իսկ որ խորհացու և Մագիստրոսի ժամանակ այդ երգերը ճշտութեամբ չհնչուէին՝ ինչպէս գրուած են, այլ մի քիչ տարբեր արտասանութեամբ, և խորհացի և Մագիստրոսը վերածած լինէին իրենց իմացած գրական հայերէնի արտասանութեան: Այսպէս ենք անում այսօր մենք էլ. երբ լսում ենք ժողովրդի բերինց՝

Առաւօտուն կ'ենէս, երեսդ վըլա,
ամենակ հանգստութեամբ թղթի վրայ արծանագրում ենք՝

Առաւօտուն կ'ենէս, երեսդ լուս(*):

Մի քանի տեղ յայտնապէս երեւում են խորհացու սրբազրուածները, օրինակ՝ Արտաշէսի երգի վերջում ի մէջը, ի մէջը, զմէջը փխ. զվէս և հասուցանելով փոխանակ հասուցեալ յետին ձեւափոխութեաներ են: Սաթնիկի երգի մի մասը (տող 19-21) ամբողջովին խորհացուց է անշուշտ:

(Եւր.) ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(*) Զեբադ, Ազգային Գասթալտայութիւն, Պուրս, 1876, էջ 98:

ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵԱՑ

ՀԱՊԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐ

Պիլոսը հրաճարակուով *Le Jour* քերթը իր Յունիս 4 բուլի մէջ եւ *Le Soir* քերթը իր Յունիս 7 բուլի մէջ հրաճարակած են հետեւեալ գրութիւնները Սուրբ Տեղեաց Եւրոպայի վերջերս յարուցուած նոր եւ տարօրինակ վեճի մը մասին:

Կ'աւատարկեմ զանոնց նոյնութեամբ, եւ կը հրաճարակեմ այն յայտարարութիւնները զորս Ամենապաշտ Ս. Պատրիարք Հայրը բնութեամբ Շաւարե Սեւոյեմեանին, անոնց շօտափած հարցին շուրջ:

Pour la protection des Lieux Saints

Cité du Vatican, le 3 june AFP

Une note a été adressée le 4 mai dernier par la délégation romaine de la Custodie de Terre Sainte à toutes les puissances intéressées dans la question de la Palestine, a révélé à la presse le père Zanella, chef de cette délégation, qui a ajouté que dans cette note, remise aux représentants diplomatiques de la France, de la Grande-Bretagne, des Etats-Unis, de l'Egypte et des autres pays de la Ligue arabe, ainsi qu'au Grand-Rabbin de Rome, pour qu'elle soit transmise à l'Agence juive, les pères Franciscains, qui ont la garde des Lieux Saints depuis le XIIIème siècle, demandaient une intervention auprès des deux parties en conflit en vue du respect de ces Lieux, ainsi que des œuvres confiées à ces religieux.

La Custodie recommandait également que des pressions soient exercées pour aboutir à une trêve. Le délégation romaine de la Custodie a appuyé en outre auprès de l'ONU la constitution de Jérusalem en ville libre, demandant que le mandat de cette administration soit confié à la Custodie, «qui, pour être présente en Palestine depuis le départ des Croisés, jouit d'un prestige incontestable tant auprès des Arabes musulmans que des Juifs, et suggérant l'envoi de vivres et de médicaments pour les malades, les enfants, et les vieillards de Palestine, ainsi que la création d'une milice à qui serait confiée la protection des Lieux Saints.

Conflit entre Latins et Orthodoxes sur la garde des Lieux Saints

Un centre de formation d'une «milice» appelée à protéger les Lieux Saints de Palestine a été créé à Rome sous les auspices de la «Délégation de Terre Sainte». Ce centre s'occupe de l'enrôlement des volontaires des toutes nationalités et de religion catholique. La milice, précise un communiqué, «aura une fonction purement protectrice et assurant son statut: elle entend se garder de toute ingérence dans les questions locales palestiniennes». La secrétairerie d'Etat du Vatican est au courant de la formation de cette milice.

Le Patriarche grec-orthodoxe d'Alexandrie Mgr. Christophoros s'élève, dans une note remise à la presse contre la demande présentée par la Custodie de Terre Sainte pour que Jérusalem, jouissant d'un statut de «ville libre», l'administration en soit confiée aux Pères franciscains, gardiens des Lieux Saints depuis le XIIIème siècle. Le Patriarche orthodoxe d'Alexandrie fait valoir que les Franciscains ne sont en Palestine que depuis le XIIIème siècle, alors que les moines grecs s'y trouvent depuis le IVème siècle et qu'ils étaient déjà connus des Croisés sous le nom de «Confrérie byzantine du Saint Sépulcre».

Le Patriarche en conclut que les orthodoxes seuls ont par tradition, le droit d'assurer la garde des Lieux Saints et l'administration de la «ville libre». Le Patriarche annonce qu'il se rend à prochainement à Jérusalem où il entend défendre ce point de vue partagé dit-il, par le Patriarche orthodoxe de Jérusalem.

Մեր Անկոնիեան Ա. Աթոռոյս եւ Պաղեսինահայութեան ներկայ զփայտութիւններու տուր իր աւելցած տեսակցութեան քննարկին յառաջ բերած է երկու քերքերու մէջ երեւցած այս գրութիւնները եւ փափաքած է աւելնալ Ս. Պատրիարք Հօր տեսակէտ անոնց բովանդակութեան մասին:

Ըստ այլ գրութիւններուն Լատին եկեղեցիներու Սուրբ Տեղեաց Գիւստօսիան պահանջած է որ Սուրբ Տեղեաց հոգատարու-

քիւնը իրեն յանձնուի նկատի ունենալով Լատինաց Պաղեսինի գտնուիլը ԺԳ. դարէն ի վեր:

Աղեմանդրիոյ Յունաց Ս. Պատրիարք միւս կողմէ ձայն քարտապօղտած է Լատին եկեղեցւոյ այս նոր յաւակնութեան դէմ եւ իր տեսակէտներուն մէջ աշխատած է արժեքներ Յոյն վանականներու Պաղեսին գտնուիլը Գ. դարէն ի վեր: Ըստ Նորին Ամենապատուութեան Յոյն վանականները կը կոչուէին «Սուրբ Գերեզմանի Բիւզանդական Նղբայրութիւն»: Հիմնուելով այդ տեսակէտներուն վրայ նետաւար կը պահանջէ որ Ս. Տեղեաց պատասխանութիւնն ու երուսաղեմ ազատաւար իր հոգատարութիւնը յանձնուի Յունաց:

Ահաւասիկ քէ ինչ կ'ըսէ Ս. Պատրիարք Հայրը այդ վեճին մասին:

— «Յարգանք ընծայելով հանդերձ վերոյիշեալ եկեղեցիներու հարազատ զգացումներուն եւ ձգտումներուն՝ մենք խորապէս զգածուած ենք այսպիսի խնդրի մը այսքան կանխահասօրէն յարուցուիլը տեսնելով, որ Ս. Երկիրն ու Սրբատեղիները տակաւին կրակի եւ աւերումի սպառնալիքի երթակայ են:

«Օրումին հրատապ հարցը Սրբատեղիներու ապահովութեան եւ պահպանումի հարցն է, Այդ է որ, Տեղեկ եւ Գիւետ պետք է զբաղեցնէ Սրբատեղիները սիրող եւ յարգող ամէն մարդ:

«Միացեալ Աղգերու Կազմակերպութեան ծնունդ տուող այս շրջանը կարեւորութիւն չի կրնար տալ անոնց որոնք հոգեկան արժէքներու համագործման կը ձգտին: Այդ արժէքները ինչպէս նաեւ Սրբատեղիները իրենց բնոյթով համաշխարհային են, հիմնուած բուն իսկ պատմութեան դարաւոր տուեալներուն վրայ: Այդ տուեալները ընդունուած եւ հաստատուած են բոլոր այն եկեղեցիներուն եւ տէրութեանց կողմէ, որոնք ճշտած են տեւականապէս Սուրբ Տեղերու հոգատարութեան եւ վարչութեան կերպը:

«Աղղարութեան, միակամութեան եւ եղբայրութեան ոգին է որ պետք է ըլլայ բոլորիս ներշնչման աղբիւրը Երուսաղէմի մէջ: Այդ պարագային, դժուար պիտի չըլլար փոխել վարչական ընկերովի ձեւ մը՝ ներկայ Գոյալիճակի (Statu quo) հիման վրայ, որ ինքնին արգիւնէ է Սուրբ Եր-

կրին և Սուրբ Տեղեաց հաւատարիմ քնացած եկեղեցիներու բարեպաշտութեան և զոհարութեան:

«Տարակոյսէ վեր է թէ Պապեաստինի ապագայ սահմանադրութիւնը իր լաւագոյն ուշադրութիւնը պիտի ընծայէ Սրբատեղիներուն, յարգելու անոնց պատմական և հոգեւոր արժէքներու ամբողջականութիւնը:

«Ամէն պարագայի տակ, մենք այժմ կը վերապահենք մեր իրաւունքներու մասին՝ մեր ըսելիքները: Խնդրոյ առարկայ պահանջները պատմական տուեալներու վրայ հիմնուած ըլլալով, Հայոց եկեղեցին ևս կրնայ իր իրաւունքները արժեքնել լաւագոյն կերպով, Գրիստոնէութեան առաջին դարերէն ի վեր երուսաղէմի մէջ իր ներկայութեան բերամար: Այս կէտին մէջ, ո՛չ մէկ եկեղեցի կրնայ զայն գերազանցել: Հայ ժողովուրդի և կղերականութեան կապը Սուրբ Երկրին և Սրբատեղիներուն հետ, ինչպէս անոնց զոհողութիւններն ու ճիգերը՝ զանոնք պահպանելու համար, շարունակուած են հեռաւոր ժամանակներէ ի վեր անընդմէջ: Ո՛չ ոք կրնայ ժխտել այս ճշմարտութիւնը, և մենք ևս ներկայիս չենք ուզեր, մեր պահանջներուն ուժ տալու նպատակաւ յարուցանել այդպիսի խնդիր մը:

«Ո՛չ միայն այդպիսի խնդիր չենք ուզեր յարուցանել այլ ընդհակառակը կոչ կ'ուզենք և կը հրաւիրենք բոլոր անոնք որոնք կը սիրեն Սուրբ Երկիրն ու անոր Սրբավայրերը որպէսզի իրենց մշտապէս աղօթքներով և զոհարերութիւններով երաշխաւորեն Սուրբ Տեղեաց խաղաղութիւնը և ապահովութիւնը:

«Անոնց բոլորին համար Երկնքին օրհնութիւնները պիտի հայցենք միշտ»:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՏՐՏՈՒՄ ԵՒ ԱՐԻՒՆՈՏ ՕՐԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

10 Յուլիս, առօրեան ժամը 10ին մեծ ումբ մը ինկաւ վանուցս Շոռաքաղի անիվներէն մեկուն եգերին վրայ, ջախջախելով հոն եղող գինկոյի ջրամբարը եւ բախին մէջ գտնուող երեք խոնամոցները ամբողջապէս, ծանրապէս վիրաւորելով երկու կիներ՝ որոնք այդ միջոցին կը գտնուէին իրենց սենեակներու մուտքին ետ: Ռումբի փռանմէնք սանիքին վրայէն Նոր Աբեղաքաղ ցատկեցին՝ վիրաւորելով ուրիշ հինգ անձեր եւս:

11 Յուլիս, գիշերը, մեր Ս. Փրկիչ վանքին մօտերը, գերմանական եկեղեցւոյ շուրջ, մեծ ականներ կը պայթեցունէին անոյի ցրնցումներ պատճառելով շուրջի շուններուն: Կեսօրէն վերջ սաստիկ համազարկ տեղի ունեցաւ, եւ ռումբեր ինկան Հին Աբեղաքաղի սանիքներուն վրայ, որոնց պատճառաւ պատճառմէն եւ Ս. Պատարագ տեղի շունեցաւ:

12 Յուլիս, ուբակոծութիւն եւ հրացանակոծութիւններ կը բարունակուին Մուսաղէմի ճակատի ամբողջ երկայնքին վրայ: Հակաման կը գրաւէ King David պանդոկը, որ Միջ. Կարմիր խաչի հովանաւորութեան տակ էր առնուած:

13-15 Յուլիս, ուբակոծութիւնը եւ հրացանակոծութիւնները կը բարունակուին: Հին Բաղարի վրայ մեծուած ռումբերէն Բանի մը հաս կ'իյնան Սողոմոնի տաճարին բակը, պատճառելով 14 մաներ: Նոյն գիշերը ականներով օդ կը հանուին Յովպէի դուռնէն զուրա պարխալի կից յունցա վանքին պատկանող կարգ մը շէնքեր: Յուլիս 14ի գիշեր օդանաւեր կը սաւառնին հին Բաղարի վրայ եւ ռումբեր կը նետեն Սողոմոնի եւ Ս. Թարութեան տաճարներու մուտքերուն ետ, առանց սակայն վնաս կարենալ պատճառելու: Իսկ Յուլիս 15ի գիշեր ռումբեր կ'իյնան մեր Մասենապարանի եւ Ասանա քաղի մօտակայ փողոցին վրայ, բերել վնասներ պատճառելով:

16 Յուլիս, այս զիջեռան ռմբակո-
ծութիւնը իր ուժգնութեամբ եւ սեւեռու-
քեամբ իրեն հաւասար չունեցաւ Խրուա-
ղեմի աբիւնոն եւ քսեռւո՛րծեռն պատմու-
քեանը մէջ։ Սօք ժամը տարունակ բոլան-
դակ հայադը ենթադրուեցաւ ուսմբերու քրե-
ղանքներու եւ հրաքեններու կարկուտին։
Միայն հայոց վանին վրայ աւելի բան հա-
րիւր ուսմբը ինկան, պատհառելով ամեն
ուրեք ընգաքմակ ու մեծ վանանք։ Ներսիս
նախապէս ձեռք առնուած պատգապողա-
կան զոռուառութեան, վանէն ներս միայն
չորս քեքեւ վիրաւորներ ունեցանք։ Ս. Յա-
րութեան քանարին մերս՝ յունաց վանին վր-
այ ինկող ուսմբի մը զոհ գնաց Մարաշցի
հայ կաթողիկէ երեսարարը մը, Փարամազ Տէր
Ղազարեանը։

17-29 Յուլիս, քեւ ոչ տեսական, բայց
 լեռնախափի ուժբաղձուքիւններ, ընդամենա
 ձգուքիւններ եւ հրապանազուքիւններ մէջ
 բնութիւն շարունակուեցան Բազումի զանազան
 մասերուն վրայ, պահանաւով բազմաթիւ
 հնրեական եւ մարդկային վնասներ

ՄԵԹՐ Շ. ՍԵՒՅՕՆՔԵԱՆԸ ՄԵՐ ՄԷՋ

Յուլիա ամուսնան ընթացքին (1-6) մեր մեջ ունեցում Եփր Ե. Սելյոմեաներ, որ միխթարութեան կարօս հայ երուսաղէմին կը բերէր Եպիպոսի առաջնորդին եւ եպիպոս, հայ ազգային իշխանութեանց եւ բովանդակ եպիպոսահայութեան համակրական զգացումներն ու խառնումները: Պատուական այս հայուն ներկայութիւնը այլապէս ուրախութեան առիթ մը եղաւ բաղրիս, առօրինեան քան՝ հիւանդութեան մը ճիւղներէն մազապործ եւ ապաքինած կուգար մեզի, ի վրիշտ նորէն օտրիներէ ի վեր այնքան նուիրմով լծուած ազգային ծառայութեան գործին: Իր ծածոն հիւանդութիւնը ինչպէս բովանդակ ազգին, ճոյնպէս Նորին Ամենապատուութիւն Ս. Պատրիարք Հօր եւ բովանդակ Ս. Յակոբեանց Սիաբամութեան անգամ իր բարեկամ հայրերուն պատեալեց խոր մասնագործիւն եւ ցաւ, ահա թէ ինչու անակնկալ միտիւրութեամբ կը լքուէինք ի սես այս բանկազին կեանքին ազգին եւ մեզի բաշխուելուն: Յետոյ իրովս կը գլայինք սփոխանքն ու միտքառութիւնը, մասնելու պի՛շ. Զ. Բ. Ե. Միտքեան անմիջական ու նախախնամական նը.

պատահեց լեռոյ, եգիպտահայ զաղուրթ եւս, ուրիշներու կարգին կը մտածէր մեր մասին, եւ պատահականութիւնը ցոյց կուտար իր եղբայրական օժանդակութիւնը բերելու մեր հոգեկան ու նիւթական այս տագնապին:

Յուլիս 3ին պատերազմաբանի գանդիկնին
մեջ ի պատիւ Մեր Շ. Սեւոյեմանին եւ ի-
րեն ընկերացող իր զարմիկ Տօք. Շահան
Սեւոյեմանին, ջուռեղա բէլասեղան, ներ-
կայ էին հոլանդներն հայրեր եւ եւամամսաւա-
կան Մարմին անգամները:

**ԳԵՐ. Ց. ԽՈՐԷՆ ԵՊՍ. ԲԱՐՈՅԵԱՆԸ
ՄԵՐ ՄԷՋ**

Յալիս 22-ին ուժախուրժվեցին ունեցանք երկրորդ անգամ մեր մեջ ունեցալու Պեթր լիսնի նորապալակ եւ ամեն բարեխառնութեամբ օժուկ Գեւ. Տ. Խորեն Նախապետը, որ մեզի կը բերէր Կիլիկիոյ Արտոն մեծ սիրտ կարողիկոսի եւ Լիբանանի հալութեան ուժագրութեան ու ներքական խոստումը:

Ն. Գերապասաուրիւնը առաջին այցելութեան իր հետ բերած էր Հ. Բ. Ը. Միութեան Պաշտպանին տաճանաճար հասարակութեան Պաշտպանացած հինգ հազար ոսկիի չէֆերը եւ դեղորայք, իսկ իր երկրորդ այցելութեան, ինչպէս քսիւնք, Նորին Ս. Օծութեան ճիւղերու ճնորհիւ Լիբանանի մէջ եղած հանգամանակութեան արդիւնքը, շուրջ 15,000 սուրիական:

Յուլիա Հիմն ի պատիւ Նորին Գերաւարդութեան պատրիարքարանի դահլիճին մէջ սահմանեցաւ քեյսանդրան, որուն ներկայ էին Միաբանութեան անդամներ եւ ինքնաւարակաւ Մարմին մաս կազմող բոլոր աշակերտները: Սիրոյ յանուն Նորին Ամենապատուութեան, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան եւ Պաղեստինի բովանդակ հայ հասարակութեան իր երախտագիտութիւնը կը յայտնէ առ երկու բարի ամսամիջոցներուն, Մեքքէ. Սելյոնեանցին եւ Գեր. Տ. Խորէն Նպու. Բաւոյնցին եւ իրենցմով պայմանաւոր բոլոր մեծարելի անձնաւորութիւններուն, ազգային մարմիններուն եւ բարեխոր մուխառուններուն, որոնք այնքան բարեսիրտեամբ կը ջանան եւ կը ճիւղեն բարիքի՝ որուն այնքան կոյս ունի Պաղեստինի աղետահար հայուքինը: Օրհնեալ բլան թոյ բարեգործութեան

սերմնացանները եւ սերմը՝ որուն հոգեկան եւ ներքական բարիքը այս օրերուն մանաւանդ ուելի է քան կենսասու է:

ՕԳՈՍՏՈՍ

Օգոստոս ամիսը համեմատաբար խաղաղութեան շրջան մը եղաւ, այսուհանդերձ տնտեսական եղանակով յաջողութեամբ իրենց եւ ուժակոծումներ, պատճառելով բազմաթիւ մարդկային եւ ներքական վնասներ:

Օգոստոս 1-3 Կոմս Պերմասօր այցելեց Ամման տնտեսական համար Ն. Վ. Ապստոլաբազարին հետ Պաղեսթինի գաղթականներուն հարցով: Օգոստոս 2-ին եկաւ Սրուսադէմ, ժամը 1.30-ին ճաշեց Սրուսադէմի արաբական ուժերու ընդհ. հրամանատար Ապստոլաբազարին հետ: Կեռքէն վերջ անցաւ Սրուսադէմի նոր փալատաւոր, տնտեսական համար հրէից ներկայացուցիչներուն հետ, Սրուսադէմի ապագիման վերաբերեալ հարցերով: Օգոստոս 3-ին կոմսը այցելեց Ռամալահի գաղթականները, յայտնելով իր ցարդ անոնց վիճակուած բժուկութեանը համար:

Օգոստոս 3-11 գիշերները տնտեսական հրաշմանդութիւններ եւ ուժակոծումներ տեսնուեցան գլխաւորաբար Ապու-Թոռի եւ Դալիի դրան շուրջ: Տեղի ունեցան երկուսեւ յարձակումներ եւս, իրարու ձեռքէ դիրքեր գրաւելու նպատակաւ: Օգոստոս 9-ին Կոմս Պերմասօր նորէն եկաւ Սրուսադէմ, այցելեց Օմարի մզկիթը եւ Ս. Յարութեան տաճարը, անձամբ ստուգելու ուժակոծութեան վնասները: Օգոստոս 10-ին կոմսը շարունակեց իր տնտեսական իրենց եւ արաբներէ տնտեսական իրենց հետ Սրուսադէմի ապագիման եւ փալատը շուրջ բերելու հարցերով:

Օգոստոս 11-ին նորէն կ'այցելէ Ռամալահ եւ Լաթրուն ապա Սրուսադէմ, ուրկէ կը մեկնի Հռոմ:

Օգոստոս 11-20 ուժակոծութիւններ տեսնուեցան Բաղդադի գլխաւոր կէտերուն վրայ: Օր կը հանուին Լաթրունի շուրջ կայանները: Օգոստոս 17-ին հրէից գաղթական ուժերը կը գրաւեն Բաղդադի Գոմիսիի ապարանը, արաբ զոյրներ եւ հրէից զինուորական սական վարժարանը, որոնք Միջագոյնի Կարմիր խաչի հովանաւորութեան ներքին են: Յաջորդ օրը սակայն արաբական ուժերը կը յաջողին վերագրաւել Բաղդադի Գոմիսիի շուրջ, իսկ հրէից ուժերը իրենց գրաւման ներքին կը պահեն արաբ զոյրներու շուրջակայքը: Յետոյ սակայն գրաւեալ երկու շրջաններն ալ Միջագոյնի Կարմիր խաչին կը վերագրուին, եւ այս կերպով խնդիրը կը փակուի:

Օգոստոս 20-31 բացառիկ եւ նոր գեղեցիկ շաղկապներ: Քաղաքի գլխաւոր դիրքերուն շուրջ յաջողութեամբ եղան ընդհանրութեամբ, ինչպէս նաեւ հրաշմանդութիւններ եւ ուժակոծութիւն: Օգոստոս 30-ին 20 նաւթօրգասար օրօպիւսեր Թէլափիլէն Սրուսադէմի եկան առանց որեւէ վնասի:

Հետեւեալ զոհերը ունեցած ենք Յուլիս-Օգոստոս ամիսներու ընթացքին.

3 Յուլիս — Ս. Արքուդյա աւագ դռան դռնապան Մանուկ Սեւայարեան, Մարաշի՝ 60 տարեկան, որ զոհ գնաց պատահական գնդակի մը:

16 Յուլիս — Փարամազ Տ. Ղազարեան, Մարաշի՝ 35 տարեկան:

30 Յուլիս — Սրուսադէմի Զաֆարեան, Սրուսադէմի՝ 32 տարեկան, որ զոհ գնաց պատահական գնդակի մը:

Որոնց կը մալթենք հոգիի խաղաղութիւն եւ յաւիտեան հանգիստ:

(Շար.)

ԱՄՍՕՐԻԱՅ ԱՌԻՐԵՐ

● 2 Յուլիս Ուրբ. — Յետ-միջօրէի Ս. Գատրիարքէ Լայրը նախագահեց երեկոյեան պաշտամունքին և վաղուան տօնի նախատանակին:

● 3 Յուլիս Եր. — Ս. Զօրն մեղէ Միլիգորի Լուսաւորոյն, յիսուսակ ելանելոյն ի վերապէն. Ս. Գատրիարքէ Լայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գատրիարքին, ժամադրան էր Լոգ. Տ. Միւռնոն Վրդ., երեկոյին, Ս. Գատրիարքէ Լայրը նախագահեց վաղուան տօնի նախատանակին: — Ժամը 7ին պատրիարքաբանի սրահին մէջ, թէյստեղան տրուեցաւ ի պատիւ եգիպտահայոց պատուիրակ Մեթր Շաւարշ Սեւոյեանին. ներկայ էին հոգեշնորհ Լայրեր և Երաւասկէմի Կարօտեղաց ինամատարակն Մարմնի բոլոր անդամները և ժամանակ գործակիցները: Ն. Ամենապատուութիւնը ներկայացուց օրուան պատուոյ հիւրը և անոր առաջնութեան նպատակը: Իր երախտագրտական ամենաշրժող գազացումները յայտնեց եգիպտահայոց առաջնորդ Գեր. Սրբաշահին, իր Գային Գատ. Մարմնիներու և հաստատութեանց, ինչպէս նաև բովանդակ եգիպտահայոց նկատմամբ, պաշտօնտիրանայութեան տալանպին հանդէպ իրենց յայտնաբերած մարդասէր և վեհանձն վերաբերմունքին համար: Յետոյ խօսք առին ներկայ հայրերէն Լոգ. Տ. Սուրբէն, Նորայր, Լայր-Կազան, Սերովբէ, Լայրիկ և Միւռնոն վարդապետներ, պր. Բիւզանդ Սէմէրնան և պր. Ս. Գայտօսան: Ներկայացնելով պաղեստինայաւթեան տալանպին ժալէքը և իրենց ջերմ բարխտագրտութեան զգացումները Յետոյ խօսք առաւ Մեթր Շ. Սեւոյեանը և զգացուած չնշտեղով և զիգեցիկ աստեղանութեամբ, ներկայացուց եգիպտահայոց գազացումները պաղեստինայաւթեան զօրախտութեան հանդէպ, և վստահեցուց թէ եգիպտահայութիւնը պիտի ընէր իր կարեկին ամօքելու Ս. Աթոռոյ և անոր հօտին ցաւն ու վիշտը:

● 4 Յուլիս Գիր. — Տօն Կարօղիկէ կնեկեցուց Ս. Էլմիամնի. Ս. Գատրիարքէ Լայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գատրիարքին, ժամադրան էր Լոգ. Տ. Լայկազան Վրդ., քարղեց բնաբան ունեանելով Սեկայք լինեցուց Խուր զատարան լուսոյ շատրպան խօսքը: Ձկնի Ս. Գատրիարքի Ս. Էլմիամնի և Լայրապետական մալիանքը տեղի ունեցաւ:

● 10 Յուլիս Եր. — Առաւօտեան ժամը 10ին մեծ մօրքը մը ինկաւ Շորաթաղի արեւելեան մասի տանիցը եղբրէն իրաջ, շախմատի տանից լրամարքը և բակի երեք խոհանոցները իրենց բովանդակութեամբ, վերաւորելով Օր. Գուհարիկ Բամպուքեանը և Տիկին Նեւրիկ Թօփոսազաւեանը և հինգ անդամներ մտաւկայ Արեղաթաղի նորաբնակներուն մէջ:

● 11 Յուլիս Գիր. — Ամսոյ 7էն սգանալ

շարունակական ուրախութեան հետեւանքով Ս. Գատրիարք տեղի չունեցաւ:

● 15 Յուլիս Եր. — Գիշերուան ժամը 9.45ին Ս. Բաղաքը օդային ուրախութեան ներթափուեցաւ. ուսման ինկան Սողոմոնեան տանարի բակին և Ս. Բարութեան տանարի գաւթին մէջ: Ս. Յօգորեանց վանքին Կիւղէնիկեան Մատենադարանի առջև և ուրիշ տեղեր աւերներ գործելով:

● 16 Յուլիս Ուրբ. — Գիշերը Ս. Բաղաքը ունեցաւ իր անեախընթաց ուրախութիւնը. 500է աւելի ուսման ինկան քաղաքի վանազան տաներուն վրայ, Անոնցմէ՝ աւելի քան հարիւրը վանքի և Ս. Բակորի շրջակայքին վրայ, ստուտիկ աւերներ պատնառելով, վերաւորելով քաղմաթիւ մարդիկ:

● 18 Յուլիս Գիր. — Գիւս Նոխարաց Ս. Զօրն մեղէ Միլիգորի Լուսաւորոյն, անցեալ կրեակէն ի վեր շարունակուող ուրախութեան հետեւանքով, Կարծաւ կարեկի չեղաւ Ս. Գատրիարք մատուցանելով:

● 21 Յուլիս Դշ. — Կէսօրէ առաջ, Ամնի. Ս. Գատրիարքէ Լայրը, ընկերացուեցաւ Լոգ. Աւագ Թարգմանի Գեղէնքալուց Նապատոնի ներհանորական այցելութիւն տուաւ Գեղէնքայի աղ-Գային տօնին առթիւ: — Յետ-միջօրէի, Ս. Գատրիարքէ Լայրը նախագահեց երեկոյեան պաշտամունքին և վաղուան տօնի նախատանակին:

● 22 Յուլիս Եր. — Ս. Թարգմանց վարդապետն մեղէ Մսնակայ եւ Մեղապայ. Ս. Գատրիարքէ Լայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գատրիարքին, ժամադրան էր Լոգ. Տ. Միւռնոն Վրդ., քարղեց Լոգ. Տ. Լայկազան Վրդ., բնաբան աւանելով Ս. Թարգմանչաւ Շարաթաղի Ս. տունը Վրդ. Կարօղիկեցի: Գոյց տուաւ թէ Թարգմանչաց գործը, աւելի մեծ յաղթանակ մըն էր քան սուրով և կրակով չանուած յաղթանակները:

— Գեր. Տ. Խորէն Նպո. Բարոյեան Ս. Աթոռ ժամանեց և ընդունուեցաւ Ս. Գատրիարքէ Զօր Կողմէ:

● 23 Յուլիս Ուրբ. — Երեկոյեան ժամը 7ին պատրիարքաբանի մէջ թէյստեղան տրուեցաւ ի պատիւ Գեր. Տ. Խորէն Նպո. Բարոյեանի, ներկայ էին Լոգ. Լայրեր և ինամատարակն Մարմնի բոլոր անդամները ու գործակիցները: Ամնի. Ս. Գատրիարքէ Լայրը ներկաներուն ներկայացուց Սրբապան պատուոյ հիւրը, զորատեղով աւանդ աղնուութիւնը և զուհաբերութեան զգացումները իր և ինամատարակն Մարմնի ամենայնարգիւցի և չերմ ներհանութիւնը յայտնեց Նորին Ս. Օծնութիւն Կիւղէնի վեհ. Կաթողիկոսին, անոր ընձեռած անվերապակ աշակցութեան համար, Գէյրուսի սոյն աղնի աղգայնաց օրենք իշխած էին Երաւասկէմի արհիպիսկոպիտներէն: Նորին Ամենապատուութիւնը ամփօփ կերպով ներկայացուց ինամատարակն աշխատանքները և Ս. Աթոռոյ անկախութիւնը Սփիւռքի բարխտաւոր զաւուսութիւնը: Յետոյ խօսք առին Լոգ. Տ. Տ. Նորայր, Լայկազան և Միւռնոն վար-

զապեաներ, և պր. Բիւզանդ Սէլէրենեան, իրենց որդիական յարգանքն աւելրը մատուցանելով Նորին Ս. Օծուածին և երախտադատական զգայունները Կիլիկիոյ Թեմի հայութեան Գեր. Սըրբազանքը տուաւ ներկաներուն Նորին Ս. Օծուածին Վեհ. Կաթողիկոսի օրհնութիւնը և անոր սէրն աւ համակրանքը հանդէպ պաշտօնատնականութեան: Իր ցովանակութիւնը յայտնելով ինչա՛մատարական Մարմնի աշխատանքին նկատմամբ, վատանցեց թէ Կիլիկիոյ բովանդակ հայութիւնը պաշտօնատնականութեան հոգիքին պիտի կանգնէր անոնց տառապանքի բովանդակ չըջանին մինչև որ անոնք իրենց տուններուն մէջ հաստատուէին: Զանգեթը փախուեցաւ Նորին Ամենապատուաւորեան օրհնութեամբ:

● 24 Յուլիս Եր. — Յետ-միջօրէի, Ս. Գատրիարք Հայրը նախագահեց երեկոյեան պաշտամունքին և վաղուան տօնի նախատեսակին: — Գեր. Տ. Խորէն Եպս. Բարսեան մեկնեցաւ Պէշքուք:

● 25 Յուլիս Կիր. — Գիւն Տիմյ Ս. Աստուածածնի. Ս. Գատրիարք մատուցուեցաւ ի Ս. Թաթևի. մեր Գողգթթայի մատարն մէջ. Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայկապետ Վրդ.:

● 26 Յուլիս Բշ. — Երեսուզէմի Անշլիական Ընդհ. Հիւպատոսը իր հետեւորդներով այցելութիւն տուաւ Ամեն. Սըրբազան Գատրիարք Հոր, և պատուաւորուեցաւ պատրիարքարանի սրահին մէջ:

● 1 Օգոստ. Կիր. — Ս. Գատրիարք մատուցուեցաւ ի Ս. Թակոբ. Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Բարգէն Վրդ.:

● 7 Օգոստ. Եր. — Յետ-միջօրէի, Ս. Գատրիարք Հայրը նախագահեց երեկոյեան պաշտամունքին և վաղուան տօնի նախատեսակին:

● 8 Օգոստ. Կիր. — Վարդապետ. Ամեն. Ս. Գատրիարք Հայրը մատուց Ս. Գատրիարք ի Ս. Թակոբ. և քարոզեց բնաբան ունենալով իրայց մեր ամենեցուն բացաւ երեսօք զփառան Տեսուն իբրեւ ընդ հայելի տեսնալ, ի նոյն պատկեր Նորոգիմք՝ փառաց ի փառս, որպէս և ի Տեսուն Հոգւոյ (Բ. Կորնթ. Գ. 18) Մեկնարանելով առաքեալին խօսքը ըսաւ Վեր հաւատանք որ մահկանացուն մարգուն աչքերը չեն կրնար տեսնել զԱստուած, իր յաւիտեական անուանան փառաց մէջ, բայց կրնան տեսնել անոր այդ փառքին ցլալացումը Տէր Բխուսի անձին մէջ անոր նկարագրին ու զործին մէջ, և անոնք որ սուրբ են օրոտով կրնան տեսնել զԱստուած Անոր մէջն:

● 14 Օգոստ. Եր. — Տօն Ս. Թադէոսի առաքե-

լոյն մերոյ եւ Սանդիսոյ կուսին. մարտնչութեան պատեհաւ Ս. Գատրիարքը չմատուցուեցաւ: — Ս. Աստուածածնայ պատարանները օրոնք Յունուար ամսէն իվեր զարքած էին, վերադասեցան այսօր. Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայկապետ Վրդ.:

● 15 Օգոստ. Կիր. — Ս. Գատրիարքը որ պիտի մատուցուէր ի Ս. Թաթևի. մեր Գողգթթայի մատարն մէջ, սեղի չունեցաւ, Ս. Թաթևի. տանոց համբան ուրբանութեան տակ ըլլալով. Ամեն. Ս. Գատրիարք Հայրը առաւօտուն քալելով իջաւ Ս. Աստուածածին ի Գեթսեմանի և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գատրիարքին որ կը մատուցուէր Ս. Գերեզմանին վրայ և Հեթում Թագաւորի Ս. Սիդանին, երկուքն ալ մերկացուած իրենց հոգի զարգրանքներէն եւ բազմաթիւ կոնթրակներէն: Տահարը ամբողջութեամբ նոյն պատկերը կը ներկայացնէր առանց կորսնցնելու իր խորհրդաւորութիւնը, ընդհակառակը կարծես աւելի ցեղեցկացած էր առանց իր պահուանքներուն: Նորին Սըրբազանքին և տաճարի զաւաղան մասերը մի առ մի ալքէ անցուց և մեր Ս. Սեղանները և զարկերը վերահաստատելու հրահանգներ տուաւ եւ քալելով վերադարձաւ պատրիարքարան:

● 22 Օգոստ. Կիր. — Ս. Գատրիարք մատուցուեցաւ ի Ս. Թակոբ. Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Թակոբ Վրդ.:

● 28 Օգոստ. Եր. — Գեթսեմանի մօրը վերտանգուած ըլլալով՝ վաղուան տօնի առթիւ ըլլալիք պաշտամունքները ի Ս. Աստուածածին, զանց առնուեցան, Նոյնք տեղի ունեցան ի Ս. Թակոբ:

● 21 Օգոստ. Կիր. — Վերափոխում Ս. Աստուածածնի. Ամեն. Ս. Գատրիարք Հայրը պաշտանական Թափօրով և գնացքով Ս. Աստուածածին մեկնեցաւ, մատուց Ս. Գատրիարք Ս. Կոյսի գերեզմանին վրայ, և քարոզեց բնաբան ունենալով Վեր հաւատարիմ մինչև ի մահ և տաց թեզ զպսակն կենաց (Յայտ. Յովն. Բ. 10): Նորին Սըրբազանքին բացատրեց օրուան տօնին խորհուրդը: Յուզարկաւորութեան և Թաղման արարողութեան չէ որ եկած ենք ըսաւ, այլ յաղթանակի և պսակարողութեան տօն մը կատարելու, երկարութիւն Թուեց Ս. Կոյսին նկարագրին այն բոլոր զոհար յատկութիւնները որոնցմով երկնքի մէջ կազմուեցաւ անոր յաւիտեական փառքի պատգը: Այդ էր Ս. Կոյսի հաւատարմութեան վարձատրութիւնը որ անոր պիտի նմանի վարձատրութիւնները բոլոր անոնք որոնք ցմահ հաւատարիմ կը գտնուին Աստուծոյ եւ Անոր յայտնութեան:

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Տ. ԶԱՐՄԱՅՐ Ծ. Վ. ԿԷԶԻՒՐԵԱՆԻ

ԳԵՐ. Տ. ԶԱՐՄԱՅՐ Ծ. ՎՐԳ. ԿԷԶԻՒՐԵԱՆԻ

Եկեղեցական, Գրական և Հանրային Գործունեության

65-ամեայ Յոբելեանը

Իսթանբուլահայ հասնայեցին մեաւորական ու ժողովրդական շրջանակներու միահամուռ թաղմանքին ընդառայ երթալով, Ֆերիֆոյի Բաղ. Խորհրդոյ նախաձեռնութեանը և հաւանութեանը Լեզգ. հոգեւոր Իշխանութեան, կազմուած է Յոբելիական Յանձնաժողով մը, որ պատաստութիւններ կը տանէ յառաջիկայ աշնան տօնելու հայ մանկոց երեւման վաստակաւոր, հեղինակ, ուսուցիչ և մեր սերնասիր ու հմուտ եկեղեցականներէն, այժմ Ֆերիֆոյի քաղաքի, ԳԵՐ. Տ. ԶԱՐՄԱՅՐ Ծ. ՎՐԳ. ԿԷԶԻՒՐԵԱՆԻ գործունէութեան 65-ամեայ Յոբելեանը:

Յանձնաժողովը՝ որուն կ'անդամակցին մեաւորական և առեւտրական դասու ծանօթ հաւորութիւններ, ձեռնարկէ և հրատարակութեանը յիշատակարան-մատենակ մը, որ պիտի պատկերացնէ ծերունազարդ Յոբելեանին կիսմէն ու թեղուն գործունէութիւնը: Ահա՛ գլխաւոր գիծերը. —

Աշխարհական տնտեսով Լեւոն Կեզիւրեան, ծնած է 1865ին Սիլվա. ուրիշ իր անունաւի աշխարհ ճոր՝ Ալադուրի Բաղդաս Պատուելի Կեզիւրեանի հետ կ'սկսէ Իսթանբուլ, շատ քիչ տարիքին: Ուսումնասինէ այս պատանին, իր ընտանի տղիւնութեանը և ինքնաշխատութեանը շուտով իր կեանքի և գործունէութեան ուղին կը գծէ մեկէ աւելի մարզերու վրայ, և կը դառնայ ապագայ խմբագիրը, հոգեւորականը, հանրային գործիչը, մանուկ վաստակաւորը, ուսուցիչը և հեղինակը կրօնական դասագիրքերու: Բացի 10է աւելի վիպական ու քառերական բարդ-մանութիւններէ, Տ. Զարմայր Ծ. Վրգ. Կեզիւրեան Տեօթէն-Խորագրութեանը եղած է «Տաճար» և «Հայ Խօսնակ» կրօնա-քառարկային ու գրական հանդէսներուն:

Կրօնական տապաւնիչին մէջ, ան հանդիսացած է իջարտ և արժանաւոր եկեղեցական մը՝ իր օրինակելի կենցաղով, իր հմտութեանը ու ձեռնահասութեանը:

Տ. Զարմայր Ծ. Վրգ. իր ուսուցչական ու քառարկային պաշտօններէն զատ, գործուն մանակցութիւնը թերած է հանրային ծառայութիւններու, իբր անդամ Լեզգ. Ընդհ. Ժողովի, Կրօնական Ժողովներու, Տեսուչ Խորհուրդներու և Երաժշտական յանձնաժողովներու, իբր հիմնադիր Բանահայեց Միութեան ու ձեռնահաս դաստիարակ հայ եկեղեցականութեան զարգացման առարկայ շարանակային թեմին: Իր թափած ջանքերը գնահատութեանը արժանացած են Տ. Տ. Իզմիրեան Հայրապետին, Տ. Տ. Մահալ Կարողիկոսին, Տ. Տ. Բարգին Կարողիկոսին և Տ. Տեղիչէ Արքեպ. Գրեման, Տ. Բորգոմ Արքեպ. Գրեմանին ու Տ. Մարտիկ Արքեպ. Նարայեան Պատրիարքներուն: Իսկ ներկայ Յոբելեանին առթիւ ան արժանացաւ Անթիպատի Վեհ. Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Վ. Յովսէփեանի օրհնածիր Կոնդակին:

Տ. Զարմայր Ծ. Վրգ. Կեզիւրեան տարիներէ ի վեր քառերեսու քառարկային և Ֆերիֆոյի Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյն, և հակառակ իր յառաջացած տարիքին, նոյն եռանդով ու նուիրումով կը շարունակէ իր ծառայութիւնը Հայ եկեղեցիին և ազգին:

Սեպմ. տղերու մէջ ծանօթացնելով թաղմարդուն Յոբելեանը, վստահ ենք որ անոր ի պատիւ սարքուած մեծարանքի արտայայտութիւնը իր արժանազնը պիտի գտնէ հայ մտաւորին ու զինքը յարգողներու սրբին մէջ և կարելի աշակցութիւնը պիտի ընծայուի մեզի. յաւազոյնս կատարելու համար մեր վրայ ծանրացած պատասխանութիւնը:

Ի դիմաց Յոբելեանական Յանձնաժողովով Գործադիր Մարմնի

Պատմապետ
ՏԳԻ. Զ. ԳԱՐԵԳԻԱՆ

Մանկավարժ
Ք. ԱՋԱՏԵԱՆ

Մանկավարժ
ՏԳԻ. ԱՐՏԱՆԱՅԻ ՍԱՄԵԼՆ

Հաւցե. — Dr. H. Kapikoghlu

Balo sokak No. 17

(Stambui) BEYOGLU

(Türkiye)

Ա Ջ Դ

Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի Հայց. Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ Դպրոցներու կողմէ՝ բացուած է մրցում մը 150 իբ. ուսկի կամ 50 տարի պարգեւատուութեամբ յաւագոյն՝ յօրինողին ՄԱՂԹԱՆՓԱՅԼԵՐԻ մը՝ 3 տունէ բաղկացեալ, որ արտայայտ գլխաւորաբար հետեւեալ կեանքը.

— Հայց. Եկեղեցւոյ Կիր. Դպրոցներու նպատակը (Կրօնաբարոյական Դաստիարակութիւն):

բ. — Ներօճի հայ երկսեռ աւակերաններուն նուիրուիլ իրենց Մայրենի Եկեղեցւոյն իւր Կիր. Դպրոցին:

գ. — Փառաբանութիւն (Աստուծոյ) եւ (հիմնադիրներուն)՝ մեր ցեղին հոգեւոր եւ դարաւոր ժառանգութեանց համար:

Մասնակցողներէն՝ կը խնդրուի որչիլ իրենց ձեռագիրները Կաթողիկոսարան ամենեւոր մինչեւ 31 Դեկտ. 1948: Իսկ ամօնք որոնք կ'ուզեն յաւելեալ տեղեկութիւններ, թող հաճին գրել Տնօրէնութեան հասցէին:

Մասնակցողներ կրնան եղանակի ընտրութիւններ եւս ընել, պայմանաւ որ այս վերջինը չկապեն մրցումի պարգեւատուութեան:

Հասցէ. —

Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան

Կիրակնօրեայ Դպրոցներու

Տնօրէնութիւն

Անթիլիս — Լիբանոն

Office of the Executive Director
Church of Armenia Sunday Schools
Armenian Catholicosate
Antelias, Lebanon

ՀՈՅՍ ՏԵՍԸՆ

Ս. ԱՌՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Էջ՝ 132

Գիմ՝ 15 Դան.

Գիմ ԵՒ ԿՅ.

ԱԿԵՂԴԱՄԱ

Բանաստեղծական հասորը

Էջ՝ 48

Գիմ՝ 10 Դան.

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ՀԱՅԱՑՈՒՑ՝ Մ. Ե..Ն.

Ո. ՏՊԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Էջ՝ 247

Գիմ՝ 15 Պաղես. Դանեկան

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE